

Калгасна-прамысловы мастацтва

ПЯТНІЦА, 1 красавіка 1988 г. № 14 (3424) © Выходзіць з 1932 г. © Цана 10 кап.

ЛЮДЗІ РОДНАГА КРАЮ

**«Праісці
праз момант
ісціны»**

Пішуць настаўнікі

3

**ДЗЕНЬ З САКРАТАРОМ
ГАРКОМА**

2

**ПОГЛЯД НА БЕЛАРУСКЮ
ЛІТАРАТУРУ 1987 года**

4—5, 12

АПАВЯДАННЕ

С. ДУБАЎЦА

ВЕРШЫ

Р. БАРАДУЛІНА

8—9, 10—11, 13

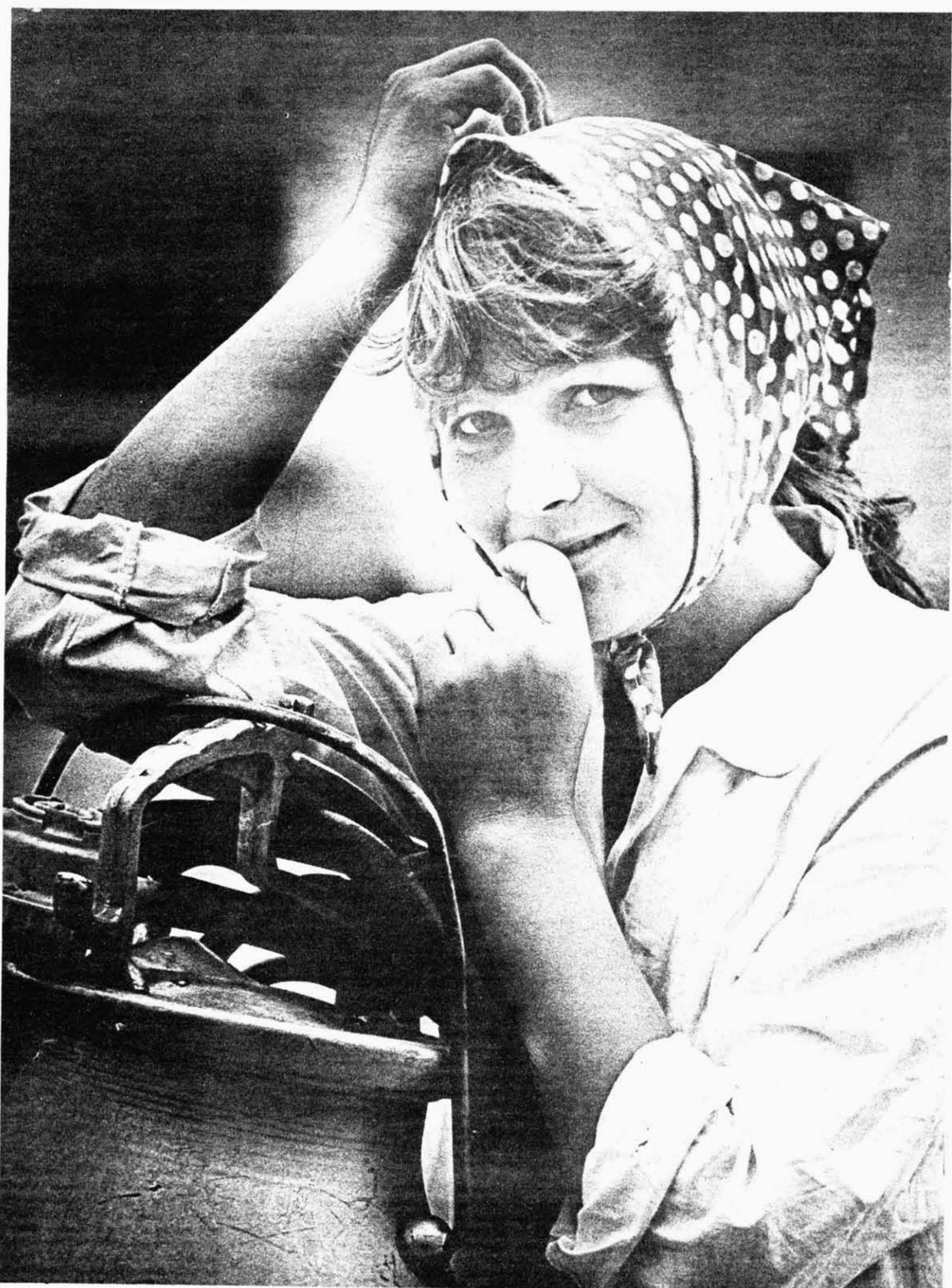
**З БЛАКНОТА
ТЭАТРАЛЬНАГА
РЭЦЭНЗЕНТА**

10—11

**«Наш рух —
калодзеж
непачаты...»**

**Старонкі ўспамінаў
М. ЛУЖАНИНА
пра Тодара
КЛЯШТОРНАГА**

14—15

IV Усесаюзна з'езд калгаснікаў, які стаў важнай падзеяй у жыцці нашай краіны, пацвердзіў курс на развіццё гаспадарчай самастойнасці калгасаў, на поўнае раскрыццё ініцыятывы і творчасці працаўнікоў сяла, майстроў сваёй справы.

На здымку: перадавая даярка племзавода «Крынкі» Лёзненскага раёна Віцебскай вобласці Людміла Зайцава — пераможца многіх рэспубліканскіх і ўсесаюзных спаборніцтваў сярод аператараў машынага даення.

Фота А. КЛЕШЧУКА.

ПРЫПАМІНАЮ, як мы ў свой час пазнаёмліся. Недзе ў семдзесят сьмым ці, можа, семдзесят восьмым годзе, г. зн. дзесяць гадоў назад, да мяне ў Саюз пісьменнікаў зайшоў высокі, прыгожы чалавек і прадставіўся: «Ломаць, сакратар Уздзенскага райкома партыі». Адрозна ж, без лішніх слоў сказаў пра справу, якая прывяла яго да пісьменнікаў: «Плануем адкрыць музей ва Уздзе, ідзе

Ломаць, патрэбны перабудове». Тады ж падумаў і аб тым, каб прадоўжыць наша знаёмства. Думка гэтая не-не ды і давала знаць. Чакаў падыходзячы момант...

І вось у сярэдзіне сакавіка званю ў Слуцк, прашу першага сакратара гаркома. Зянон Кузьміч—добры знак—на сваім рабочым месцы. Вітаем-

мі я ехаў у Слуцк,—на пытанне аб тым, як працуе сёння партыйнаму кіраўніку, што новага ў рабоце гаркома ў параўнанні з нядаўнім мінулым.

— І цяжэй, і цікавей адначасова стала працаваць,— адказвае Зянон Кузьміч, вяртаючыся за стол і разглядаючы свежую пошту.— Стала менш папер зверху і, значыць, больш права для ініцыятывы. На сёння ўсяго адна папера. Рэзка-

— У барацьбе з негатывнымі з'явамі пазбягаць фармалізму, фарсіравання, тым больш дзеля рапарту, боязі рэальнай, а не палепшанай статыстыкі:

— «прамыя лініі», «свабодныя мікрафоны» павінны быць не гульнёй у дэмакратыю, а яе сапраўднымі, рэальнымі праявамі, сродкам выяўлення і актывізацыі грамадскай думкі;

— дасведчанасць, кампетэнтнасць, здольнасць прымаць рашэнні... Сёння гэта — неабходная якасць для кіраўнікоў усіх звяненняў. У прыватнасці, у іх адносінах да кааператываў, самадзейных аб'яднанняў, розных ініцыятыў знізу;

— у гарком усё яшчэ ідуць, па старой завяздзёны, з пытаннямі, якія могуць вырашацца самімі савецкімі кіраўнікамі і гаспадарнікамі пры адпаведнай ініцыятыве з іх боку...

Пасля гутаркі Зянон Кузьміч знаёміць мяне з раскладам на дзень, з маршрутам паездкі: гарадскі спартыўны комплекс, сыраробны камбінат, саўгас «Белічы», калгасы «Ленінскі шлях» і імя Кірава... Перад тым, як пакінуць кабінет, я загаварыў пра «Слуцкія сустрэчы», надрукаваныя ў «Звяздзе». І, відаць, у сувязі з гэтым Зянон Кузьміч раптам спытаўся ў мяне:

— Што такое — падзёншчына?

— Падзёншчына? — перапытаў я. Хацеў нешта сказаць паводле слоўнікаў, але зразумеў, што сакратара цікавіць не літаральны сэнс паняцця.— Раю пачытаць вам «Анатомію падзёншчыны» Івана Васільева. Ён здорава «анатаміруе» гэту з'яву, яе прычыны і вынікі, лічыць, што падзёншчына як з'ява — гэта своеасаблівая пазіцыя негаспадара.

Ломаць запісаў назву твора і нумар часопіса, пазваніў тут жа ў бібліятэку, зрабіў заказ, і мы паехалі...

Не, Зянон Кузьміч не з тых, хто лезе ў кішэнь па слова, ці хто не рашаецца выказаць свае думкі і адносіны. Ён сам прызнаецца, што не ўмее асярожнічаць, адкрыта выступае на розных сходах і пленумах. На маё пытанне, што такое перабудова, з яго пункту гледжання, ён коротка зазначася: «Гэта перш за ўсё — магчы-

масць гаварыць праўду». І тым не менш я пераконваўся ў час нашай паездкі па раёне, што Ломаць лягчэй паказваць, чым выказацца, чым раскажаць. Без лішніх слоў (але, натуральна, не без прытоенай гордасці) ён паказваў разам з гаспадарамі залы спартыўнага комплексу, цэх камбіната, новыя домікі-катэджы і вялікія дамы культуры, высокапрадуктыўную ферму і ўтульны, усім забяспечаны калгасы дзіцячы садок... Паказваў, што зроблена, што робіцца, што будзе рабіцца заўтра, і я бачыў, што перабудова для яго мае практычны, жыццёвы сэнс, асацыюецца з паняццем будаўніцтва. Слова тут, бачыў я, неаддзельна ад справы, ад дзеяння, ад рашэння.

Адэкватнасць, дзелавае на-поўненасць і жыццёвая мудрасць слова... Яны прыемна ўражвалі пры сустрэчы са старшынёй калгаса «Ленінскі шлях» Мікалаем Ільчом Васілевічам, які збіраўся якраз на Чацвёрты з'езд калгаснікаў (яго абралі на з'ездзе ў склад Саюзанага Савета калгасаў), у час нашай няспешнай гутаркі са старэйшынёй старшынёўскага корпуса раёна, няёмным кіраўніком калгаса імя Кірава, Героем Сацыялістычнай Працы Сяргеем Дзімітрыевічам Лямешчанкам... І яшчэ пад час гэтых сустрэч я меў выдатную магчымасць назіраць атмасферу ўзаемапавагі і даверу паміж партыйным лідэрам і кіраўнікамі гаспадара. Яна давала ўсе падставы адказаць З. К. Ломаць на адно з маіх пытанняў: «Палітычнае кіраўніцтва — гэта работа з людзьмі». Але работа, прыгадваў я зноў «Анатомію падзёншчыны», не толькі па абавязку, а і па неабходнасці.

Сустрэліся мы з Зянонам Ломацем каля дзесяці гаўдзін раницы. Недзе а дзесятай ўжо гаўдзіне вечара развіталіся.

Па дарозе назад, перабіраючы ў памяці падзеі дня, прыгадваў у які ўжо раз мудрыя чэхавскія словы: «Жаданне служыць агульнаму дабру павінна абавязкова быць патрэбай душы, умовай асабістага шчасця, калі ж яно вынікае не адсюль, а з тэарэтычных ці іншых меркаванняў, то яно не тое...» Словы гэтыя яўна ставаліся з уражаннем ад сустрэчы з першым сакратаром Слуцкага гаркома партыі. Ад сустрэчы гэтай дадалася веры ў перабудову, у наш заўтрашні дзень.

Анатоль ВЯРЦІНСКІ.

Служыць агульнаму дабру...

ДЗЕНЬ З САКРАТАРОМ ГАРКОМА

ўжо будаўніцтва будынка. і трэба параіцца, трэба дапама- га ў зборы экспанатаў...» Знаёмства было адначасова і прыемным і дзелавым. Потым Зянон Кузьміч заходзіў да мяне па той жа справе яшчэ і яшчэ раз. Захоплены новай для яго ідэяй, раскажаў, дзяліўся навінамі, пытаўся, запісаў тэлефоны і адрасы літаратараў—выхадцаў з Уздзеншчыны. Помню добра тое ўражанне, якое пакідаў кожны візіт сакратара райкома, яго энергія, захопленасць, аддадзенасць справе... Затым мы разам займаліся святкаваннем на Уздзеншчыне юбілею Кандрата Краліва, праводзілі ў райцэнтры літаратурны вечар і сустрэчу ў вёсцы Нізак у сувязі з сямідзесяцігоддзем Паўлюка Труса. Пазней убачыліся на нейкім агульнарэспубліканскім сходзе, зноў гаварылі пра музей, пра хату П. Труса, разам напісалі і паслалі ў прэзідыум запіску...

Потым Зянон Кузьміч знік з майго далягляду. І толькі праз некалькі год даведваюся ад нашага агульнага знаёмага, партыйнага работніка, як складвалася далей біяграфія З. К. Ломаця: вучыўся... працаваў першым сакратаром Клецкага райкома КПБ... У 1986 годзе выбраны першым сакратаром Слуцкага гарадскога камітэта партыі... Толькі нядаўна, здаецца, перабраўся з інтэрната ў кватэру... Радуюся, што З. Ломаць знайшоўся і знайшоўся іменна ў такой якасці. «Гэта добра,—гавору свайму знаёмаму.—Такія людзі, як

ся, кажу, што даўно не бачыліся, а шмат змянілася, шмат падзей адбылося з таго часу, і добра было б сустрэцца, даведацца, як жыве і працуе сёння, ва ўмовах перабудовы, першы сакратар гаркома. Зянон Кузьміч запрашае прыязджаць, прызначае дзень, толькі робіць адну агаворку: лепш будзе, калі мы паездзім па раёне і вы пагутарыце з людзьмі. Нотка, што прагучала ў агаворцы-прапанове, здалася нешта вельмі ўжо знаёмай мне па нашых ранейшых сустрэчах з Ломацем. Так, гэта, падумаў я, падобна на яго: спачатку справа, а потым ужо сам я. (Калі пісаліся гэтыя нататкі, прачытаў у «Правдзе» артыкул аб выніках атэстацыі партыйнага апарату ў Ленінградзе і звярнуў увагу на словы: «Чым вышэй работнік сам сябе ацэньваў, тым менш аказвалася яго аддача, ніжэйшым прафесійны ўзровень»).

Як і дамаўляўся, а дзесятай гаўдзіне я ўжо быў у кабінете першага сакратара гаркома (шосты паверх новага адміністрацыйнага будынка, аднаго з узведзеных за апошні час слукіх «небаскробаў»). Ледзьве паспелі павітацца, абмяняцца традыцыйнымі для такога выпадку пытаннямі (калі бачыліся ў апошні раз? Што з уздзенскім музеём?), як Зянон Кузьміч, падвёўшы да акна, паказвае новы Дом культуры, загаворвае з непакоем аб праблеме «ліўнеўкі», г. зн. сцёку вады на вуліцах горада... «Пазнаю Зянона Кузьміча Ломаця»,—усміхаюся сабе ў думках. Неяк натуральна, сама сабой атрымліваецца і адказ на адно з пытанняў, з які-

скарацілася колькасць аналімак. Праўда, яшчэ вось пераслалі на рэагаванне пісьмо з рэдакцыі. Павінен сказаць, не зусім па адрасу. Аўтар скардзіцца на канкрэтнае парушэнне, звязанае з продажам каровы, і пісьмо трэба было паслаць у райвыканком. Але па інерцыі ўсё шлюць сюды, у гарком партыі.

Размова, па сутнасці, сама падыйшла да яшчэ аднаго пытання, якое мяне цікавіла і вырашэнне якога, як было сказана на лютаскім Пленуме ЦК, будзе на парадку дня маючай хутка адбыцца партыйнай канферэнцыі, — аб размежаванні функцый партыйных і дзяржаўных органаў, больш дакладным вызначэнні метадаў ідэйнага, палітычнага — у адноўленне ад адміністрацыйна-камандага — кіраўніцтва. Перабіў тэлефонны званок. На прыём тэрмінова прасілася група палітработнікаў адміністрацыйных органаў — з Масквы, Мінска, вобласці. Зянон Кузьміч просіць прабачэння, але я кажу яму, што гэта, можа, да лепшага, што мне таксама цікава паслухаць, паглядзець сакратара гаркома ў рабоце, у яго штодзённай дзейнасці. Так яно і было. На працягу гутаркі закраналіся самыя розныя пытанні — ад змагання з алкагалізмам да першых крокаў кааператывных аб'яднанняў, якія ўзнікаюць у горадзе і раёне, — і ў выніку даволі выразна акрэсліваліся лінія гаркома ў дачыненні да гэтай «злогы дня», пазіцыя яго першага сакратара, па тым ці іншым пытанні, у тым ліку і па адзначаным вышэй. Калі ў пераказе, тэзісна, то пазіцыя гэтая выкладалася так:

наразова яго творы перакладаліся на беларускую мову. «Выбраныя творы», «Мае ўніверсітэты», «Маці» — толькі паасобна з іх.

Дарэчы, больш падрабязна аб сувязях М. Горнага з Беларуссю чытачы даведаюцца з кнігі А. Валахановіча (яна так і называецца — «Мансім Горні і Беларусь»), што выходзіць у выдавецтве «Навука і тэхніка». У ёй раскажаецца пра ўплыў буравесніка рэвалюцыі на стаўленне і развіццё беларускай савецкай літаратуры, пра распаўсюджанне яго кніг у рэспубліцы, пастаноўні п'ес на тэатральных падмостках Беларусі.

Вядомую горнаўскую трылогію, у якую ўвайшлі апавесці «Дзяцінства», «У людзях», «Мае ўніверсітэты», выдавецтва «Юнацтва» выпусціла ў серыі «Школьная бібліятэка».

У сувязі са 120-годдзем з дня нараджэння М. Горнага да помніка яму ў Цэнтральным дзіцячым парку ў Мінску былі ўсталяваныя кветкі.

думкамі пра новае выданне падзяліліся донтар мастацтвазнаўства А. Сабалеўскі, донтар філасофскіх навук У. Конан, донтар філалагічных навук А. Малодзіс, кандыдат гістарычных навук М. Пліпенка, донтар філалагічных навук А. Міхневіч.

На ганку будучага музея М. Гарэцкага ў Малой Багацькаўцы.

Вечар, прысвечаны 95-годдзю з дня нараджэння М. Гарэцкага, прайшоў у Горацкай сельскагаспадарчай акадэміі. Вядучы

вечара першы сакратар праўлення СП БССР Н. Гілевіч, Д. Бугаёў, С. Законнікаў, А. Письмянкоў, акадэмік Акадэміі навук БССР, пляменнік класіка нацыянальнай літаратуры Р. Гарэцкі, намеснік старшыні Мсціслаўскага райвыканкома А. Поклад,

выкладчык сельгасанадэміі У. Ліўшыц падірэслівалі вялікую ролю М. Гарэцкага ў развіцці беларускай літаратуры, усёй культуры.

Письменнікі выступілі таксама перад аматарамі літаратуры раённага цэнтры, наведвалі радзіму М. Гарэцкага — вёску Малую Багацькаўку Мсціслаўскага раёна.

Тэкст і фота А. КАЛЯДЫ.

ВЕЧАРЫ, СУСТРЭЧЫ

120-годдзе з дня нараджэння Мансіма Горнага шырока адзначана ў нашай рэспубліцы. Да гэтай знамянальнай даты, якая ўспрымаецца важнай падзеяй у культурным жыцці, былі прымеркаваны спецыяльныя выстаўні і стэнды ў бібліятэках, вечары, што прайшлі ў многіх установах культуры.

«Старонкі вялікага жыцця» — так называецца кніжная выстаўка, падрыхтаваная супрацоўнікамі Дзяржаўнай бібліятэкі БССР імя У. І. Леніна. Найбольшую ўвагу наведвальнікаў прыцягвае раздзел «Горні і Беларусь». Як вядома, цэна вялікі пралетарскі пісьменнік быў звязаны з нашай зямлёй. Неад-

Ускладанне кветак да помніка М. Горнаму.

Фота Ул. КРУКА.

Чарговы вечар новай кнігі ў Доме літаратуры быў прысвечаны завяршэнню выдання пяцятомнай «Энцыклапедыі літаратуры і мастацтва Беларусі» — унікальнага даведніка, што найбольш поўна і шматгранна адлюстроўвае развіццё бела-

рускай літаратуры, тэатра, кіно, выяўленчага мастацтва, раскажае пра ўчарашні і сённяшні дзень культуры. Уступным словам вечар адкрыў і вёў галоўны рэдактар выдавецтва «Беларуская Савецкая Энцыклапедыя» імя Петруся Броўкі І. Шамякін. Сваімі

Мой настаўніцкі клопат

Рада, што нарэшце настаў такі час, калі пра нацыянальнае можна гаварыць як аб інтэрнацыянальнай праблеме, што адкрыта гаворым пра становішча беларускай мовы.

Я ўжо семнаццаты год працую ў школе і ўсё больш пераконваюся, што ў народнай асвеце няправільна размеркаваны гадзіны на навучанне дзяцей рускай і беларускай мовам. За прыкладамі далёка не трэба хадзіць. Возьмем праграму 4-га класа. Вучні прыходзяць да настаўніка беларускай мовы з трэцяга класа мала падрыхтаваныя, бо яны толькі-толькі ў трэцім класе пачалі вывучаць родную мову. У чацвёртым класе праграма па беларускай мове па аб'ёму і складанасці не ўступае праграме па рускай мове, але настаўнікі беларускай мовы чамусьці маюць у два разы менш гадзін на асваенне гэтай праграмы (7 гадзін у тыдзень на вывучэнне матэрыялу ёсць па рускай мове і толькі ў мінулым навучальным годзе стала 3,5 гадзіны на вывучэнне таго ж матэрыялу па беларускай мове, а было яшчэ менш). І так у кожным класе на вывучэнне праграмы па беларускай мове адводзіцца ўдвая менш часу, чым на вывучэнне такой жа праграмы па рускай мове. Зразумела, што дзеці паспяваюць толькі знаёміцца з тэарэтычным матэрыялам (амаль кожны ўрок ідзе новай тэма), вельмі мала часу адводзіцца на ўрокі развіцця мовы, на асваенне лексікі роднай мовы, амаль не застаецца часу на замацаванне вывучанага. У выніку ўжо ў 4-м класе мы, настаўнікі роднай мовы, не маем магчымасці асвоіць з вучнямі праграмны матэрыял на тым узроўні, на якім асвойваецца падобны курс па рускай мове. І гэта паўтараецца з класа ў клас, мы не праходзім, не вывучаем матэрыял, а галопаем ляцім па праграме ўслед за настаўнікамі рускай мовы, а навучаючы мове, маўленню няма магчымасці, бо ў сярэднім мы маем 1,5 гадзіны ў тыдзень на вывучэнне мовы з 4-га па 10-ы клас. За такі час вучні не змаглі б авалодаць нават самай лёгкай мовай, а ў нас, у Беларусі, у дадатак да ўсяго складася такое становішча, што родная мова з'яўляецца не сродкам навучання, а аб'ектам вывучэння.

Перашкоджаюць працаваць на ўроках беларускай мовы вучні, вызвалены ад вывучэння мовы, але якія абавязкова прысутнічаюць на ўроках і ўяўляюць сабой падлеткаў, якім неабавязкова падпарадкоўвацца настаўніку. Яны часта зводзяць на нішто выхавальную сутнасць урока сваёй бяздушнасцю і пагардлівым выказваннямі, адносінамі да беларускай мовы (пра гэта ўжо, здаецца, у друку пісалася).

Усе пералічаныя вышэй аб'ектыўныя прычыны ствараюць вялікія цяжкасці для работы і ў рабоце настаўніка роднай мовы. А ў правяраючых ствараецца ўяўленне, быццам настаўнік не хоча, не можа навучыць дзяцей роднай мове. Правяраючы работы вымушаюць падтасоўкі фактаў, іншымі словамі, вымушаюць хлусіць, паказваць становішча лепшым, чым яно ёсць, бо інакш ты, настаўнік, будзеш вінаваты ва ўсім.

З-за крыўды і невыносных умоў працы спецыялісты часта пакідаюць школу і ідуць працаваць не па спецыяльнасці.

Балюча глядзец і на тое, што нашы дзеці ў 4-м класе яшчэ не могуць прачытаць беларускую кніжку, бо яны не ведаюць мовы. А калі ж яны будуць чытаць дзіцячыя кніжкі, калі настаўнік зможа з імі абмяркоўваць іх? У 5-6 класах гэта ўжо яўна позна рабіць. Ды і не прывучаны дзеці да сістэматычнага чытання беларускіх кніжак, бо да чаго дзіця не прывучана з маленства, з дзіцячага садзіка, з пачатковай школы, то гэта і не ўвойдзе ў яго прывычку і патрэбу ніколі.

Не зразумела і тое, чаму на вывучэнне беларускай літаратуры ў школах Беларусі адводзіцца таксама ўдвая гадзін менш, чым на вывучэнне рускай літаратуры. Мноства разоў настаўнікі — беларусазаўцы ўзнімаюць гэтае пытанне і пытанне аб тым, чаму праграма па беларускай літаратуры застыла, чаму з такой цяжкасцю ўводзіцца ў школьны курс літаратуры тое лепшае, што створана нашымі мастакамі слова, а часцей за ўсё гэта абмінаецца школьнай праграмай, чаму так мала часу адводзіцца праграмай на пазакласнае чытанне, але ўсе гэтыя пытанні пакуль што і застаюцца пытаннямі. І вось выдатныя творы стаяць на паліцах у кнігарнях, бо нашы дзеці мовай не валодаюць, прачытаць кнігу не могуць. Ды выходзіць, што і патрэбы ў гэтым вялікай няма. У тыдзень часцей за ўсё бывае 1 гадзіна літаратуры, дык у яе ледзь умесціцца з праграмным творам.

Больш таго, кожны мастацкі твор звязаны з канкрэтнымі гістарычнымі падзеямі. Але іх трэба на ўроках літаратуры раскаваць асобна, бо гісторыя БССР практычна ў сярэдняй школе не вывучаецца і не выкладаецца (8 гадзін усяго курса разнесена на 7—8 класы).

Гэтыя пытанні і праблемы настаўнікі беларускай мовы і літаратуры, настаўнікі гісторыі выказвалі работнікам Міністэрства асветы БССР на рэспубліканскіх педагогічных чытаннях, якія адбыліся ў бягучым навучальным годзе. Але ад тав. Кругляя М. М. атрымалі адказ, што пераглядацца гадзіны на вывучэнне гэтых прадметаў не будуць, не будзе ўве-

настаўнік. Хай сабе. Але лепшых — адзінкі, а размова ідзе пра тысячы не лепшых і маладых, якія амаль кожны вечар, рыхтуючыся да ўрокаў, вырашаюць дилему: як скампанаваць матэрыял, каб выкласці тэму па гісторыі СССР і каб звесткі пра гісторыю Беларусі былі сістэматычнымі. Калі гэта не так, хай мяне аспрэчаць настаўнікі.

Паўстае пытанне: ці клапаціліся аўтары існуючай праграмы пра настаўніка, якому трэба штодня яе выконваць, і пра вучняў, якім трэба ведаць гісторыю Беларусі? Ці мэтаю іх было, як пазначана ва ўводзінах: «...формирование у учащихся знаний об истории республики»;

ПЕРАБУДОВЕ — ЦДЭІ АБНАУЛЕННЯ

«ПРАЙСЦІ ПРАЗ МОМАНТ ІСЦІНЫ»

Лютыўскі Пленум ЦК КПСС павярнуў усіх нас тварам да школы, да народнай асветы, высветліў з усёй паўнотай становішча спраў у гэтай сферы і акрэсліў шляхі якаснай перабудовы школы. «Школа павінна прайсці праз момант ісціны, як прайшла праз яго на Пленумах ЦК эканоміка і кіраванне», — сказана на Пленуме. Праз момант ісціны заклікана прайсці і народная асвета рэспублікі, дзе, акрамя агульных, усесаюзных, ёсць, безумоўна, і свае, спецыфічныя праблемы. Партыйны Пленум зыходзіць з таго, што рашаючай фігурай перабудовы ўсёй сістэмы адукацыі з'яўляецца настаўнік, выкладчык. І трэба думаць, невыпадкова той факт, што ў пошце «ЛіМа» ў апошні час павялічылася колькасць пісьмаў, аўтарамі якіх з'яўляюцца імяна настаўнікі. Тры такія пісьмы, якія прыйшлі ў рэдакцыю амаль адначасова, мы друкуем ніжэй. Асаблівае іх з'яўляецца тое, што аўтары раскаваць пра свой непасрэдны педагогічны вопыт, дзеляцца сваімі штодзённымі назіраннямі. З пункту гледжання свайго прафесійнага вопыту, яны закранаюць пытанні, якія нядаўна разглядаліся на нарадзе ў ЦК КПБ, прысвечанай стану выкладання беларускай мовы і літаратуры ва ўмовах двухмоў-

дзена і навучанне беларускай мове з першага класа, а вось вызваліцца ад вывучэння беларускай мовы будуць усе жадаючыя. Значыць, мы зноў маем тую ж бескантрольнасць у справе вызвалення ад вывучэння беларускай мовы, што была ў 60—70-ых гадах. Але ў такім стане гэтае пытанне заставацца не можа. Бо нашы вучні, не валодаючы мовай, не могуць далучыцца да нацыянальнай культуры і літаратуры, а дрэннае веданне гісторыі народа нараджае раўнаддушнасць і да падзей сённяшняга дня.

Праблемы наспелі і іх трэба вырашаць.

А. БУРБОУСКАЯ,
настаўніца
беларускай мовы і літаратуры
СШ № 121 г. Мінска.

Асобны ці адзіны?

Паважаная рэдакцыя! Звяртаецца да вас аспірант кафедры гісторыі СССР МДПІ імя А. М. Горкага Калбаска А. М. На працягу апошняга часу ў «ЛіМе» з'явіўся шэраг крытычных матэрыялаў пра стан падручнікаў па гісторыі Беларусі і выкладанне гэтага прадмета ў школе.

З гэтай нагоды хачу выказаць свае меркаванні. Здаецца, што шлях, які прапануюць аўтары артыкулаў, уключэнне ў падручнікі новых звестак і імянаў, распрацоўка новага падручніка (шлях, безумоўна, правільны), не зольны прывесці да галоўнай мэты — да ведання вучнямі і насельніцтвам Беларусі сваёй гісторыі. Корань сённяшняга становішча — не столькі ў якасці падручніка, колькі ў тым прычыне, на якім будуецца выкладанне прадмета ў школе. Прычыны жа гэтыя зводзіцца да наступнага. Увесь курс гісторыі Беларусі, асветлены ў адзіным падручніку, вывучаецца, згодна з праграмай, на працягу чатырох гадоў: з васьмага па адзінаццаты клас. Так, у васьмым класе ў курсе гісторыі СССР прадугледжваецца 9 асобных гадзін для вывучэння гісторыі Беларусі (з 68), у дзевятым 5 з 47, у дзесятым — 8 з 73, у адзінаццатым — 6 са 102. Пры гэтым у праграме абумоўлена, што змест астатніх параграфіў падручніка па гісторыі БССР вывучаецца ў дачыненні да адпаведным тэм з курсу гісторыі СССР. Максімум, які забяспечвае вывучэнне гісторыі Беларусі такім чынам, наступны: вучні ведаюць, што існуе асобны падручнік па гісторыі Беларусі, але не ведаюць гісторыі Беларусі. Да такога вываду я прыйшоў як у выніку асабістага вопыту працы ў якасці настаўніка гісторыі, так і шматлікіх разоў са студэнтамі інстытута, з якімі даводзіцца працаваць зараз. Мне могуць запытаць, што так атрымлівалася ў цябе, бо ты не самы лепшы

...воспитание непримиримого отношения к любым проявлениям буржуазной идеологии и ревидиов национализма? Наўрад ці можна вішываць аўтараў з выкананнем пастаўленых задач.

Дзеля большай яснасці паспрабуем правесці ўмоўную аналогію ў маштабах краіны. Уявім на хвіліну, што з мэтай хутчэйшага выхавання інтэрнацыяналістаў уся колькасць гадзін, адведзеная на выкладанне гісторыі СССР у школах краіны, падзелена паміж курсамі сусветнай гісторыі. А матэрыял па гісторыі краіны, пры наяўнасці існуючых падручнікаў, вывучаўся б толькі ў сувязі з той ці іншай тэмай з гісторыі чалавецтва (напрыклад, першабытнае лада на тэрыторыі СССР — у шостым класе разам з тэмай пра першабытнае грамадства, сярэднявечча — у сёмым і г. д.). Ці ведалі б вучні краіны гісторыю СССР? Не. Нават уявіць такое цяжка. Але ў рэспубліцы мы маем менавіта такое становішча. І не толькі маем, але шмат гадоў рупімся дасягнуць недасяжнага — даць веды па гісторыі Беларусі.

Што прапануюць? Магчымы два шляхі выйсця са становішча. Калі лічыцца неэтазгодным (чаму?) утварэнне побач з гісторыяй СССР асобнага прадмета і курсу гісторыі Беларусі, якому б мог адпавядаць асобны падручнік, то, пэўна, трэба стварыць адзіны курс і падручнік, які б, напрыклад, мог мець назву «Гісторыя Айчыны». У адпаведнасці з тымі сацыяльна-гістарычнымі і палітычнымі этапамі, якія прайшла ў сваім развіцці Беларусь, ён бы на ўзроўні складальнікаў праграмы і аўтараў падручніка вырашаў, як дакладней спалучыць той ці іншы матэрыял гісторыі краіны з гісторыяй рэспублікі. Адзінай праграме павінна адпавядаць адзіны прадмет і адзіны падручнік.

Пакуль гэта не будзе зроблена, пытанне аб веданні гісторыі Беларусі будзе заставацца пытаннем.

А. КАЛБАСКА,
настаўнік гісторыі,
аспірант МДПІ імя А. М. Горкага.
в. Ганцавічы,
Барысаўскі р-н.

Адразу — у двухмоўе

Уважліва чытаю на старонках «ЛіМа» матэрыялы па пытаннях развіцця нацыянальнай культуры, гісторыі, мовы і літаратуры. Вельмі ўразіла (можа, не столькі ўразіла, як — адпавядае маім думкам і пачуццям) выступленне Ніла Гілевіча «Імем сапраўднага інтэрнацыяналізму» («ЛіМ», 11.03. 88). «Пакуль мы не прызнаем, што адмацаць у дзяцей з ранняга ўзросту магчымасць жыць у стыхці роднай мовы — гэта амаральна,...

пакуль мы гэтага не зразумеем і не прызнаем — гармоніі ў наладжванні ўзаемаадносін нацыянальнага і інтэрнацыянальнага не дасягнем». Цалкам згодна: гэта і амаральна, і неразумна.

Адразу ж падкрэсла, што не дзеці вінаваты ў «вызваленні» іх ад вывучэння роднай мовы ў школах. Я ўжо больш за 20 гадоў выкладаю родную мову ў рускай школе. Калі пачынала, гэта было сапраўды «жахліва». У класах было па 10—15 вучняў, якія былі «вызвалены» ад роднага слова. І падумаўце толькі, які абсурд: ад мовы «вызвалілі», а літаратуру — вучылі. То як жа вучыць мог любіць літаратуру, не ведаючы мовы? У такой абстаноўцы амаль немагчыма было выхоўваць любоў да роднага слова.

Вінаваты былі і настаўнікі пачатковых класаў (бо імяна ў 3-м класе пачыналася гэтае «вызваленне»), і настаўнікі іншых прадметаў, а часам яны ж і бацькі (магла б назваць прозвішчы настаўнікаў, што ў свой час «вызвалілі» сваіх дзяцей ад роднай мовы, матывуючы гэта тым, што іх бацькі — ваеннаслужачыя, хоць кожнае лета гэтае дзіцятка ехала ў вёску да бабулі ў не такія далёкія Грыцэвічы ці ў наша смаргонскае Залесе). Была неаднаразова сведкай, калі настаўніца рускай мовы дражніла-перадражнівала дзіця, калі яно гаварыла з беларускім акцэнтам. Вінаваты былі і дырэктары школ. Аднаму настаўніку роднай мовы цяжка было ваяваць на педсаветце: заявы бацькоў чыталіся на педсаветце, і рашэнне прымаўся па выніках галасавання (спроць былі звычайна толькі настаўнікі беларускай мовы).

Зараз мне працаваць лягчэй. З прыходам у школу дырэктара С. П. Мінкевіча колькасць такіх «вызваленых» значна зменшылася. Ён здолеў так арганізаваць работу педсавета, што «вызваліць» сталі ў вельмі рэдкіх выпадках.

А ў апошнія гады пра мову, нарэшце, загаварылі і «вышэй». А то ж сапраўды атрымліваецца непаразуменне. Гаворачы пра творчасць Янкі Брыля («Сірочы хлеб», напрыклад), кажам, што пры Польшчы беларуская мова была забаронена (але ж было 2-3 гадзіны ў тыдзень!). А цяпер? Кажам дзецям: пасля Кастрычніцкай рэвалюцыі беларуская мова атрымала магчымасць для свайго развіцця. А дзе ж яны, гэтыя магчымасці? На беларускую мову і літаратуру з 4-га і да 10-га класа адводзіцца лічаныя гадзіны. Не дзіўна, што з 4-га да 10-га вучні робяць адны і тыя ж памылкі: на ў; на дз, дж; на правапіс е, я... Бо няма часу практыкавацца. Бяжым «голопом по Европам». Трэба ж паспець выканаць праграму. А якасць? На сумленні настаўніка? Зноў не згодна. Я лічуся ядрэннай настаўніцай, але мае вучні не ведаюць дасканала родную мову, бо... мала часу на яе вывучэнне. Праўда, нядаўна ў тэлекампітэ «Роднае слова» паабяцалі, што ў красавіку будзе надрукаваны для абмеркавання праект новай праграмы. Чакаю з нецярпеннем. А раптам?!

І яшчэ. Абяцаюць пачаць вывучэнне роднай мовы не з 3-га, а з 2-га класа. Вядома, гэта ўжо шмат. Але... чаму не з 1-га класа? Мянсяць, дык ужо мянсяць адносіны. Мне здаецца, настаўніца 1-га класа сказала б дзецям «мама» па-руску і «мама» па-беларуску, «тата», «бацька», «бацькаўшчына» і «папа», «отец», «отчизна». І дзіцятка адчула б і роднасць дзвюх моў, і невялікую розніцу. І само б шукала гэтых супастаўленняў. І лепш засвойвала б. Карацей, ці не лепш адразу ўводзіць дзіця ў двухмоўе?

Нядаўна (з 14 па 19 сакавіка) у нашай школе праходзіў Тыдзень беларускай мовы і літаратуры (пра гэта і пра работу клуба «Роднае слова» можна напісаць асобна, толькі я сёння настроена на тую ж незадаволенасць існуючым становішчам). Вучні 8—10 класаў пісалі конкурснае сачыненне «Мова мая родная». Што характэрна амаль для ўсіх работ? Пішуць, што мова наша ласкавая і мілагучная, што яны любяць слухаць бабуліны казкі і апавяданні, што яны любяць родную мову... І ўсе адзначаюць, што вывучаць пачалі з 3-га класа.

Хочацца спадзявацца, што адносіны да роднай мовы і літаратуры змяняцца ў лепшы бок. А за настаўнікамі справа не стане. У нас у горадзе настаўнікі беларускай мовы робяць усё, каб яна сапраўды развілася і ўдасканалася. Аб гэтым могуць раскаваць і члены клуба «Спадчына» ў школе-інтэрнаце, і «Крынічка» ў СШ № 4, пераможцы гарадской алімпіяды па беларускай мове з 3-й школы, члены клуба «Роднае слова» з нашай школы.

А. РУДКО,
настаўніца СШ № 1.
г. Смаргонь.

Удачароная Беларусь

Да 45-годдзя Асвейскай трагедыі

Дзень памяці павінен увабраць у сябе і гады і вякі Памяці. Памяць для Беларусі — гэта незагойная рана: камфортнай, лагоднай, памяці «на дэсерце» у Беларусі няма.

Згадайце Асвею. Колькі там Хатыняў — хто падлічыць? Увесь 1943 год гарэлі вёскі былых Асвейскага і Дрысенскага раёнаў. У студзні-лютым там праходзіла карная экспедыцыя пад кодавай назвай «Заяц-бяляк». У лютым-сакавіку — карная экспедыцыя «Зімовае чарадзейства» (3500 чалавек усмертавана, 2000 дарослых і 1000 дзяцей вывезена ў канцлагер Саласпілс). У верасні-кастрычніку тут «працавалі» эсэсаўцы карнай экспедыцыі «Фрыц». У снежні 1943 года пераўтваралі Асвейшчыну ў пустыню карнікі групы «Отта». У выніку знішчана на месцы прыблізна 11300 чалавек, асуджана на пакутную смерць у рабстве каля 14200 чалавек.

Пра 200 чалавек, ураджэнцаў Асвейшчыны, я магу расказаць хоць некалькі слоў: з імі су-

манастыра. Выкуплялі іх у акупантаў на плошчах валасных гарадоў...

На пачатку красавіка гэтага года ў пасёлак Рэмбатэ (Огрскі раён ЛССР) збірацца тыя, каго ратавалі ў Латвіі 45 гадоў назад, у каго 7 красавіка 1943 года — другі дзень нараджэння.

Мірда Айзілінічэ з калгаса «Узвара» (сельскі Савет Рэмбатэ) напісала мне, што да гэтага часу у іх жывуць як на сваёй другой радзіме ратаваныя рэмбатэўскімі сялянамі былыя маленькія саласпілскія вязні родам з Асвейшчыны. Гэта Трыпук Лявон Іванавіч, Усялёнак Канстанцін Іванавіч, Зінко Апанас Дзмітрыевіч, Зінко Валяніна Дзмітрыеўна... А вось Валашонак Міхаіл да гэтага часу не ведае, адкуль ён родам.

Мірда Вільеўна згадала і тых, хто не дажыў да сёння: Бортнік Віктар, Каляда Варлаам, Нарубін Іван, Выдрыцкі Кан-

Фота № 12970 ад 20.02.1945 г. з Музея рэвалюцыі ЛССР. Выхаванцы Майёрскага дзіцячага дома з нявыяўленым лёсам. Першы рад (злева направа): Сашына Тая, Кезман Уладзімір, Гур'янава Вера, Пуцро Ліда, Пятроўская Люба, Мароз Вольга.

Другі рад: Х. Ляону, Замбар Мікалай, Пушкалс Томас, Лазараў Мікалай, Казачонак Ала, Кекліс Ніна, Ясікевіч Фёдар.

стракаўся, перапісваўся, рыхтуючы кнігу «Браніслава». Пра яшчэ 100 чалавек знаходзіў згадкі ў архівах.

Вынічалася нацыя. І ў першую чаргу будучыня народа — дзеці (3500 літраў крыві было выкачана з іх у Саласпілскім канцлагеры)...

Затое так радасна было чытаць тыя дакументы, якія сведчаць пра ўратаванне дзетак. Вось запісы аб апякунстве: Чарнавоў Яўген, 4 г. — у Шаранавай Наталлі, згадвае Веру і Колю, Замбар Елізавета, 4 г. — у Пойкан Алены. Каранеўскі Пётр, 4 г. — у Бергман Яўгеніі. Каранеўскі Віктар — у Путныньш Ліліі. Лукашэвіч Галіна, 6 г. з 22.04.43 г. у Бейліс Валяніны; 10.09.43 г. перададзена Пятровай Ганне. Пірог Міхаіл, 3 г. — у Зіемеліс Анастасіі...

Знаходжу ў сшытках з Цэнтральнага Дзяржаўнага гістарычнага архіва Латвійскай ССР дзесяткі знаёмых імёнаў. Тут — удачароная, усыноўленая Асвея...

У Латвіі беларускіх дзяцей ратавалі ўсюды: бралі іх у свае сем'і з самога канцлагера і з прытулкаў, дзіцячых дамоў і

станцін, Цынгел Аркадзь, Юхневіч Фёдар, Баброўская Люба...

Многія хочучы прыехаць на інтэрнацыянальнае свята латышка-беларускага спараднення: Лемяшонак Яўгенія Ігараўна, Мароз Чэслаў Паўлавіч, Яскуевіч Яніна Іванаўна з Рыгі, Усялёнак Мікалай Іванавіч з Краснадара, Адамовіч Таіса Іосіфаўна з Мінска...

Спадзяюся, што Дзень памяці ў Рэмбатэ паслужыць прыкладам для новых падобных сустрач. Дзесяткі асвейцаў знаходзіліся ў дзіцячых дамах Саўлкрасты, Ігатэ, Кацішы, у Яўндубултах і Майёрах, у прытулках на вуліцах Капэзлю і Юмарас у Рызе... Нейтралізуецца самім часам патаёма дзіцяці Пятровай Ганне. Пірог Міхаіл, 3 г. — у Зіемеліс Анастасіі...

Сяргей ПАНІЗНІК.

10 сакавіка ў Маскве, у Цэнтральным доме літаратараў, адбылося пасяджэнне Савета па беларускай літаратуры Саюза пісьменнікаў СССР. На парадку дня яго было абмеркаванне вынікаў мінулага літаратурнага года. Вёў пасяджэнне старшыня савета Я. Хелемскі. Гаворна аб літпрадунцыі 1987 года ў Беларусі (найперш у жанрах прозы і публіцыстыкі) атрымалася доволі актыўная і зацікаўленая, пра што сведчыць хоць бы тое, што доўжылася яна амаль сем гадзін і што прыняло ў ёй удзел паўтара дзесятка чалавек. Галоўнае ж, атрымалася яна змистоўнай, у што прашу паверыць пакуль што на слова. Удзельнікі абгаварэння займаліся не толькі канкрэтным аналізам тых ці іншых твораў, але і засяроджваліся на пытаннях больш агульнага характару — на адметнасцях сучаснага літаратурнага працэсу ў рэспубліцы, на злабадзённых, вострых, а падчас і балючых праблемах, што маюць сёння месца ў Беларусі і якія знаходзяць (ці не знаходзяць) сваё адлюстраванне ў сённяшняй нашай літаратуры.

Перада мной, як спецыярам «ЛіМа», паўстала пытанне: якім чынам падаць на старонках штотыднёвіка гаворку, што адбылася на пасяджэнні савета. Падрыхтаваць сціслы пераказ асноўных думак і меркаванняў? Але ж наўрад ці будзе гэта цікава чытачу. Падаць выступленні цалкам? Не дазваляе газетная плошча. Парашу зрабіць нешта сярэдняе: выбраць са стэнаграм выступленняў асобных, найбольш, на мой погляд, цікавых старонкі (хай чытачы пацуюць усё ж «жывыя галасы» браўшых удзел у гаворцы), забяспечыўшы іх, пры неабходнасці, самымі сціслым каментарыем.

ДА ЧЫТАЧА — ШЛЯХАМ ПРАЦУДЫ

3 пасяджэння Савета па беларускай літаратуры СП СССР

Пасля ўступнага слова старшыні, у якім быў зроблены нароткі агляд работы савета за апошні час і прапанаваны мэты і рэгламент маючага адбыцца пасяджэння, першым узяў слова Міхась Тычына. Ён сказаў:

— Сам лёс і глеба беларускага народа такія, што тут дастаткова, як гаварыў Бальзак, быць сакратаром народа і запісваць яго гісторыю, каб ужо сказаць нешта цікавае пра яго іншым народам і самім беларусам таксама. І ў нас часта так і бывае, што звычайны праўдзівы літаратурны запіс таго, што было з нашым народам, ужо прыцягвае ўсяагульную ўвагу. Лёс нашага народа надзвычай складаны. Ён заўсёды быў складаны. Сёння, здавалася б, павінна было б быць іначай. Ды сталася так, што сёння ў беларусаў цэлы клубок праблем. Бывае так у жыцці, у быццё: здарылася нейкая адна бяда, скажам, халадзільнік сапсаваўся, дык, глядзіш, і труба лопне, і тэлевізар перагарыць. Вось і ў нас так. Парвалася нейкае адно звязно — і пайшло-паехала. Не ачомаліся ад Чарнобыля, а тут... Нядаўна Петрашкевіч пісаў у «Літаратурке» пра Салігорск, пра тое жудаснае возера, што на два метры ўзвышаецца над горадам... Толькі што адшумела бітва супраць Даўгаўпілскай ГЭС, а тут — мноства ўсялякіх іншых праблем: моўных, нацыянальных, экалагічных. Газеты пачалі пісаць аб тым, што беларусам ужо і карміцца няма чым, трэба пераходзіць на макароны, бо гародніна, бульбачка наша перапоўнены нітратамі... Гісторыя нібы выбрала Беларусь своеасаблівай арэнай, на якой разыгрываюцца вялікія драмы, і адну з іх засведчыў Пімен Панчанка. У газэце «Літаратура і мастацтва» ён апублікаваў верш «Развітванне». Чытаеш яго і валасы дыбам становяцца. У вершы паэт развітваецца з роднай мовай. Сапраўды, адыходзіць апошняе пакаленне беларусаў, якія яшчэ ведаюць жывую родную мову. Прыходзіць пакаленне, якое мову ведае больш з літаратуры, чым з жыцця. Возьмем пакаленне «Тутэйшых», пра якіх тут летась гаварылі. Дзіўнае яно, нейкае быццам дэфармаванае, і творы многіх тутэйшых таксама дзіўныя, таксама дэфармаваныя, неподобныя на нашу традыцыйную літаратуру. Але ж і само жыццё дэфармаванае, і яны адлюстроўваюць тое, што адбываецца. У іх творчасці часта назіраецца адсутнасць ідэалаў... Наогул,

усё гэта вельмі складана. Цяжка ў такіх умовах жыць і пісаць, зберагаць тую душэўную раўнавагу, якая, як кажуць вялікія, неабходная для таго, каб ствараць літаратуру.

Калі азіраеш леташнюю прадукцыю выдавецтва «Мастацкая літаратура», дык бачыш, што доля маладых там вельмі нязначная, новых імён амаль няма. Працуюць пераважна прадстаўнікі старэйшага і сярэдняга пакаленняў. Яны глядзяць на свет інакш, чым маладыя, у іх была нейкая жыццёвая закуска, якая дазваляе ім у сённяшніх цяжкіх жыццёвых умовах выстаяць.

Вядома, выдавецкія планы складаліся загадзя, леташнія кніжкі былі напісаны і пяць гадоў назад, і больш, але, зрэшты, і выдавецтвы памалу перабудоўваюцца, «Матчын дар» А. Гаруна, скажам, выйшаў з друку ўсяго за два месяцы. Дык вось, выдавецкія планы летась былі досыць класічныя, і выходзілі кнігі, што зацікавяць чытача, які жыве сучаснымі, надзённымі праблемамі. Мяркую, што выдавецкую машыну варта было б круціць, калі б выйшлі толькі тры кнігі: раманы «Кар'ер» В. Быкава, «Хроніка дзедмаўскага саду» В. Казько, «І скажа той, хто народзіцца» В. Адамчыка. Пра Быкава гаварыць не даводзіцца. Быкаў заўсёды выводзіць свой карабель на самыя глыбокія мясціны, не баіцца складаных праблем, і гэтым ён нам цікавы. Ён адзін з першых усур'ез падумае ў сваім рамане не толькі праблему ўзаемаадносін класавага і агульна-чалавечага, але і праблемы нацыянальнай, пра якія ў нас не прынята было гаварыць. Мне нават здаецца, што ў рамане ёсць сляды таго, як нараджаўся гэты твор, ёсць дэталі, якія паказваюць, як расце задума, як яна сілкуецца тым, што адбываецца вакол у дадзены момант, і таму, пэўна, раман такі востраактуальны, хвалюе ўсіх. Бо ён вырастае, як нешта жывое, з жывога жыцця.

Можна заўважыць, што ў творах, выдадзеных летась, часта сустракаецца слова «вяртанне». Ёсць сярэд гэтых твораў і такія, пра якія гаварыць няма неабходнасці, як, скажам, кніга А. Дзятлава з гэтай самай назвай — «Вяртанне». Гэтае слова паказвае, чым заняты апошнія гады нашы пісьменнікі, — гэта вяртанне ў мінулае, гэта спробы раскапаць кар'еры памяці. Вось, напрыклад, вядомы пісьменнік, жур-

наліст і дакументаліст І. Новікаў напісаў раман «Ачышчэнне». Раманічнага тут мала, хіба толькі адна сюжэтная лінія, лінія Ніны і Алеся Караневіча. У Беларусі ў гады вайны было мноства сітуацый, у якіх вельмі цяжка ацаніць той ці іншы ўчынак чалавека, дакапацца да сутнасці. Пісьменнік у рамане і спрабуе разабрацца ў такіх складаных сітуацыях, як здрада, слабаволле. З чалавекам можа ўсё здарыцца, але заўсёды застаецца з чалавекам нешта стрыжнявое, галоўнае, дзеля чаго і з-за чаго яго можна апраўдаць. Мне здаецца, што раман І. Новікава і ціка-

вы такімі момантамі, дзе аўтар спрабуе пераасэнсаваць тое, што адбывалася ў гады вайны ў Мінскім падполлі. Ёсць у рамане і аўтабіяграфічныя моманты самога І. Новікава. Прысутнасць нейкага свайго асабістага вопыту ў беларускай літаратуры заўсёды вылучала пісьменнікаў. Вось раман «Падзямелле» М. Аўрамчыка. Раман аўтабіяграфічны — пра лёс самога аўтара і яго героя, які апынуўся ў палоне. Аналагаў такіх твораў у нас няма, акрамя рамана Я. Брыля «Птушкі і гнёзды». Чалавек апынуўся ў самым логаве гітлерызму. Што ж ён там пабачыў? Гэтым твор і цікавы. Праўда, раманам яго назваць цяжка, сюжэтная лінія, нават і лінія кахання, толькі пачаўшыся, абрываюцца, а вось сам вобраз героя Янкі цікавы, ягоная адысея ў палоне хвалюе. Заўважаецца, што аўтар трохі мадэрнізуе матэрыял, пачынае заўважаць тое, што мы цяпер ахвотна заўважаем, а тады не заўважалі — скажам, тое, як немцы памагалі палонным шахцёрам. Такое было, вядома, і чаму пра гэта б не ўспомніць, наш народ кожны такі выпадак проста ахвотна і чамусьці з радасцю ўспамінае. Вось гэты перагляд мінулага шырока ідзе ў нашай літаратуры, і ўсё тут залежыць ад таго, ці выведзе пісьменнік свой карабель на глыбіню. В. Адамчык апублікаваў свой трэці раман з цыкла — «І скажа той, хто народзіцца». Ужо напісана і чацвёртая кніга. Нейкія часткі слабейшыя, другія мацнейшыя. «Чужая бацькаўшчына» ў свой час уразіла чытача трагічным поглядам на мінулае нашага народа. Другі раман быў трохі слабейшы, больш апісальны, шматслоўны, а вось новы — «І скажа той, хто народзіцца» — зноў узыходжанне. У творы закранаюцца вельмі вострыя моманты нашай гісторыі...

Далей М. Тычына гаварыў аб рамане І. Навуменкі «Асеннія мелодыі» («суцэльны перагляд, пісьменнік ці не пяты раз праводзіць свайго героя, знаёмага з іншых яго твораў, па тых жа самых жыццёвых сцэнах»), аб рамане В. Казько «Хроніка дзедмаўскага саду» («твор прасякнуты пикальным болам за Палессе, унікальны край, апеты Купрыным і Мележам, край, якому сёння, як і ягоным людзям з іх побытамі, традыцыямі, мовай, пагражае вынішчэнне, і гэты боль, гэтая асабістая далучанасць пісьменні-

на да ўсяго, пра што апавядае, ратуе раман, нівеліруе яго сюжэтныя і іншыя недарожы, аб рамане В. Коўтун «Крыж міласэрнасці» («Узнаўленне часу і людзей надзвычайна вобразнае, падрабязна-дэтальнае. Гэта не белетрызацыя момантаў жыццёвай і творчай біяграфіі Цёткі — пазтэсы і рэвалюцыянеркі. З жыцця, з побыту, пазнамага густа, асярэдна, смачна, вырастае пазія Цёткі»), а таксама пра «Святых грэшнікаў» А. Асіпенкі, пра зборнік У. Рубанова «Цёплы пух адуванчынаў», раман Э. Скобелева «Сведка»... Прадоўжыў гаворку маскоўскі крытык Вячаслаў ІВАШЧАНКА:

— Я тут, у Маскве, не маю магчымасці піліна сачыць за кніжымі навінкамі беларускай літаратуры. Але затое я падпісчык часопісаў «Польмя» і «Малодосць». Летась у «Польмі» паявілася нямаля цікавых твораў, але вось што мяне насцярожыла. Шэсць нумароў «Польмя» — а вы ведаеце, які сёння кошч часопіснай старонкі — аддадзены двум творам. Адзін з іх — раман Я. Радкевіча «Закон прыцяжэння». Напісаны ён па старых трафарэтах, па якіх мы калісьці пісалі «друзей і ворагов» і якія, здавалася, даўно ўжо згнілі на літаратурным сметніку. Другі раман «Зеніт» належыць перу Івана Пятровіча Шамякіна. Есць паняцце прозы кепскай і добрай, але есць яшчэ паняцце прозы кніжнай і прозы часопіснай. Мне здаецца, што раман «Зеніт» хутчэй адносіцца да прозы кніжнай. У той жа час ён заняў некалькі нумароў «Польмя», а яшчэ і «Нёмана»...

Мне здаецца, што толькі сёлетача пачынаецца пэўная перабудова ў часопісах. У першых нумарах «Польмя» і «Малодосці» паявіўся раман Андрэя Мрыя «Запіскі Самсона Самасуя» разам з п'есам «Правадыру народаў» і надзвычайны чалавечы дакумент — эсэ Грахоўскага «Два лёсы, дзве трагедыі». Памятаеце: у адной камеры Магілёўскай турмы сабралася ледзь не ўся тадышня беларуская літаратура! А вазьміце такую дэталю. Сядзіць у гэтай камеры дзядок, які заплаціў усе падаткі, акрамя як за «тракцызм». Квітка на «тракцызм» не прыслалі... Пра гэта пішы хоць раман, хоць аповесць. Я гэта кажу вольна чаму. Неяк да нас у рэдакцыю «Юности» зайшоў адзін беларускі аўтар. Малады. Прынёс рукапіс. І калі я прачытаў той рукапіс, то здзівіўся: чалавек быццам з другой планеты зваліўся. Аўтар жыве ў горадзе, але пра горад не піша. Жыве ў рэспубліцы, якой ад Чарнобыля дасталося больш, чым каму-небудзь, але пра Чарнобыль не піша. Жыве ў рэспубліцы, якая побач з нашым Нечарназем'ем, напэўна, і праблемы тут агульныя, але і пра гэта ён не піша. Ён піша пра нейкую ўчарашнюю, фальклорную вёску. Ён яе не бачыў, ён пазней нарадзіўся, ён піша пра яе па чужых карцінках. Ён жыве ў рэспубліцы, у якой нямаю праблем, як і ўсюды ў нас, але гэтага не адчуваецца. Не паверу, што яму не баліць. Ён ведае і перажывае за гэтыя праблемы. А не піша таму, што чакае каманды зверху.

Янка БРЫЛЬ сваё выступленне пачаў з такой заўвагі: — Бачыў я, тут прайшоў па радах «ЛіМ» з вершам Панчанкі «Развітанне». Веру ў шычырасць пачуццяў Пімена Емяльянавіча, але ўсё ж не хочацца з гэтым пагадзіцца: думаецца, так далёка справа не дайшла.

Прадоўжыў: — Апошнім часам мне давалася выступаць у чатырох нашых ВНУ — у Віцебскім, Брэсцкім, Мінскім педінстытутах, універсітэце імя Леніна, у педвузчылішчы, у сярэдняй школе. Гэта былі вечары пытанняў і адказаў. У Брэсцкім педінстытуте вечар доўжыўся дзве з паловай гадзіны. І, мяркуючы па пытаннях моладзі, здаецца мне, што жыве Беларусь і беларуская мова. Нас падводзяць дзве рэчы: блізкасць моў і гэтая наша праклятая сціпласць, пра якую тут гаварылі. Мне думаецца, за-

раз мы перажываем цяжкі, складаны час, але і час спадзяванняў, якія ўнушаюць веру, што справа можа налагодзіцца.

У нас усё ж нямаю моладзі, якой можна даверыць лёс нашай культуры і літаратуры. Маю тут на ўвазе і нашы нефармальныя маладзёжныя аб'яднанні. В. Быкаў, выступаючы не так даўно ў «Советской Беларусі», — а гэты артыкул нам трэба залічыць у актыў, пазіцыя пісьменніка ў гэтым сэнсе проста захапляе, — сказаў, што нашы маладыя абараняюць родную мову і права літаратуры на гэтую мову лямкімі галасамі. Слушна сказана. Паводзяць яны сябе, праўда, часам дзіўна, крыху бесцырымонна, але гэта тыя выдаткі, якія ўласцівы ўсім маладым. Хоць, магчыма, маладосць у іх трохі і задоўжылася. Можна, таму, што яны не перажылі таго, што перажыў, скажам, пятнаццацігадовы партызан Адамовіч, ці дваццацігадовы лейтэнант, камандзір узвода Быкаў, ці цудоўны пэст Аляксей Пысін, уласна гэтай нашай сціпласці, які мог бы быць таленавітым армейскім журналістам, а прайшоў усю вайну радавым пехацінцам.

А што да згаданых тут праблем, дык мне здаецца, гаварышы, што праблемы гэтыя не толькі беларускія. Усе мы намятаем час, калі шмат гаварылася аб тым, што творы павінны быць у першую чаргу ідэйнымі. Тады наш цудоўны крытык і таварыш Рыгор Барозкін, які, нягледзячы на свой цяжкі лёс, ён сядзеў двойчы — і перад вайной, і пасля вайны, у поўным наборы ўсё гэта атрымаў, любіў жартаваць, дык ён казаў: нічога ў мяне не атрымліваецца; налягаю на ідэйнасць — мастацкасць панізілася, я за мастацкасць — ідэйнасць пайшла ўніз. Мы цяпер замянілі паняцце ідэйнасці праўдзіваасцю. І пачынаем самі сябе падманваць. Гаворым, што праўда, чвэрць праўды, васьмушка праўды, шаснаццатая частка праўды — гэта горш за няпраўду. А давайце спытаем самі сябе: а ці сапраўды мы гаворым праўду? Ці заўсёды? На жаль, не ўсю праўду і не заўсёды. А гаворак вельмі шмат. Розаў неяк сказаў: кажуць — праўда, праўда, праўда, ажно ўрэшце мне хочацца схлусіць, — дзеля разрадкі, ці што. Аб слове, якое з'яўляецца галоўнай сутнасцю літаратуры, аб таленце менш гаворым. Вось толькі не хлусі, а там — як хочаш пішы...

Гэтую думку аб увазе да слова, да таленту Я. Брыль прадоўжыў, згадаўшы нядаўна апублікаваную аповесць А. Яшына «У гасцях у сына», а таксама сваё чарговае, не першае і не апошняе, перачытанне Буіна, падірэсліва, што ўратаваць свет — прыгажосць. Прыгажосць духу, маральная прыгажосць чалавека. З прырасцю гаварыў пісьменнік пра непараўменне з Сіманаўскімі чытаннімі. Выказаў Я. Брыль шкадаванне і з той прычыны, што літаратура наша, за выключэннем публіцыстыкі, амаль не заўважае цяжкіх і балючых праблем, спароджаных вайною ў Афганістане, таго, што адбываецца сёння ў вёсках, якія з'яўляюцца нядаўна хрысціянскімі перспэктывамі. Закрануў прамойца і праблему купюр, якіх нямаю ў згаданых ім зборах твораў І. Мележа і М. Гарэцкага, выказаўшы пажаданне, каб намісі па творчай спадчыне мелі права на аднаўленне выкрэсленага.

На заканчэнне Я. Брыль паведамаў удзельнікам гаворкі, што неўзабаве будзе апублікаваны другая частка дакументальнай аповесці Б. Мікуліча і дзённік гадоў вайны К. Чорнага (апошні — у «Польмі»).

Маскоўскі праявіў Яўгеній ВАРАБ'ЕУ сказаў:

— Гэта проста ганьба, што мы столькі гадоў мірыліся і мірымся зараз з тым становішчам, у якім сёння знаходзіцца беларуская мова. Хранічная чырвань сораму павінна палаць за гэта на твары Міністэрства асветы. Гэта не толькі не карэктна, гэта проста амаральна, што выкладчыкам беларускай мовы плаціць у Беларусі менш, чым выкладчыкам рускай мовы. Гэта — не інтэрнацыяналізм. Гэта — не

яго праяўленне. Калі Пастарнак пасылаў ганарары за пераклады твораў рэпрэсаванага грузінскага паэта ягонаў удаве — гэта праява дружбы народаў. Калі Адамовіч разам з Граніным працаваў над «Блакаднай кнігай» — гэта лепшае і высакароднае праяўленне інтэрнацыяналізму. І кніга Алексіевіч, у якой жыве і замірае ад болю душа, у тым ліку і душа беларускага народа, — гэта таксама праява інтэрнацыяналізму, гэта гаворыць аб тым, на якім высокім узроўні духу жыве і працуе гэты чалавек і пісьменнік...

Асноўную ж сааю ўвагу Я. Вараб'еў засяродзіў на высветленні прычын, чаму не адбыліся Сіманаўскія чытанні на Буініцкім полі пад Магілёвам, абнаўчаючы ў іх зрыне кіравання Саюза пісьменнікаў БССР.

Змацыянальна прагучала выступленне гісторыка Аляксея КАУКО:

— Хачу падзяліцца роздумам непрафесійнага крытыка пра палыманскую публіцыстыку. Запыню ўвагу на двух нарысах. Першы — гэта нарыс Будзінаса пра двух гарадскіх інтэлігентаў, якія едуць у вёску сяць добрае і вечнае, — «Заўчасны канфлікт». Едуць, ствараюць там адзіны ў рэспубліцы дзіцячы лялечны тэатр батлейкі, зведваюць няудачу, не знаходзяць паразумеласці з мясцовым начальствам і г. д. Не буду гаварыць пра замаруджанасць дзеяння, пра тое, што канфлікт, яго глыбінныя спружыны не надта высветлены. Уразіла мяне іншае: гэта здзіўляючая безнацыянальнасць герояў, іх адрыв ад карэняй нацыянальнай глебы, ад вытокаў культуры той зямлі, таго народа, дзеям якога яны прыхалі сяць вечнае і добрае. Другі — нарыс А. Бажко пра папу рымскага. Расказана ў ім мо і важна, і цікава, аднак жа я не мог адмагнуцца ад пытання: у якой ступені суадносіцца яго з тымі трапяткімі надзённымі праблемамі, якімі жыве сёння рэспубліка? З той жа чарнобыльскай трагедыяй, з бедамі Салігорска і Наваполацка, не кажучы пра тыя духоўныя выдаткі, якія звязаны са становішчам нашай мовы, культуры, гісторыі? І таму мяне хораша парадавала кніжка «Сказ пра Лысу гару» з бібліятэкі «Вожыка» — востры публіцыстычны твор у вершаванай форме. Ён ярчэй за ўсё і нагадаў аб глыбінных, досыць энергаёмкіх рэсурсах беларускай літаратуры, якія распрацоўваюцца пакуль што з недастатковай смеласцю і выніковаасцю. Твор гэты дае наглядны ўрок таго, як трэба хадзіць публіцыстыцы: не кульгаючы, з мужа паднятай галавой і ўжо прынамсі не адводзіць вачэй ад з'яў, яе справядліваму суду падуладных. Вершавана-публіцыстычнай мовай чытачу паведавана аб жалівай бездані, перад якой апынулася беларускае грамадства ў выніку зняважлівых адносна да народных карэняў, матчынай мовы, нацыянальнай культуры наогул. І нібы не ведаеш, што страшней: ці кідацца ў гэтую бездань, ачумеламу ад алкаголю, як адзін з астаф'еўскіх герояў, ці ў цвярозай самасупакоенасці паходжаць краем, не заўважаючы яе, зачараваны паспехамі і эфектамі вытворчасці, як гэта робяць многія героі старшынёўскага, дырэктарскага корпусу, што запаланілі беларускую публіцыстыку і эсістыку. Зірніце на публіцыстычныя старонкі леташняга «Польмя»: «Дарогай пошуку» А. Дудука, «Супроць пльні» Г. Лісічкіна, «Зноўдзеньны мільёны» Д. Сверкунова, «Апошняя квадра» В. Якавенкі, «Пакупнік чакае перамен» У. Лапаціна. Розныя па сюжэтах, мастацка-стылявым каларыце, усе гэтыя матэрыялы родніць нейкая, зноў жа, адасобленасць ад культуры, ад нацыянальна-духоўнай стыхіі, якая нібы не існуе для апісаных у іх герояў. Усяму галава — такое адчуванне пры чытанні — яго вялікаасць прыбытак. А тое, дзеля чаго і

дзеля чаго ўсе гэтыя рублі і прыбыткі, часцей за ўсё застаецца за кадрам. Паказальна ў гэтых адносінах і дакументальная аповесць М. Герчыка «Час гаспадароў».

Мне думаецца, публіцыстыка магла б смялей і больш паслядоўна старца ў аднаўленчых намаганнях на ўчастку нацыянальных адносін, па-за якімі пад вялікім пытаннем могуць аказацца аздаравленне эканомікі, палітыкі, культуры, уся дзейнасць партыі па аднаўленні ленынскай канцэпцыі сацыялізму. Вядома, даводзіцца лічыцца з велізарнымі цяжкасцямі, якія ствараюцца на перабудовым шляху бюракратычнай мафіі. Прабіцца да чытача праз шыльны плот праўды, затхлых стэрэатыпаў і прапагандысцкіх заклінанняў — справа архікладаная. Тым больш каштоўныя і паграмадзянску значныя выступленні пісьменнікаў, якія спрабуюць перакрыць праўду ці падноўленую хлусню сумленным, мужным голасам пра набалеўныя праблемы сацыялістычнага абнаўлення Савецкай Беларусі і, значыць, змяняць да лепшага самі ўмовы абнаўленчага руху. Нельга ў сувязі з гэтым не ўспомніць згаданыя ўжо тут вершы П. Панчанкі, нізку Янкі Брыля «Хлеб надзёны» ў «Польмі», палемічныя выступленні В. Быкава, Н. Гілевіча, А. Мальдзіса, А. Петрашкевіча, У. Конана, П. Садоўскага, А. Сідарэвіча, Я. Лецік, Э. Ялугіна, В. Голуба, Л. Дранько-Майсюка і інш.

Уладзімір НЯКЛЯЕУ не пагадзіўся з прагучаюшай на паслядзённі думкай, што тама 1937 года хутка вычарпае сябе ў літаратуры. Расказаўшы, што ўжо каторы дзень страчаецца ў Маскве з дзецімі і ўдовамі рэпрэсаваных людзей, якія былі звязаны з Беларуссю, у прыватнасці, з дацкою Гамарніка, У. Някляеў адзначыў, што пачувае і ўбачанае гаворыць пра невычарпанасць гэтай тэмы. Пакуль адчыніцца архівы і іншыя сховы, сказаў ён, трэба рабіць тую работу — збіраць, папаўняць фанталогію. Адзначыўшы ўслед за В. Івашчанкам, што раманы, апублікаваныя летась у «Польмі», — гэта сапраўды не часопісная проза, У. Някляеў выказаў меркаванне, што трэба рашуча ламаць прантыку, калі пісьменнікі асабіла з імем, намагаюцца ўсё, што б ні напісалі, прапусціць праз часопісы, якіх у рэспубліцы ўсяго толькі «Польмя» ды «Малодосць», што трэба дамагацца, каб на іх старонках друкавалася найперш проза сённяшняга дня, проза часопісная. Далей У. Някляеў сказаў:

— З твораў паэтаў старэйшага пакалення адначу найперш падборкі вершаў П. Панчанкі, пазму С. Грахоўскага. Яркі публікацый паэтаў сярэдняга пакалення, якое, як кажуць, нясе галоўную службу, я не запаміну. Звязана гэта, напэўна, з тым, што ім проста псіхалагічна цяжэй перабудавацца. Скажам, Пімен Емяльянавіч тлумачыў аднойчы, што яму не трэба было ўключачы рымачы перабудовы, што ён проста ўключыў тую машыну, якая ў яго працавала ў канцы 60-х гадоў, і яна зноў запрацавала. У сярэдняга ж пакалення такой машыны, напэўна, не было. З публікацый саракагадовых памятаю вельмі моцныя падборкі Т. Бондар, Р. Баравіковай, А. Разанава. Справядліва адзначана прэмія імя А. Куляшова кніга Р. Баравіковай, напісаная рамай, але выдздзеная летась. Самыя прыметныя публікацыі былі ў маладых. Раю звярнуць увагу ўсіх, хто цікавіцца беларускай літаратурай, на вершы Анатоля Сыса, Алега Мінікіна, Сяргея Сокалава-Воюша. Разумею і бачу іх пэўны экстрэмізм, але, тым не менш, адчуваю, што гэта людзі надзвычай шычырыя, яны не азіраюцца назад, нічога не шукаюць для сябе ў гэтым працэсе нацыянальнага адраджэння, у большасці сваёй аддадзены яму цалкам.

Ала СЯМЕНАВА на пачатку свайго выступлення сказала:

— С. Чупрынін у «Літаратурнай газете» не так даўно адзначаў, што пісаць сёння пра кляновыя лісточкі не выпадае, што іншага вымагае руская літаратурная традыцыя і гістарыч-

ны рух перажываемага моманту. Сапраўды, гістарычны момант надзвычай важны, пераломны, але мне здаецца, што мы сёння спрабуем ужо і сочныя прамень змяніць лазерам. Усё ўскрываем, рэжам, працуем толькі скальпелем, а між тым, усходы і заходы сонца ніхто не адмяняў, яны неабходны, і пісаць пра іх таксама неабходна.

Летась у «Літаратурке» быў змешчаны апошні артыкул М. Стральцова, яго маленькі шэдэўр. У ім ён пісаў, што якімі б турботамі і праблемамі ні была б хворая літаратура, яна заўсёды хворая на тугу па шэдэўру, у якім бы спалучаліся сацыяльнасць і мастацкасць. М. Стральцоў рана пайшоў ад нас, многага не паспеў зрабіць, але тым не менш гэты пастулат даказаў сваімі творамі, і гэтая ягоная думка, гэты пасыл застаецца з намі.

А. Сямёнава зрабіла беглы агляд леташняй прозы, што паявілася ў перыёдыцы. Яна адзначыла пазнаваўчую і эстэтычную каштоўнасць дзённіка Б. Мікуліча; гаварыла пра здзіўляючы чалавечы і пісьменніцкі талент Я. Брыля, з якім ён змог расказаць у лімаўскіх «Накідах трох партрэтаў» пра самыя крутыя моманты чалавечы і творчы біяграфіі Якуба Коласа, А. Куляшова і У. Дубоўні; падірэсліва бясспрэчна мастацкую праду надрукаванага ў «ЛіМе» апавядання І. Пташнікова «Львы», хоць і заўважыла, што, калі чытала твор, у яе ўзнікала сумненне, наошны расказанае ў ім адпавядае рэчаіснасці; засмуцілася мастацкай недасканаласцю апавядання В. Хомчанкі «Я іх ратвала»; парадавала творчай нястомнасцю і грамадзянскай смеласцю мастакоўскай глыбіні пазначна чалавека, хораша выйдулі В. Быкавым у апавесці «У тумане»; звярнула ўвагу прысутных на «цудоўнае эсэ» В. Карамазова «Глядзіце ў вочы лемура», па рамане А. Асіпенкі «Святых грэшнікаў», на «Крыж міласэрнасці» В. Коўтун, на леташнія публікацыі У. Арлова. Пад заслоную прамоўку калыні слоў сказаў пра крытыку, адзначыўшы нялёгка творчы лёс тых, хто працуе ў гэтым не надта ўдзячным жанры (не выходзілі і мала друкаваліся ў Маскве В. Бечык і У. Калеснік, пры жыцці не дакаваліся заслужаных узнагарод той жа В. Бечык і М. Стральцоў).

Кароткім, але ўрушаным было выступленне Віктара КАЗЬКО:

— Складзіся ўжо нейкія стэрэатыпы ў падыходзе і да беларускай літаратуры, і да таго, што адбываецца ў нашай рэспубліцы. Звычайна гаворка ідзе пра пэўную стабільнасць, нават працвітанне і там, і тут. А між тым апошнім часам гэта зусім не так. У рэспубліцы сёння, пра гэта ўжо тут ішла гаворка, цэлы клубок складаных і нялёгкіх праблем. Асабліва востра стаяць праблемы экалагічныя. Сёння мы вымушаны гаварыць аб тым, што ў некаторых гарадах стала проста немагчыма жыць — людзі не маюць ні чыстай вады, ні чыстага паветра, як у тым жа Наваполацку. А што робіцца ў нас з зямлёй? Я прывык да думкі, і так лічылася заўсёды, што мы атрымліваем зямлю ў спадчыну ад сваіх бацькоў. А нядаўна прачытаў такое, што больш адпавядае сённяшняй рэальнасці: мы зямлю не ад бацькоў атрымліваем, а мы крадзем яе ў сваіх дзядей.

Не ўсё добра ў нас і ў літаратуры. Скажам, у нас дагэтуль няма так званай інтэлектуальнай, гарадской прозы. Мала што ў нас пішацца і пра гэта ледзь не ўсеагульнае вынішчэнне ў прыродзе, пра тое, якую шкоду наносяць зямлі стотысячныя свінагадоўчыя комплексы, якіх памераў дасягнула нітратнае атручванне. Аказваецца, і рабіць гэта нялёгка. Тут гаварылі, крытыкавалі часопіс «Польмя». Але справа ў тым, што калектыў часопіса толькі пачынае сваю работу з новым рэдактарам, і сёе-тое ўжо зроблена, пра што сведчаць першыя сёлётныя нумары. Але паглядзіце, як нялёгка даводзіцца таму ж «Польмію». Першы нумар часопіса, у якім пайшла вострая публіцыстыка пра экалагічную трагедыю Салігорска, у Салігорску адбываўся ў падпісчыкаў: маўляў, вы жывяце ў цудоўным горадзе, нічога страш-

(Заканчэнне на стар. 12).

КНИГАШС

Павел Ткачоў

МАНІФЕСТ НАРОДНАГА ШЧАСЦЯ

П. ТКАЧОЎ. Маніфест народнага шчасця. Для малодшага і сярэдняга школьнага ўзросту. Мінск, «Юнацтва», 1987.

Кніга Паўла Ткачоў «Маніфест народнага шчасця» мае падагаловак «Расказ аб праграме КПСС». Письменнік у даходлівай форме знаёміць юных чытачоў з асноўнымі палажэннямі гэтага важнага партыйнага дакумента, паказваючы, як Праграма КПСС скіравана на тое, каб стварыць усе умовы для шчаслівага, духоўна багатага жыцця савецкіх людзей.

Э. ЯРАШЭВІЧ

Чакаю цябе, раница

Э. ЯРАШЭВІЧ. Чакаю цябе, раница. Аповесць. Для старэйшага школьнага ўзросту. Мінск, «Юнацтва», 1987.

Аповесць «Чакаю цябе, раница» завяршае трылогію Эдуарда Ярашэвіча, у цэнтры якой лёс Андрэя Луневіча, тыповага прадстаўніка свайго пакалення, маленства якога было апалена вайной. У папярэдніх аповесцях «Нехта вернецца з вайны» і «Сонечнае лета» расказвалася пра мужанне і сталенне Андрэя.

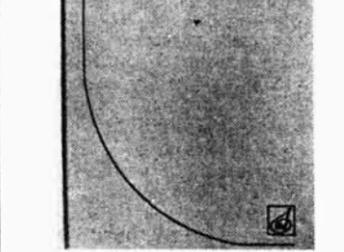

Грот афаліны

П. МІСЬКО. Грот афаліны. Аповесць. На рускай мове. Мінск, «Юнацтва», 1988.

Беларускія дзеці ўжо знаёмыя з героямі аповесці Паўла Місько — дванаццацігадовым Янгам і яго сябрамі, што жыўць на адным з архіпелагаў, змагаюцца за свабоду і незалежнасць свайго народа. Цяпер твор папоўніў «Бібліятэку прыгод і фантастыкі» (аўтарызаваны пераклад А. Часнавай) і адрасуецца рускамоўнаму чытачу.

Музыка и хореография современного балета

МУЗЫКА І ХАРЭАГРАФІЯ СУЧАСНАГА БАЛЕТА. Зборнік артыкулаў. Выпуск 5. На рускай мове. Ленінград, «Музыка», 1987.

Чарговы выпуск зборніка, які выходзіць з 1974 года, знаёміць з творчасцю вядучых кампазітараў і балетмайстараў, разглядае тэарэтычныя пытанні сучаснага балета, аналізуе музычную аснову і хараграфічнае рашэнне спектакляў. Поруч з іншымі матэрыяламі змешчаны артыкул Ю. Чурко «Хараграфічнае мастацтва ў эпоху навукова-тэхнічнай рэвалюцыі».

КАБ ДУША НЕ МАЎЧАЛА

Паэзія пачынаецца з душэўнага ўзрушэння. Чалавек, эмацыянальна бедны, абьякавы, наўрад ці можа быць добрым паэтам, тым больш паэтам-лірыкам, бо лірыка — той род літаратуры, дзе выключную ролю адыгрывае асоба творцы з яе роздумам, пачуццямі, перажываннямі. Лірычны талент у большай меры, чым які іншы, — гэта абвостраны слых, зрок, здольнасць суперажываць, адчуваць чужы боль, як свой, быць гранічна шчырым, праўдзівым. На жаль, у апошнія гады знізіліся ў нас патрабаванні да паэзіі. Любое, самае нязначае і неістотнае выказванне ад першай асобы часам выдаецца за яе.

Мяне заўсёды цікавіць, хто ідзе ў літаратуру, з якім запасам жыццёвых сіл і перакананняў, з якім чалавечым вопытам, узроўнем культуры.

Першая кніжка У. Марука «Зоркі ў кронах» (1982) засведчыла настойлівы намер былога настаўніка, журналіста паспрабаваць свае сілы ў паэзіі. Па ёй яшчэ цяжка было меркаваць пра меру адоранасці аўтара. І вось з прамежкам у чатыры гады з'явілася новая кніга. Час немалы. І зусім зразумела, што ў паэта ўзнікла патрэба выказацца, прадоўжыць дыялог з чытачом.

Мне верш, што ненапісаны, патрэбны, каб веру у сябе не патушыць, — скажа пазней аўтар, прадчу-

ваючы, што сапраўдныя яго вершы наперадзе.

У. Марук назваў новы зборнік «Ліст рабіне». Лісты пісаліся і раней («Белыя пісьмы», «Лісты з грывотнай шшыні»), толькі яны адрасаваны людзям, а тут — рабіне... Любоў аўтара да прыроды сцверджана не толькі назвай кнігі, але і шэрагам вершаў, дзе раскрываецца ўзаемасувязь чалавека з навакольным светам. Сярод іх — «Садоўнік», «Я бачу — дрэва прагне волі...», «Зноў гаспадарыць дождж на панадворку...», «Спёка», «Асенняе». І ўсё ж, чытаючы вершы, бачыш, як зборніку нестае мастацкай выразнасці, спеласці паэтычнай думкі, майстэрства ў самым шырокім сэнсе слова, унутранага неспакою. Большасць твораў успрымаюцца як інфармацыя пра змены ў прыродзе, пільны рэчак, пра дзятліка і матылька, траву і шум лесу, малых рыбак і старыя таполі.

З большай навізнай і маляўнічасцю гэта было апета іншымі аўтарамі. У кнізе ёсць, праўда, далёкія адгалоскі апошняй вайны. А дзе ўласная біяграфія паэта, непаўторны набытак яго чалавечага вопыту, надзённыя клопаты сучасніка? Замест гэтага — надуманасць, штучнасць, бязладдзе. Возьмем адзін з такіх вершаў. Прывесчаны ён, відаць, землякам аўтара.

Не трэба далёка, высока
Нясіць свае ногі і рэчы,

ДЗВЕ ДУМКИ
пра кнігу У. МАРУКА
«ЛІСТ РАБІНЕ»

Другая кніга звычайна бывае сур'ёзным выпрабаваннем для паэта, бо не заўсёды ён у стане «вытрымаць вышынню, набраную ў першым зборніку, а тым больш пераўзысці яе. Дзве думкі пра кнігу У. Марука «Ліст рабіне» [Мінск, «Мастацкая літаратура», 1987], якія штотдынік змяшчае сёння, узаемна дапаўняюць адна другую, бо крытык М. Барсток у асноўным засяродзілася на недахопах, а паэт І. Рубін падкрэсліў вартасці кнігі.

«...НЕ ХОЧАЦЦА БЫЦЬ
АДЗІНОКІМ...»

«Свет пачынаецца з малага — і гэтым ён вялікі, свет». Гэта радкі з новага зборніка Уладзіміра Марука «Ліст рабіне», дзе чалавечая душа цеснай еднасцю злілася «з кронай, карэннем і чыстай вадой».

У. Марук па сваім складзе — паэт-лірык. Слова яго нягучнае, некрыклівае, але пранікнёнае. Прыходзіць яно спакая, калі гэтага душа патрабуе («Незвычайныя словы пачуць па сакрэту, што заходзяць у сэрца глыбей і глыбей...»). Безумоўна, кожны з чытачоў вольны выбіраць вершы па сэрцу і па густу. Не выключана, што сёння нягучная паэзія Марука можа здацца некаму другаснай. Такое вакол дзеецца, столькі ў грамадстве віравання, зрухаў, а тут нейкая травінка, рабінка, рачулка, сасонка, сцяжынка. Колькі было чуці абуральных галасоў — маўляў, старое, нуднае, непатрэбнае... Праўда, час даволі ўладна расставіла над усім свае кропкі. Не захаваем сёння расінку, травінку, рачулку, дзедува магілу — заўтра страцім Айчыну, мову. Дзіця не пашкадуе сёння птушаня ці звярка — заўтра не пашкадуе і чалавека. Відаць, тут аднымі настановамі, крыкамі і шумам бядзе мала дапамо-

жаш. Патрэбен і спакойны, разважлівы голас. Як сказаў Мікалай Рубцоў: «пусть не шумят, а пусть поют во все свои земные голоса!»

«Свет разумны, ясны розум» — гэта нам сёння так неабходна.

І добра, што разам з набатам і «вясчэсты званочак звніць».

На прасторы празрыстай, прасторы шырокай
Навакольных гукі
наведваюць нас.
Добра слухаць,
што шэпчаць над хатай
аблони,
І чуваць,
што гаворыць яна у адказ.

Чалавеку сёння патрэбны і касмічная ракета і васілёк, «што ўзвышаюць жыцця царну». А «хто крынічку задумуў — не пашкадуе мора». Тут не магчымы кампраміс. Як і ў прыведзеных радках.

Есць шлях наперад і назад.
Таксама — вера і нявер'е:
Адна — што вырочыць
з-за крат,
Другое — моўчкі твар адверне.

У Марука такіх «катэгарычных» вершаў нямнога. Ён пазбягае голай рыторыкі. Паэту дастаткова разважлівай, роздуматнай плыні.

Гэта рыса прывабная ў паэзіі Марука. Яе вытокі намецілі-

Каб згледзець, як ясна навокал
Ад светлых галоў чалавечых.

Як гэта можна высока несці «свае ногі і рэчы»? І чаму ногі і рэчы пастаўлены тут побач? Ды і апошні радок гучыць неяк двухсэнсоўна, бо не галова, а светлыя твары чалавечыя маюцца тут на ўвазе. Не ўзрадуе чытача і наступная страфа:
Дзе так зберагалі ўспаміны,
Што лёгка паверыць на слова,
Дзе трапныя кепкі-кпіны
Ляжаць да пары, нібы
Дровы... (7)

Што і казаць: землякі паэта заслугоўваюць лепшага вершапрысвячэння. І «дровы» тут зусім непатрэбны, не з той, як кажуць, оперы.

У анатацыі да кнігі сказана: «Вершы ў паэта часта набываюць філасофскае гучанне». Гэта цікава, бо філасофія якраз і не хапае нашай сучаснай паэзіі. Аднак не паляпшаецца становішча і з выходам кнігі У. Марука. Няма ў ёй цяжкага, з прэтэнзіяй на філасофічнасць. Уззяць хоць бы верш «Цень»... У першай жа страфе сказана: «Цені пахаваліся ў зямлю», у другой — «над зямлёю цень вечнасці». І далей:
Не спяшае птушка адлітаць,
Чалавек за ценом не бяжыць:
Немагчыма ценю пераняць,
Каб спытаць, як лёгка ценом
быць.

Таямнічы, загадкавы цень прамільгнуў і ў вершы «Адышоў і гэты светлы дзень...»
Аб'ектамі разважання аўтара найчасцей бывае трава («Я стаю над травой»), дарога («І нясе нашы раны...»), лёс, які існуе чамусьці асобна ад чалавека («Паходзіць скрушна ля бяроз, паплача і пад ранак прыйдзе»).

Невыразны, колькі ні чытай, не дабарэш сэнсу, і верш «Світанне свет далёкі». Яго завяршае надта катэгарычны тэзіс пра тое, «што ўсіх яднае час». Але ж не толькі яднае, бывае, і раз'ядноўвае.

ся яшчэ ў першай кніжцы, хача там толькі парасткаваліся, былі ценькімі. Ужо тады паэт нерытарычна рэзважаў: «руплівы век, падай і мне руку — твая ж я кропля, бойся кроплю страціць». Здавалася б, ніякага

Зусім выпалі з поля зроку аўтара сацыяльныя адносіны паміж людзьмі, канкрэтныя штырхі гістарычнага часу. Аддэцца перавага адцягнутым прынцыпам і катэгорыям, нахштальт: «Абярыся — зямля за табой, прыпыніся — нішто не вяртае... Абярыся — абярнецца лёс, прыпыніся — дарога дагоніць».

Здзіўляюць нечаканасцю і недакладнасцю асобныя выразы, што нібыта нясуць у сабе жыццёвую мудрасць («...у тым, каго не пазнаю, уяўляю светлага прарока», «Бо дарэмны занятак адкрываць адкрыццё, ды і свету пачатак — не далей, чым жыццё»). Невядома, для чаго напісаны прывідныя, загадкавыя вершы «Помнік двух ураў вёсламі» і «Ноч пасля набыцця дывана».

І нават пра жыццёвую дарогу, якую мае права выбіраць сабе кожны, аўтар гаворыць, ужываючы неапраўданую сімволіку, якую цяжка расшыфраваць («Дарога», «Мы селі зноў на мель», «Дождж вяртаецца васільком...»).

А творы пра каханне? Яны ахутаны таксама халоднай развагай. Мяркуйце самі:

Будзь такой, якой не знаю,
Як люблю у дні любві,
Будзь такой, якой чанаю,
Каб сказаць табе: «Жыві!»

Дзеля дзён, што засталася, —
Лёс не хочіць пераціць...
Будзь як свет, што лёс
папрасіць,
Каб табе было дзе жыць».

Дзеля веры, дзеля меры,
Што адпушчана крыві,
Будзь вялікай, як намеры
За прамоўленым «жыві!».

Такая надуманасць у вершах «Паглядзі на лес, на снег у полі», «Не магу я інакш». У каханні без душы неабыдла, тут душа проста-такі неабходна, але ў вершах Марука яе няма. Праўда, само слова душа прысутнічае, паўтараецца ў дваццаці сямі вершах, бывае, што і па два-тры разы, ды ад гэтага ні душэўнасці, ні цеплыні, ні чалавечнасці ў іх не прыбаўляецца. Душа павінна адчувацца ва ўсім вобразным ладзе твора, павінна працаваць. Як сказаў вядомы літоўскі паэт: няхай чытач сам знойдзе душу,

застаецца далёкі ад рэлігійна-містычных уяўленняў.

Лес і поле. Поўнае святло.
Кожны лісіч, як ДУША,
свіціцца.

Колькі нас, няўважлівых,
прайшло
Калі вас, авёс, чабор, ігліца...
Калі вас, жывыя карані —
Вечнасці найноўшыя карані...
Колькі вы ДУШЫ і цеплыні
Людзям і нябёсам аддавалі!
Ці можа ў дрэннага чалавека
душа свіціцца?

Магчыма, ён і адукаваны, валодае пэўным інтэлектам, але...
душу аддаць — яна ў яго сляпая — няма яе.

Сапраўды, чалавек — непаслухмяны жыхар прыроды — не грэбуе ніякімі сродкамі, каб дасягнуць карыслівай мэты. У Марука прырода жывая, яна нароўні з людзьмі прымае і трымае чалавечы і радасць, і гора. З болем і смуткам піша паэт пра нашы бездухоўныя адносіны да яе. А гэта інакш не назавеш, як здрадай будучыні. І хіба мы, заціснутыя ў геаметрычныя камяніцы, не цяплеем ад пралескавай цеплыні, а хіба хвалі роднай Свіслачы не лапшаць пакраёма не толькі мураваны бераг, але і бераг нашай душы? Паэт адчувае, як «лёгка дыхае сасна», і гаворыць: «птушцы кожнай кіпцюрык вымыю — адно крыляў».

Няўтульна стала на зямлі нашым меншым братам, памене-ла іх у лясах, вадзе, у гнёздах.
І ніяк не саграшу —
Іх у небе прывітаю...
Я птушыную душу
Да мужчынскай прыхінаю.

Мы гаворым: Зямля — калыска нашай долі. Але чаму тады так нядабна адносімся да яе, не шануем? Сёння, каб выжыць, трэба захаваць «вернасць бацьку і роду», «бо ў вернасці нашай матулы адна — Беларусь», бо «рэкі з Палаты бяруць пачатак, неба — ад Скарынавых вацёў».

І цяжкі шлях
Не вінаваціў,
На зямлю і неба
Не ківаў...

от тады ўзрадуецца і будзе ўдзячны аўтару. Прыгледзім пільней да гэтых «душэўных» радкоў: «Глядзі ў вочы, край сасновы, а вочы скажуць пра душу», «Ажывае душою балеснай мой сад», «Лес і поле. Роўнае святло. Кожны лісьцік, як душа, свіціцца», «Я табой душой не наспатоліў...».

Душа ў прыведзеных паэтычных радках выступае ў розных іпастасях, ды няма ў іх уражлівасці, псіхалагічнага напавнення. На першым месцы рацыяналізм аўтара, проста жаданне напісаць верш, «пафіласофстваваць»...

Часта і не заўсёды дарэчы паўтараецца ў кнізе У. Марука і слова голас: «Нашы хрыпнячгаласы... Хай не вяртаецца голас, што пайшоў на вайну».

Хацелася б, каб у паэта было болей адказнасці за паэтычнае слова, яго правільнае ўжыванне і адбор. Вядома, што не кожнае слова кладзецца ў радок. І ці добра, як гэта робіць Марук, карыстацца такімі выразамі: бацька прысядае да стала, не можаш папярэчыць, думкі свіціцца, на чужое дабро не дабіраў заляцання, быў ад любові заможны.

Падчас у вершах У. Марука заўважаецца схільнасць да шматслоўя, вычурнага вобраза. А гэта, як правіла, бывае тады, калі няма яснай вынашанай думкі.

Нельга сказаць, што паэт зусім абьякава да паэтычнай формы. Можна заўважыць у яго імкненне да лаканічнасці і выразнасці, ёсць удалыя вершы. Але чаму ўсё ж вершы не хваляюць, здаюцца неабавязковымі? Прычыны, відаць, унутраныя, глыбокія. Няма сапраўднай пазізіі без сілы пачуцця, без праўды перажывання, без такога стану душы, калі, як сказаў У. Марук у адным сваім вершы, «самыя няўражлівыя словы прарастаюць словамі любові».

Душа, голас... Больш за ўсё У. Марук акцэнтна ўвагу на гэтых словах і паняццях. Але каб душа набыла голас, а голас — адметны лад, патрэбна настойлівага, засяроджаная праца.

Марына БАРСТОК.

Шлях ад маці да радзімы-маці
З небам і зямлёю
Межаваў.

Але не-не, ды і пракрадзецца ў паэта нейкае шкадаванне, далёка і незразумелае, як у «Ненапісаных вершах». Што гэта, адчай, часовае слабасць? Хутчэй — няўдача. Ці другое, напрыклад: «Зноўку я сябрам незразумела, а здаецца, што і быў такі». Дык «зноўку», ці «быў такі». А ў гэтых радках даволі «складаная» філасофія і жыццёвая мудрасць: «Такі пачнецца свет няпроста з вялікай песні салаўя, які на ўсіх спяваў пагостах (?)».

Не ведаю, як вам, а мне нешта цяжкавата дайсці да ісціны і ў гэтым пасыле паэта («а за вечарам боль не міне, і не выпіта радасць да дна... І святло ў адзіночым акне, быццам памяць, на ўсіх нас адна»).

Добра, што ў зборніку няма такога «адпусціў на волю» паэт. Часцей ён імкнецца выказвацца па-свойму.

Як, напрыклад, у вершы пра бацькоўскую хату, адным радком, але якім!

Сяльцо пад крыламі буслоў.
Бацькоўская хата тварыць
Дробны.

«Спрадвечных пытанняў няволя» хвалюе Уладзіміра Марука. Можна, не так выразна ён іх ставіць, не так хлестка, як другія. Можна, яму і не заўсёды ўдаецца падабраць патрэбнае, адзінае, шчырае слова, каб было яно «мой душой». Але калі ў кожнай быліцы бачыць паэт важнае, значнае — за ім і права пісаць пра гэта.

Вершыца, што кожнае слова паэта будзе «пераслухана душой».

І не хочацца быць адзіночым
І адзіным не хочацца быць.

Іван РУБІН.

НАШ КАЛЯНДАР

3 БРАТЭРСКІМІ ПАЧУЦЦЯМІ

Алесь ГАНЧАРУ — 70

Творчасць Алесь Ганчара належыць да лепшых здабыткаў савецкай літаратуры. Раманы і апавесці пісьменніка запамніліся шматлікім чытачам нашай краіны, а таксама далёка за яе межамі. Даўнія і трывалы сувязі звязваюць выдатнага ўкраінскага празаіка з Беларуссю, з яе народам. Перш за ўсё звяртае на сябе ўвагу той факт, што адным з самых яркіх мастацкіх вобразаў А. Ганчара з'яўляецца вобраз беларуса Юрыя Бранскага з вядомага рамана-трылогіі «Сцяганосцы». Уражвае да глыбіні душы і балючы публіцыстычны артыкул украінскага майстра «Галасы вогненнага сёл», якім ён адгукнуўся на выхад у свет кнігі А. Адамовіча Я. Брыля, У. Калесніка «Я з вогненнай вёскі».

Ніводная важная падзея ў сучасным беларуска-ўкраінскім літаратурным і культурным аднаванні не адбываецца без актыўнага ўдзелу ў ёй А. Ганчара. Успамінаецца наступленне пісьменніка на адкрыцці Дэкады ўкраінскай літаратуры і мастацтва ў Беларусі 24 мая 1976 года. Ён тады гаварыў: «Захапляюся працаю вашай мастацкай інтэлігенцыі, чыю творчасць ведаюць усе народы нашай краіны. Ці ідзе гаворка пра класікаў вашай літаратуры Янку Купалу і Якуба Коласа, пра натхнёнае паэтычнае слова Петруся Броўкі, Максіма Танка, Аркадзя Куляшова, ці пра драматургію Кандрата Крапівы і Андрэя Макаёнка, ці пра магутную беларускую прозу, усюды вядомую такімі імёнамі, як Іван Мележ, Іван Шамкіян, Янка Брыль, Васіль Быкаў, Алесь Адамовіч, або пра творчасць іншых таленавітых пісьменнікаў старэйшага і маладога пакаленняў, — мы ведаем, што кожны раз ідзе гаворка пра наш супольны здабытак, пра важкі дарунак беларусаў у скарбніцу ўсёй савецкай духоўнай культуры».

Удзельнікі тае Дэкады прыгадваюць, што Алесь Цярэнцьевіч разам з іншымі членамі ўкраінскай урадавай дэлегацыі наведаў Літаратурны музей Янкі Купалы і ад імя ўсёй дэлегацыі перадаў у дар інкруставаную шкатулку з юбілейнымі медалямі ў памяць Івана Катлярэўскага, Тараса Шаўчэнкі, Лесі Українкі, а ў кнізе водгукі напісаў: «З хваляваннем палгледзілі цудоўны музей — вечную хаціну вялікага песняра Беларусі, песняра нашага братэрства. Паэзія Янкі Купалы несмяротная, як несмяротны народ, які яго нарадзіў. Нізі паклон паэту, наша любоў яму. З братэрскімі пачуццямі Алесь Ганчар. 23.5.1976».

За павагу наваго, за любоў любоўю адказваюць беларускія сябры А. Ганчару. Шмат цёплых слоў сказалі яны пра творчасць і грамадскую дзейнасць свайго ўкраінскага брата. Для прыкладу можна згадаць хоць бы нататкі Івана Шамякіна «Ветразі часу», напісаныя ў 1977 годзе пасля прачытання рамана А. Ганчара «Бераг кахання». Дарэчы, творы ўкраінскага пісьменніка ў перакладзе на беларускую мову пачалі з'яўляцца яшчэ ў першыя пасляваенныя гады. У 1949 годзе асобнаю кнігаю была выдадзена ў Мінску трылогія «Сцяганосцы». Можна таксама прачытаць па-беларуску такія яго творы, як «Тронка», «Бераг кахання», «Твая зара», многія апавяданні ў перакладзе І. Мележа, А. Кулакоўскага, У. Краўчанкі, В. Рагойшы, У. Шахаўца, Л. Салаўя.

Творчасць А. Ганчара адгывае пэўную ролю ў працэсе ўзаемаўзбагачэння беларускай і ўкраінскай моў. З аднаго боку, перакладаючы яго раманы, апавесці і апавяданні, беларускія пісьменнікі памнажаюць лексічны і фразеалагічны склад роднай мовы, пашыраюць яе лінгвістычныя мажлівасці, а з другога боку,

аўтар «Сцяганосцаў» узбагачае ўкраінскую мову за кошт эстэтычна асэнсаваных ім беларусізмаў. Часта звяртаецца ўкраінскі мастак слова і да стылістычнага прыёму семантычнай актывізацыі беларусізмаў-тапонімаў і беларусізмаў-антрапонімаў у сваіх публіцыстычных артыкулах. Асаблівую значнасць і важкасць пад яго пяром набываюць такія ўласныя назвы і імёны, як Брэст, Мінск, Хатынь, Купала, Колас.

Нядаўна ў друку з'явілася новая апавесць празаіка «Успамін пра акіян». Ізноў у ёй гучыць беларускі матыў. Мянэ, як чытача, адразу паланіў вобраз Пятра — сучаснага беларускага паэта і даследчыка фальклору.

А. Ганчара, якому ў гэтыя дні спаўняецца 70 год, з поўным правам, перафразуючы крылатое даўжэнкаўскае выслоўе, можна назваць зачараваным Беларуссю. Новую гісторыю нашых братніх літаратурных і культурных сувязей нельга ўявіць без яго імя.

Віктар ЧАБАНЕНКА,
прафесар Запарожскага
універсітэта.

А. ПЕТРАШКЕВІЧ, А. ГАНЧАР, П. ПАНЧАНКА. 1975 г.
Фота Ул. КРУКА.

ЧЫТАЮЧЫ ЧАСОПІСЫ

НАШ АГУЛЬНЫ БОЛЬ

значыць, і маралі агульначалавечай, адмаўляючы ўсё тое, што несумяшчальна з жыццём, прысутнасць чаго на зямлі злачынна недаравальна.

Думаецца, паэма І. Драча з'явіцца неўзабаве і ў перакладзе на беларускую мову — яна варта такой увагі. «Чарнобыльская мадонна» І. Драча — удалы сінтэз лірычна-спавядальнага і рэалістычна-апавядальнага матываў, аўтарскага ўспрымання падзей і асэнсавання іх іншымі людзьмі. Паэт выходзіць за межы ўласна чарнобыльскай трагедыі, шукае яе прычыны, заглянае ў вытокі расхлябанасці і абьякавасці, тэхнічнага практыцызму і звычайнай амаральнасці, ад якой не крок, а паўкрока да ўсёдазволенасці, што, у сваю чаргу, вядзе да злачыннасці.

Паэт узнімае голас у абарону чалавека. У абарону і перад выпадкам (аварыя разам з тым і выпадак, што ўзнік пры пэўных спрыяльных абставінах), і перад самім... чалавекам, бо менавіта ён, чалавек, спрыяў узнікненню гэтых «спрыяльных» для аварыі абставін.

Нялёгка даецца гаворка пра ўсё гэта: «Чі не лячно тобі выходзіць із етюдніком на цю космічну дарогу, де майстраве сядзіць у віках і з кожнаго мадонна свая, і сія на столітці, чі не жахно тобі браті пензель у рукі і мимоволі ставати у той дождежелезний ряд?» Перш за ўсё да самога сябе звяртаецца паэт. І сам жа адказвае, што маўчаць далей нельга.

Чарнобыльска мадонна. Збіралны вобраз! Ён убірае ў сябе салдацкую мадонну, жанчыну, якая, нягледзячы ні на якія перасцярогі і забароны, ірвецца ў сваю, цпер ужо радыёактыўную вёску. Хто яна?

Маці генерала, які кіруе салдатамі, што праводзяць дэзактывацыю мясцовасці, а «можа, мати ішла в саркофаг до Валерія Ходемчука?» Чарнобыльска мадонна — гэта і трактарыстка, што працуе ў страшнай зоне: «Розуміете, трактарыстка я, трактарыстка. Чарнобыльска трактарыстка. Мені ще треба родити». І мадонна з Крашчэцка...

У мастацкую тканіну паэмы ўпісваецца яшчэ адна мадонна — скіфская. Маладая падонкі, якія весяліліся з сяброўкамі ля вогнішча, не маюць за душой нічога святога. Яны п'юць з чарапоў віно, кідаюць знойдзеныя статуі ў агонь... І тут адбываецца неверагоднае: «...выйшов на волю розлученый скіф, щоб наволоч голу стріляти из лука...» Прысуд злу, прысуд самім стагоддзям. Рэалістычнае і ўмоўна-сімвалічнае, фантастычнае паядноўваецца, і гэта яшчэ больш узмацняе выкрывальны пафас твора.

І ўзнікае пытанне: ці ёсць мяжа, якая спыніць на зямлі распаўзанне «трыццацікіламетровых зон»? Пытанне гэтае не рытарычнае, яно вынікае з усёй ідэйна-мастацкай задуму паэмы.

Ёсць у ёй і іншае пытанне: **Всі криниці в целофанових капшумах, всі моладзі затушчовані, питалі тоді одне-однісіньке: Де знайти кілометры целофану на рунотворне Кііське море Чі бодяй на Десну зачаровану, З якої Київ п'є воду?!**

А дзе знайсці цэлафану, калі... Нават падумаць страшна! Пакуль што «несе сива чорнобыльска мати цю планету... Це хворе дитя!» Паэма І. Драча звернута да кожнага з нас. Яна — як запрашэнне да роздуму. І як пажаданне, каб усе разам

мы не забывалі ўрокі Чарнобыля.

І яшчэ адзін наш агульны боль — боль, звязаны з трагедыямі і стратамі сталінскіх часоў. У тым жа першым нумары «Вітчизны» змешчана паэма Уладзіміра Сасюры «Расстралянае бясмерце». Пакручасты лёс гэтага твора, Паэму пратых, хто стаў ахвярай парушэнняў сацыялістычнай законнасці, У. Сасюра напісаў яшчэ ў даваенны час. Тады не магло быць і думкі аб яе публікацыі. Рукапіс, да ўсяго, быў згублены. Пасля ХХ з'езда партыі паэт аднавіў твор па памяці. Ды сталася так, што і варыянт паэмы 1960 года надоўга запазніўся да чытача.

«Расстралянае бясмерце» тэматычна блізкае да «Балючай памяці» С. Грахоўскага. У паэме У. Сасюры таксама няма асабіста перажытага, выпактаванага.

Аднак разам з тым паэма гэтая пра сам народ, які з гонарам вытрымаў і выпрабаванні калектыўнай пары: «Іде калектыўны большовік... Народ ідэй, мій Бог прекрасней!.. Для нього сонце не погасне, він крізь безодні злі пройшов, багато ран зазнав глибоких...»

Са старонак твора паўстаюць воблікі ўкраінскіх і беларускіх пісьменнікаў, якія былі рэпрэсаваны, аганьбаваны. Пра іх — палыманае слова У. Сасюры, з імі аўтар у сваім сумотным паэтычным роздуме. З М. Чаротам і У. Дубоўкам, А. Алесандравічам і А. Дударом... Прызнаннем у любові да ўсёй беларускай зямлі гучаць паэтычныя радкі:

Люблю Гурло і Гартні Цішку...
За ними серце, та не трішки
болить... Я вас усіх люблю,
товариші мої мохані
в труда безсмертній океані!..

Паступова папаўняюцца новымі творами дзве балючыя надзённыя «бібліятэкі» ў нашых братніх літаратурах — чарнобыльскай і калектыўскай. Як ні цяжка кранацца гэтых тэм, а трэба — бо падзеі, з'явіліся, якія за імі, не маюць права на забыццё. Яны — наш агульны і п'якучы боль.

НАШ АГЛЯДАЛЬНІК.

ВОСЬ і ўсё. А што было потым? Саша сядзеў на пні паміж спілаваных прысадаў і пазіраў, як каная дзень.

Насупраць, на рудаватым палетку, марнела ў бязветрые голае дрэва. За дрэвам цягнулася стужка Каргоцкага лесу. Над лесам вісела ружовае сонца. Не свяціла, не грэла.

Было ціха. І Саша нібы скамянеў у навакольнай нерухомасці і немаце. Толькі шчыльнай падкурчыў пад сябе ногі, тужэй абцягнуўся шынелікам і стараўся не варушыцца, нават не думаць. Каб не траціць цяпла.

Неўзабаве, аднак, яму стала зябка. І ён ужо хадзіў-грэўся каля дарогі, збіраў голле. Тады распаліў агонь.

Калі ж завязяўся дымок, Сашу зноў званітавала. Ён плакаў, нечага мітусіўся. Потым сцягнуў з сябе шынелік, стаў атрасаць з яго ванты, бруд, сажу. Але марна. Тлустыя чорныя плямы наскрозь паўядаліся ў сукно. Тады Саша кінуў шынелік на шлях, прысеў на калені і стаў заціраць бруд дарожнай гразёю. Такі быў ягоны занятак, калі паказаўся атрад.

Першы ехаў начальнік, следам — салдаты. Усяго сем ці дзевяць коннікаў.

У канцы калоны сунуўся воз з усялякімі трантамі. Побач з возам ішлі палонныя. У маладым, але ўжо лысым хударлявым мужчыне Саша пазнаў ранішняга ксяндза. За ксяндзом увесь час падбягала дзяўчынка — гадоў на чатырнаццаць, уся нейкая шэранькая — і суценкай, і косамі, і вачамі — непрыкметная. Трэці вязень — мужык з перабітымі нагамі — сядзеў на возе.

Гледзячы на атрад, Саша аціраў далонямі заплаканы твар. Урэшце ён кінуўся да начальніка і скрозь зубы крыкнуў:

— Это вы во всем виноваты!

Начальнік жа толькі й адказаў:

— Возьмите себя в руки, юнкер. Найдите сами отвечать за свои поступки.

Сашу падалі каня, і ўсе рушылі далей. Быццам нічога не адбылося.

Паволі атрад расцягнуўся на шляху доўгім ланцугом. Усе тут былі насупленыя, невясёлыя. Маўчалі і вязні. Кожны з іх адно ўзіраўся ў біты, парэпаны брук. А паабпал дарогі стаялі ўсё тыя ж учарнелыя ад нядаўняга снегу пні.

Апынуўшыся паміж сваіх, Саша хутка супакоіўся. Ужо праз колькі вёрстаў ён адчуваў толькі паньную абьякаваць да ўсяго, што было і што яшчэ будзе.

Адразу за павароткай на воласць начальнік загадаў усім спешыцца. Тут, за трыццаць крокаў ад шляху, на палетку стаяў стары панскі сьвіран. Вязняў падвялі да глухое сцяны. Салдаты не шыхаваліся. Проста ўскінулі стрэльбы: хто флінту, хто штуцар.

І раптам сказаў ксяндз:

— Я патрабую выроку!

Начальнік на тое ўсё адно як пажартаваў:

— Может, тебе еще и попа позвать?

Дзяўчына спалохана пазірала на святара, а той раптам павярнуўся да сцяны: ці то маліўся, ці то разглядаў паточаныя шашалем бёрны.

— Ладно, хватит, — сказаў начальнік і махнуў рукою...

Перад самым мястэчкам іх нагнаў казачы раз'езд. І цяпер усе ехалі без ранжыру, адным бязладным гуртам, з рогатам і крыкам. А справа ад іх, у маўклівым холадзе наваколля, плыло чырвонае сакавіцае сонца.

Скажыце, што вы свой. Скажыце, што вы не карнік. І я распавяду вам усё папраўдзе, як было. Толькі скажыце, што вы тутэйшы...

Цяперака позна. Недзе баба мая Анэля, ужо расплячэная, моліцца на святы абраз. Ці ж пачыць яна яшчэ калі сваю Гэльку? Ці будзе злаваць на мяне?

Мусіць, зазле. Бо пайшла яе Гэлька, не скажушы, куды. Толькі ж яна ведае, куды. Адно, што не папярэдзіла...

Зноў пад ноч пана Каню дрэнчыць ягоная хвароба. Ажно сюды далятаюць ягоныя крыкі: то польскія модлы, то расейская лаянка. А ў аднак, я па камандзе, пачынаюць брахаць усе вясковыя сабакі. І гэтак на ўсю ноч. Людзі кажучь, што пан крычыць, аж пакуль не разбудзіць пеўняў...

Не, я не баюся адна ў начным лесе. У мяне багата работы. Я вартую зброю. Яна вунь там, пад маліннікам. У нас адна даўжэзная стрэльба, дзве касы і нажы. Няшмат, але ж і нас толькі тры чалавекі.

З веча, як загадаў айцец Аболя, я пабегла па хатах, каб згукаць нашых мужчын. Тых, з якімі мы збіралі абоз. Але ніхто чамусьці не пайшоў. Адзін толькі Ясь Кончыц, бедны батрак, згадзіўся. А Качаніха сказала, што Качан заўтра паедзе на кірмаш у Пагост, каб купляць каня. Ведама, гэтак цяжка было ім сабраць тыя грошы. А ў Гахта цяпер перасяпаюць страху. Колькі ўжо туліцца іхняя сямейка па суседзях. У Лапуста адзінаццаць дзяцей. А Дзіндзя сказаў, што яго і ў вёсцы не крануць. Заўтра туды прыедуць карнікі. Так казаў айцец Аболя. Можна, і праўда, не крануць...

Хутка вернецца з коньмі Ясь, і ў мяне будзе трошкі часу, каб павучыцца ездзіць у сядле. Пакуль не прыйдзе наш святар. Да світанку.

У мяне маленькі агеньчык, які ледзь-ледзь грэе.

Вы слухаеце? Вазьміце мае рукі ў свае. Вось так. Мой тата заўсёды браў мае рукі, калі хацеў, каб я казала яму ўсё-ўсё, усю шчырую праўду.

Татка быў аднадворац, а мама памерла даўно.

Калі пачалося паўстанне, тата пакінуў нас удвух з бабуляй, а сам пайшоў ваяваць.

Перш ён хацеў быў збраць атрад з нашых мужчын. Хадзіў па вёсцы цэлы дзень. А калі вярнуўся, сказаў, што пакуль загаворыць Любіша, усе ўжо нагаворацца й разьдуцца.

Тады тата з дзядзькам майм Вітасём Івацэвічам падаліся ў іншыя мясціны. І мы доўга не ведалі іхняга лёсу. А вярнуўся з паўстання толькі дзядзька Вітась. Ён распавёў, што татка трапіў у рукі карнікаў і загінуў. А праз чатыры дні пасля гэтага не ўратаваўся і дзядзька. Яго забралі казакі.

Потым дайшлі да нас страшныя чуткі пра тое, як загінуў мой тата. Людзі казалі, што ў бойцы ён страціў сваю зброю і трапіў у аблогу маска-

дзях. Ёсць каталікі, якія клічуць сябе палякамі, і ёсць праваслаўныя, якія называюцца расейцамі. Але ж ёсць ужо й такія, як мы. Мы ўжо не гукаемся палякамі ці расейцамі, бо мы беларусы. Гэта відно з гаворкі, з нашае мовы...

Кожнага разу доўга цягнуліся нашыя гутаркі, аж да рання. Яшчэ колькі разоў прыходзілі ў вёску палякі, але нашыя мужчыны ўжо не скрачаліся з месца.

А зусім нядаўна былі чуткі, што з'явіліся свае паўстанцы, што дайшлі яны толькі да Смехаўя, і тамтэйшыя перасяленцы-бурлакі аддалі іх паліцыі. Кажучь, што гэта быў зусім маленькі атрад, болей з косамі. Многія былі параненыя. Іхні камандзёр чытаў маніхвэст па-беларуску. А яшчэ

П Р О З А

Анілог

Сяргей Дубавец
Анаваганне

лёў. А каб не папасці ў палон, дык сам, голымі рукамі задупыў сябе. Гэта было мінулай вясной. Год таму назад.

Можна, вы нешта чулі пра бітву пад Мілатой? Можна, вы чулі пра паўстанчага камандзера Адольфа Старачынскага? Гэта мой тата.

Вы не думайце, я не буду плакаць. Толькі не пускайце мае рукі. Я распавяду вам усё, як было. Толькі глядзіце мне ў вочы. Гэта зусім не страшна, вы звыкнецеся...

Пасля таго з'яўляліся паўстанцы і ў нашых краях. Але не тутэйшыя, а прышлыя. І ў нас усё было, як раней. Толькі шыбеніцы на кірмашовым пляцы ў Пагосце казалі, што паўстанне яшчэ ідзе.

Гэта вельмі жудасныя шыбеніцы. Я бачыла іх у мінулую восень, калі стала вучыцца ў павятовай вучэльні. Але павучылася толькі тры месяцы, нават меней. Бо ўжо да калядаў вучэльню зачынілі. І я вярнулася ў Любішу, стала зноў дапамагаць бабулі на гаспадарцы. Тады мне Казя Гахтавая й распавяла, што ў лесе збіраецца абоз. Ачольваў гэтае айцец Аболя. Ён вельмі шанавалі тату, і таму нейк адразу я стала ягонай памочніцай.

Хутка пра абоз уведала ўся вёска, і шмат хто дапамагаў нам.

Мы парабілі схованкі, выкапалі вунь тыя зямлянікі. Цягнулі сюды патроху ўсяго, што магло прыдасціся. А як збіраліся тут людзі, тады болей гаварылі. Пра паўстанне і пра палітыку. Айцец Аболя чытаў нам забароненыя афішкі.

Аднойчы ў вёску зноў прыйшлі паўстанцы. Зноў палякі. І калі іхні завадатар адчытаў на пляцы маніхвэст, дык пасля нехта з мужчын нават памкнуўся быць за імі, з іхнім атрадам. Але ўсе адразу ж і павярталіся. Пасля гэтага ў лесе была доўгая размова. Пыталіся ў айца Аболі, чаму ён не сказаў ісці ў паўстанне. А ксяндз пачакаў, калі мужчыны супакояцца, і прамовіў:

— Наш час яшчэ не прыйшоў. Яшчэ няма нашага паўстання.

— Як гэта? — ускіпеў тады Лапуста. — Мы тут адно гаворым, каб адабраць у Кані зямлю, дык і яны пра тое: каб адабраць і падзяліць.

Айцец Аболя нібы ведаў, што ў яго пра гэта будучь пытацца.

— Усё гэта так, — сказаў. — Але й не так. Зямля цяпер толькі прыгода. Ім папраўдзе не трэба зямля для нас. Ім трэба, каб мы адабралі дзеля іх у Расеі Польшчу. За гэта яны і раздаюць нам не валокі, а аблокі на небе. — Так ён і сказаў. — Што ж ты будзеш з той зямлёй рабіць, з Каневай? Хто таме дасць вольна ўрабляць яе? Цар?

— Дык супроць жа цара і паўстанне, — сказаў Гахт.

— Супроць. Але як толькі ты заб'еш гэтага цара, то ж палякі ўмэнт паставяць у Любішы новага пана. Дарма што свайго. А то ім і Каня прыдасца. Дарма што будзе Польшча, а не Расея. Вось бы і паваявалі...

Праўду казаў наш святар. Толькі не ўсе яму верылі. Ненаторыя былі верылі гэтым палякам. Лапуста ўсё пытаўся:

— Няўжо яны хлусяць?

— А ксяндз на тое:

— Ці яны, ці іхнія завадатары ў Варшаве, — не ведаю.

— Але дзе ж тады праўда, ойча? — пытаўся Лапуста. — Ты разумнейшы за нас, вучаны. Дык чаго ты нас то запаліш, то згасіш?

— Калі гартуюць мяча, з ім робяць гэтаксама, — сказаў святар. — То запаліць, то згасяць. Каб цвярдзейшая была сталь. А цяпер тая сталь яшчэ сырая. І паўстанне хутка скончыцца само. Бо каб паставаць за зямлю ды за волю, трэба народ. А цяпер народа яшчэ няма. Шмат нягоды ў лю-

кажучь, што гэта былі хлопцы з нашае павятовае вучэльні...

Вось жа пасля гэтых пагалоскаў айцец Аболя і сказаў, што атрадаў больш не будзе. І што прыйшла пара для нас.

Божа, вы чуеце, як галёкае пан Кая! Ужо колькі месяцаў жыўцом гніе ў нейкай хваробе. Як лёг, дык і нішто сабе стаў панок. А раней жа як лютаваў, ёй-ёй! Ды яшчэ з усялякімі дураме-самі. Было, што сярод ночы вайт зганяў людзей да яго на падворак. Хто ўпарціўся, таго — бізном. Тады ў двары ўсім раздавалі таркі, міскі, чапёткі — усё, што бразгае. А пан крычаў, што дзеля добра Велькапольскі ён усіх нас зробіць правільнымі патрыётамі і выб'е тутэйшы дух. А тады прымушаў з крыкам ды шумам хадзіць па парку вакол сядзібы, як на загонах. А сам — на ганку, у аксамітным чугаі і вочы, як ў катэ, агнямі гараць. Гэта ў яго называлася «выгоняць з дому д'ябла-бялорусіна». Во як было за мову...

Таму й баяліся яго людзі найбольш па начах. Дый цяперака як удзень, дык нібы й няма нашага пана. І зноў па начах чуваць ягоныя крыкі. Ды мазі, што яму лекар ад хваробы дае, так смардзяць, што не тое да сядзібы, да парку падзіць гідка.

Людзі кажучь, што зусім мала засталася пану жыць. І тады пойдзе аб спадчыну. Аболю, пэўне ж, нічога не дастанецца, бо ён хоць і сын панаў, але няшлюбны, і Каню моцна не падабаецца, што пра гэта ўсе ведаюць. Таму не любіць ён Аболю вельмі. І выслаў яго на розныя вучобы: перш — у гімназію, а тады — у семінарыю. Хацеў, каб пасля адправілі Аболю як найдалей ад дому. Толькі ж вярнуўся святар пасля семінары ў Любішу, атрымаў парахвіно. А стары Кая нават не пусціў яго да сябе. Толькі праз дзверы крыкнуў: «Не могэн вець, хто естэсь».

Чакайце хвілінку, я назбіраю шышак, каб было трошкі цяплей. Вялікі агонь разводзіць нельга, бо па начах у лесе ездзяць казакі, а мне адной іх не ўваваць...

Цяперака, як памрэ Кая, панам будзе другі ягоны сын — Міхал. Гэты ўжо раз-пораз зазірае да бацькі. Носам круціць, а зазірае. Чуе, што ягоны будзе маёнтак і ўся Любіша. Гэтак кажа мая баба Анэля. А яшчэ яна кажа, што як запануе малады Кая, дык яшчэ дурнейшы будзе за старога.

Але зараз Міхал зусім нязлы. Толькі таемны нейкі, незразумелы.

Колькі разоў прыходзіў ён сюды, у лес. Часам таксама гаварыў і спрачаўся. Усё пярэчыў Аболю. Нават казаў, што кожнаму богам прызначана: панаваць ці на пана рабіць. Але ж казаў гэтае нібы жартам, і ўсе думалі, што блазнуе. Ніхто з ім не пагаджаўся, але ён прыходзіў зноў.

А на людзях Міхал казаў зусім іншае. Казаў, што трэба паставаць супроць паноў за зямлю, за волю і рознае яшчэ. І таксама казаў гэтае жартам. Вось жа ніхто яму й не верыў.

Дзіўны ён нейкі. А брат яго шкадаваў, таму й дазваляў прыходзіць у лес, цяперу гэтка збыткі. Бо сядзіць Міхал адзін у бацькавым паляўнічым доме за шляхам, далёка ад людзей, ад якое работы...

А ўчора прыязджаў у Любішу вайсковы начальнік. На пляцы ля касцёла сабралася ўся вёска. Начальнік закрычаў, што ведае пра абоз. Людзі адразу сталі перагаворвацца, што гэта Міхал яму сказаў. Усе адразу падумалі на Міхала. А пасля начальнік загадаў, каб усе абознікі зараз жа назваліся й пайшлі за ім. А калі не пойдучь, дык нашла на нас карны атрад. Ніхто з нашых мужчын на тое не азваўся, бо не паверылі ў карнікаў. Мала чым можна палохаць начальніка! Толькі айцец Аболя сказаў, што гэта праўда, і

сказаў мне згукцаць усіх абознікаў у лес, каб з раныцы можна было выступіць. Вось жа набраўся адзін толькі Ясь.

Колісь, я яшчэ зусім малая была, Яся Кончыца мелі за лепшага на ўсё павеет спевака. Прыязджалі нават чужыя пань, каб паслухаць, як спявае наш Ясь. Пасядуць у доме ў старога Кані за стол і слухаюць. А Ясь жа завядзе-завядзе «Шарлоту» ці «Па полі Белароль», дык сам ажно вочы закоціць, і іншыя млеюць ад такога прыгоды. Толькі адзін важны госьць, губернатар Манькін, не ўпадабаў Ясевых спеваў. Ён загадаў спяваць ісцінна рускіх песень. А Ясь усё не ўмео ды не ўмею, і цягнуў свае. Тады стары Каня, каб дагадзіць госьцю, вырашыў пакараць Кончыца. Ён загадаў дворным трымаць Яся, а сам наліў яму ў рот водату. Госьць жа на тое задаволенна сказаў: «Это чтоб лучше кгекал».

Ледзьве адхадзілі тады Яся. І Ясь зацяўся. Ніхто больш не чуў ягоныя словы. Дый простага слова з яго не выцягнеш. Носіць гарун сваю крыўду, не можа ані дараваць, ані забыцца на тое.

Ці ж вы слухаеце мяне?..

3.

На тое каб і хацеў, не забудзешся.

Толькі цяпер мне ёсьць і што іншае помніць. Хоць бы й Дануту Вяхотку. Нішто сабе была кабета, ладная. Ды каторыя яе ведалі, інакш як поспілкай не называлі. Жыла яна на далёкім канцы Смехаўя. Гэта Макей, смехаўёўскі парабак, падказаў мне, што носіць баба пранцы. Сама не хварэе, а як з каторым мужчынам пакотаецца, дык той пасля зазнае смяротных пакутаў.

Запомніў я гэтае і стаў какаць. А нека, калі ўвечары войт сказаў, што заўтра ўсе пойдучь у лес, каб заганаць дзічыну пад панскія ловы, я і паняў, што настала пара мне «кгекаць».

Пад раніцу быў у хаце тае лярвы. Яна мала што не прычыла, нат не спыталася, куды і што. Я адно сказаў, каб прыбралася, бо гідка было глядзець на ейныя рызмань.

Лічы, праз усю дарогу памыкалася Вяхотка запыніць мяне. А на прыканцы ўжо проста бурчэла сабе пад нос: маўляў, як выцягнуў, дык трэба і справу рабіць. Так і дэтэпалі мы да Любішы.

У лесе чуваць былі загоншчыкі й стрэлы. Тады я пакінуў Вяхотку пад Жоўтай гарой, якраз на беразе ракі, а сам пайшоў па Каню.

Стары пан — зусім кволь чалавек. Як той певень. Адно, што надта гарласты ды ганарлівы. Сядзеў ён на сваім пятаку, на бугры ў гарэшніку. Пільнаваў звера ўнізе. Тут яму й бяспечна, і выгодна. Усё адно як са страхі на падворак глядзець. А ззаду, па строме, сюды можа пацкасіся толькі рысь або чалавек.

Што там казаць, як я скруціў яго, вочы завязаў і рот. А каб не так звіваўся, вытнуў раз другі па вантробе. Ураз яму дзех заняло. Пэўне падумаў, што напалі ліхадзеі і цяпер заб'юць. Папраўдзе, дык я й сам быў так падумаў. Ды толькі забіць — яно не пакараць. Сваю душу супакоіш, а трэ ж, каб і яму дасталось.

Але, прынёс я старога Каню ў чараты пад Жоўтай гарой. Кінуў назем. А побач паклаў рубель грошай. І паказаў Вяхотцы, каб рабіла ды каб маўчала.

Пэўне ж і зрабіла, і змаўчала. Бо гэтак енчыць цяпер стары Каня. Канае й не ведае, хто яго гэтак пакрыўдзіў. І нічога, па ўсім, не можа зрабіць сваімі мазямі лекар з павету. Ды што ён можа! Яму ж ідзе толькі аб панскія грошы. Як долей будзе лячыць, дык болей пан выкладзе грошай. І чым горай будзе пану — тым больш атрымае гэты «стары закон». Вось і не хоча ён пана вылучаць.

Пасля тае прыгоды я ўсё мерыўся пусціць пану пэўна пад страху. Учора яшчэ разважаў пра гэта. Ды зараз думаю іначай. Што ўжо той пан! Хутка сканае. Сам акалее, без майго. А васьм малады Каня, Міхал, гэты, па ўсім, куды люцейшы панок будзе. Гэты вырадак пераплоне яшчэ свайго гнілога бацьку. Ці ж не ён сказаў у павеце пра наш абоз? І што ж, пасля гэтага будзе як ні ў чым гойсаць на вачах у людзей?

Надумаўшы гэтае, скруціў я з бяросты паходню і пакінуў Гальку чакаць святара адну. Сам падаўся за шлях, да панскае хаты, дзе сядзіць малады Каня.

Яшчэ надта карцела мне звесці ад Міхала двух добрых коняў. Тады, няхай замалы наш атрад, трэ было б пастарацца, каб дагнаць нас.

Так я й пайшоў. А малая Старачынская засталася пры зброі. Дасць бог, не патрапяць на яе казакі. Бо цяпер і яна за байца. Наколькі стане таго ваярства...

Ужо праз якую гадзіну я выводзіў з Міхалавай стайні двух коняў. Абодва ладныя, белыя, завадай косці. Такі самы конь быў у Аболі.

Паставіў я іх недалёка ў прылеску, у арабінавым гайку. А сам з паходняю абабег дом. Пацькаў агнём у падстрэшша і рушыў назад. Тады прылёг, затаўся ў купавінах, каб паглядзець.

Дзіўна як узгарэлася тая хата! Неяк чыста, зусім без дыму. Нават прыгожа. Агонь працяў яе наскрозь, а яна замерла, быццам жывая. Усё адно як той залц на крызе: зіркае на бакі ды не можа ўцяміць, скуль небяспечна.

І тады я ўчуў крык. Пэўне ж, не Міхалаў. Упалі вярэі. Вонкі выскачыла кабета. З распяланымі космамі, без кашулі. Яна крыху адбегла ад дома ды, як зачараваная, пазірала на пажар. Навокал было светла, нібы ўдзень.

Следам выбег малады Каня. Трымаў пад рукой сядло і зброю. І тут жа кінуўся ў хлёў, па коні. А там ужо на ўсю шугала полымья.

Назад ён выйшаў без спешкі, увесь чорны ад сопату і без сядла. Толькі трымаў даўжэзную пугу ў руцэ. Тады нейк хістка пайшоў да кабеты. Толькі цяпер я пазнаў Дануту Вяхотку.

Яна кідалася да Міхала, а ён сцябаў яе па голым целе. Яна ўжо ўпала, а ён стаў біць яе нагамі. Тады нешта штурхнула мяне з мае схованкі і я, не стрываўшы, пабег да сядзібы.

Каня ўгледзеў мяне, адкінуў пугу і адшоўся ад кабеты. А я ўжо бачыў, як ён усміхаецца, і яшчэ бачыў, што за пасам у яго тырчаць два чорныя пісталеты.

— Здароў, Кончыца, — сказаў ён зусім прыветна. Быццам нічога тут цяпер і не было. — Гэта ты падпаліў мога сядзібу?

Затым ён выцягнуў пісталеты і казаў далей: — Цяпер вядзі назад мае коні.

Ён стрэліў мне паўз галаву, ды я не спалохаўся. Толькі заняло мову ад крыўды. Я не мог гаварыць і проста рушыў на яго.

Тады ён стрэліў другі раз, у нагу. Ды так моцна не хацеў я ўстаць перад ім на калені, што ўстаяў. Ён жа нібы наўмысля марудзіў, каб я усё ж укленьчыў.

— Бачу, жарты скончыліся, грамадзянін інсургент, — сказаў Каня. — Ды адзін мой знаёмы ксёндз кажа, што цяпер і пачнецца паўстанне. — І ён стрэліў у другую нагу. — Пачынай! Грамадзянін смярдзючы хлоп! Усё тваё паўстанне ў тым, каб стаяць перад панам на каленях. Хочацца табе гэтага ці не.

Сказаўшы, ён павярнуўся і пайшоў да шляху. Што да мяне, дык не так балелі тыя ногі, як зайшлося ад абразы сэрца.

Я падпоўз да Вяхоткі. Яна ўжо не дыхала. Дагараў паляўнічы дом, і вакол зноў рабілася цёмна. Але ўжо шарэла на раніцу неба.

Агледзеўшы свае калені, я ледзьве ўзбіўся на каня. Трэба было спяшацца, бо пачынаўся світанак.

4.

Але за вакном было яшчэ зусім цёмна, калі я скончыў свае зборы. Склаў сак, прынёс з ёўні старую паляўнічую стрэльбу. І ўжо збіраўся быў ісці па каня, калі раптам нехта грукнуў у дзверы.

Адчыніўшы, я ўбачыў Міхала. Ён быў распрануты, кашуля ўробленая ў кроў. Пазіраў здарожана і па-вар'яцку вясёла.

— Добрай раніцы, браток, — сказаў Міхал і рушыў у святліцу. Сеў каля стала. — Ці ўсё гатова да паўстання?

— Як бачыш.

— Бачу: стрэльба, набоі, правізія. — Ён старанна агледзеў пакой. — А ў саку, мусіць, маніхвэст? Свае «Мужыцкая праўда»... У кожнага яна, выходзіць, свая. Нават, калі мужыцкая.

— Не разумею цябе, Міхале.

— Не разумееш, бо ты светлая, браток, душа. А светлая — усё адно як сляпа. Бяльматая.

— Зноў пачынаеш выдурвацца? А я, папраўдзе, думаю, што і ты пойдзеш...

— Думаў!.. Можна, колісь і я так падумаў. Але не цяпер. Бо не пайшлі за табой мужычкі, браток. Усе ў вёсцы спяць. Засталіся ў цябе адно ідэалы. Ідэаламі не паваюеш.

— Скуль ведаеш, што не пайшлі?

— Ведаю. Адна толькі Старачынская ў лес падалася. З гэтай назмагаешся... Астатнія спяць. Клопату ў іх багата!

— Чаго тады прыйшоў? Блюзнерыць?

— Дык я ж і кажу, што ідэаламі не паваюеш.

Міхал выклаў на стол два пісталеты, нібы пачварджэнне сваіх словаў. Але я зноў бачыў у ім толькі ворага.

Гэтак з маленства: мы рабіліся то самымі зацятымі ворагамі, то — раптам — сябрамі. Праўда, з гадамі трэ было ставаць чымкольвечы адным. І я знайшоў свой шлях, дзеля якога ўжо варта было і жыць, і ахвяраваць сабой. А Міхал усё вагаўся, то бліжэй быў, то далей.

Між тым, ён працяваў:

— За хлеб ваявалі, ды кажаш, здрадзіў хлеб. Не ўсталі за хлеб мужычкі. І за мову не ўсталі. Шляхта не ўстала. Адзін ты. Толькі, ж як ведаеш, ваяванне тваё скончыцца праз якую гадзіну, калі прыбудзе сюды гаспадзін вайсковы начальнік з казакамі, і твой абоз адправіцца прыстанкамі ў Сібір.

— Відаць, не без тваёй дапамогі. Папраўдзе, я стараўся не думаць гэтак. Няхай справу прызнаў нявартаю, няхай у абоз не пайшоў, але каб даносіць...

— Але, відаць, данёс. — Ён устаў і падышоў да акна, стаў выглядаць нечага. — Можна, таму й данёс, што справу прызнаў вартаю. Гэтак, браток. Толькі не ведаю, ці спазніўся ты, ці наадварот, паспяшаўся, але ж выступіў не ў час. Нават недарэчна неяк. Мо таму й данёс ці прагаварыўся недзе. Што асуджанаму яшчэ адзін прысуд!

Міхал павярнуўся ад вакна і пазіраў нейк паўз мяне.

— А яшчэ таму, што быў пазайздросціў табе, браток. Гэта пасля таго, як ты не пайшоў за паўстаннем. Я ж вельмі добра зразумеў цябе, браток. Што нам тыя інсургенты! Усё гэтыя летуценнікі-мраяркі! Паселі на воз, а каня няма. Гэтак і матлялі ножкамі, думаючы, што едуць... А ты не сеў. Ты ведаў, што найперш каня трэба. І я захапіў тваімі развагамі пра тое, што марна крычаць пра волю і хлеб, пакуль няма народа. І я зайздросціў тваёй ідэі зляпіць гэты народ. Абпяванай тутэйшай гаворкай зляпіць. — Ён піў ваду з кубка, які ўзяў на падваконні і казаў далей. — А зайздросць, ведаеш, добрага не робіць.

— Што ж ты надумаў, дабрадзею?

— А тое, што позна цяпер штокольвечы ду-

маць. Позна. Неўзабаве тут будуць салдаты, і я, мусіць, сам пакажу ім кожнага хлопа, які прыходзіў да цябе ў лес. Позна браток. Нічога ўжо не паправіш, не зменіш. Яшчэ ўчора я вагаўся, я быў іншы. І ты нямала панасміхаўся з мяне. А гэтае начы парабак Кончыца спаліў мой дом і выкраў мае коні. Я прымусліў паганана хлопа ўстаць на калені і цалаваць зямлю перад мною. А цяпер ён паўзе па шляху сюды, каб быць рассечаным казацкай шабляй.

Вочы ў Міхала гарэлі. І калі ён рашуча ступіў да стала, да сваіх пісталетаў, я загарадзіў яму шлях стрэльбай. Гэта здзівіла яго. Ён нават збялеў.

— Ого!.. Ды ты й напраўду сляпы, браток... Што ж, пацешся. А я тым часам паўтару; што яшчэ ўчора вагаўся. Але гэтай ноччу аддаў богу душу мой і твой смярдзючы ойцец. Так што апусці стрэльбу. Праўда, недарэчы. У тастаманце ён адпісаў усё мне, а цябе не згадаў нават словам.

Згледзеўшы, што я не рушу з месца, Міхал адступіў у кут.

— Але ведаеш, браток, дзіўная рэч! Я, стаўшы цяпер бязбедным панам, ішоў сюды, да мяцежніка, каб папярэдзіць і ўратаваць цябе. Я не забыўся, што ты мой брат...

— Свіння табе брат. Выйдзі з хаты.

Міхал усё блюзнерыў. Нічога святога, нават нічога пэўнага не было ў ім, ніколі.

Ён згодна павярнуўся да дзвярэй і выйшаў на ганак. Я ж ішоў за ім з настаўленай стрэльбай.

— Калі ласка, браток, — казаў Міхал. — Калі ласка... Цікавая думка прыйшла мне зараз у галаву. Твае абознікі не пойдучь прыстанкамі. Я павешу іх тут, у Любішы, пад вокнамі твайго касцёла. А ты на ўсё гэта будзеш пазіраць. Проста з амбона. Ты будзеш... Не можа жа я выдаць начальніку собскага брата! Я нават сказаў яму, што ты дапамагаў мне выяўляць шайку. Пасля гэтага яны не крануць цябе...

— Я не веру табе. Але ты мог зрабіць гэта.

— Дзякуй, браток. Вось і абмяняліся. Я табе — жыццё, а ты мне... не верыш.

Міхал ужо ішоў па двары, а я лёгка папіхваў яго руляю ў плечы, бо ён гэтак жа лёгка, нібы жартам, упарціўся.

— Гэх, даўна ўжо старыя ў Любішы крачуць, што новы пан будзе люцейшы за старога. Толькі павер, браток, яны не ведаюць, што гэта, калі сапраўды, страшна. Як страх быў у старым Каню? Выгонаць з дому бялорусіна?..

Гэтак мы выйшлі з падворка ў поле. Пад нагамі слізгала падмерзлая зямля, з якой толькі-толькі сышоў снег.

— Ведаеш, браток, — разважаў Міхал у такт крокам, — а я ўжо пачуваюся панам. Праўда. Мусіць, кожны чалавек імкнецца панаваць. Хто над хамам, хто над быдлам, а хто над сабой. Вось я й думаю, дзеля чаго ты збіраў у лесе абоз... Урэшце, і ксёндз — гэта пан. Праз хлусню. І ўсе астатнія пань — праз хлусню. Што такое гэтыя тытулы, пасады, спадчыннасць?.. Чыстае ашуканства. Дый я такі самы хлуслівы пан. Толькі цяпер гэта ўжо усё адно.

За полем, дзе пачынаўся край балота, Міхал спыніўся і павярнуўся да мяне.

— Цяпер гэта без розніцы. Стралай, браток. Адсюль не пачуюць. Стралай, бо я зраблю ў Любішы страшную разню. Гэта конча.

— Пачакай, — сказаў я, ладкуючыся да стрэльбы. — Ты яшчэ не паслухаў выроку.

Мусіць, я неяк пашкодзіў яму, бо ён адразу рашуча сеў на купіну.

— Ты не памрэш як герой. Як змагар за сваё новае стодзіва, расейскага цара. Не спадзявайся. Бо такі ідэал не спародзіць герояў. І як злачынец ты не памрэш, і як здраднік. Бо ўрэшце рэшт бог усё даруе на гэтым свеце. Любое злачыства і подласць. Я ведаю, што не ты быў падноснам у начальніку. На гэта трэба таксама мець за душой хоць нешта, хоць бы на шэляг мярзоты. Ты не памрэш нават як знявераны скептык, бо ўжо гатовы служыць манархіі...

Было цяжка казаць, і я марудзіў.

— Гэта дзіўны вырок, пробачці! — сказаў Міхал. — Дагаворвай, калі пачаў: хто я, цікава?

— Няма чаго дагаворваць. Ты й не жыў, не рабіў нічога, не замінаў нікому й не дапамагаў. Цябе не будзе й надалей. Падыміся з зямлі.

Ён устаў.

— Цябе не будзе, як хлуду, які прыбралі з дарогі і кінулі ў агонь.

І я стрэліў. Міхал кульгануў моўчкі і заваліўся на бок...

Калі я вярнуўся на падворак, там ужо круціліся коннікі. Між іх я пазнаў вайсковага начальніка. Быў і яшчэ адзін, зусім малады унтар-афіцэр з хлысцікам.

Я пайшоў міма іх, у хлёў, і вывеў адтуль каня.

— Гдзе твой брат? — запытаўся начальнік з насмешкай.

— Я яму не вартаўнік.

З чагосьці яны тут смяяліся, а можа, прывезлі гэты смех з сабою з дарогі ці адкуль далей.

— А чаму ты с винтовкой? — зноў спытаў начальнік.

— Збіраюся ў атрад.

Яны зноў зарагаталі.

— Но вельмі мятеж подавлен, Калиновский повешен, — не сунімаўся начальнік. — І потым, как понимать, что ты, ксёндз, слуга божий, сидел тут тихо, пока всё кончилось, а теперь, что же, спохватился?

— Прыйшоў, відаць, час і на ціхіх, калі гучных павеслілі.

— Так вельмі повесим и тихих. И тех, что после тихих, тоже повесим.

(Заканчэнне на стар. 10—11).

МЫ ГАВОРИМ: талант заўсёды праб'еца. Паслужлівая памяць у момант падкіне промью імянаў з усіх часоў і народаў — тых, хто, нягледзячы на перашкоды, прабіўся-такі, прарос, як тая кветачка, што ўспучае асфальт, прадзіраючыся да святла. Толькі ў гэты час забываемся, што кветачка пасля ўсіх выпрабаванняў выглядае надта ўжо кволай, няма ў ёй упэўненага характа, ад нараджэння ўласцівага яе дагледжаным сёстрам. Якая там упэўненасць, калі столькі сіл пайшло на барацьбу за існаванне!

Вось так і талант, ад якога ў мастацтве мы чакаем адкрыцця, гармоніі, моманту ісціны і немітуслівага дакранання да найбалючых, «праклятых» пытанняў: калі ўсе сілы і намаганні трацяцца на тое, каб «прабіцца» і «ўтрымацца», што застаецца на адкрыцці, моманты ісціны ці пытанні?..

Вядомы рэжысёр і педагог Анатоль Васільеў заўважае: неажыццёўленасць — трагедыя сучаснага мастаца. Васільеў — прадстаўнік усё ж такі менш залежнай прафесіі, ён можа забраць групу аднадумцаў (і збірае!), пачаць «з чыстага армуша» (і пачынае!), знайсці падвал (гэта куды больш складана, але знаходзіцца) і — ствараць, узводзіць Тэатр.

А як быць артысту? Яму ж тансама патрэбна тэатр (ці сама меней — падвал), п'еса, аднадумцы і — рэжысёр, які б даверыў яму месца на сцэне, ролі, партнёра. Іначай нічога не адбудзецца...

...Канстанцін Мікалаевіч Саннікаў сваіх студэнтаў стараецца як мага раней прывесці ў тэатр і ўвесці ў спэнтані, каб яны «ажыліся» на сцэне. І надалей сачыць, каб іграць як мага больш. Сёння яго вучні — гонар купалаўскага тэатра, яго «станавы хрыбет». Час быў іншы? Тэатр быў іншы? А чалавек, яго псіхалогія, а мастак, яго прага выказаць сябе? І яны — змяніліся? Чаму ж тады так пануюць артысты ад творчых прастояў? Зарабіць жа можна і па-за тэатрам... Чаму ж тады слаўная антрыса скардзіцца, што ёй сорамна атрымаваць сваю вялікую (у параўнанні з маладымі, вядома) зарплату, бо яна амаль што не выходзіць на сцэну? Чаму хапаюцца за любую магчымасць — збіраюцца ў групу на чале з маладым рэжысёрам, у групу, перспектывы якой вельмі неакрэсленыя, — толькі б іграць! Іграць! Іграць!..

КОЖНЫМ летам бываючы на дыпломных спектаклях Беларускага тэатральна-мастацкага інстытута, бачу, як зацікаўлена і ўважліва глядзяць на сцэну галоўныя рэжысёры, часцей — дырэктары тэатраў. І ўсе разумеюць, што лёс выпускнікоў — не ў тым, якую адзнаку яму паставіць дырэктарны экзаменацыйная камісія, а — як, наколькі спадабаецца ён «купшам». Зазначу тое, што падаецца дзіўным: не кожны год і не ў поўным складзе бываюць на дыпломных спектаклях галоўныя ўсіх тэатраў рэспублікі. Маўляў, гастролі, клопаты і да т. п. Можна зразумець. І ў той жа

час цяжка зразумець: каму можа даручыць такую адказную справу як запрашэнне маладога артыста ў тэатр галоўны рэжысёр?!

Але хто калі чуў гэта слова — «запрасілі» — у дачыненні да выпускнікоў? «Узялі». «Запрасілі» — тут ужо трэба мець на ўвазе і пэўныя прапановы, абяцанні. А «ўзялі» — значыцца, скажы дзякуй, і ўсё на тым!..

Не хачу сцвярджаць, што толькі так бывае, але ж з кожным годам, памалу ды пакрысе некай каразіруе жалезнае правіла, паводле якога галоўныя

ра ад розуму» — трупы ўкамплектаваныя. Ну і пачуеш у адказ: «Размяркуем. Паводле штатнага раскладу: А. — Чацкі, Б. — Фамусаў, В. — Соф'я... Прабачце, В. — мужчына? Тады В. — Малчэлін, а Г. — Соф'я... Хто там яшчэ?» Незамыслимых — няма!..

А ўсур'ез? Кожны з артыстаў варты цікавай ролі, але ж і кожная роля вартая свайго і толькі свайго выканаўцы. А як няпроста яго знайсці, гэтага свайго: ці толькі таму знік са сцэны Рускага тэатра «Гамлет», што з'ехаў выканаўца галоўнай

адпачывала, калі ў купалаўскім тэатры ўслед кагорце вялікіх купалаўцаў на сцэну ўздымаліся новыя таленты. Магу пералічыць імёны — кожны раз прыходзілі не адзінкі — група, падмацаванне, сапернікі! Тое ж можна сказаць і пра коласаўскі тэатр, і пра рускі...)

Не бяруся аналізаваць прычыны, якія спарадзілі ў тэатры сум. Сумна і ў новым Маладзёжным (вось парадокс!), і ў ТЮГу — сумна і глумна. У нашых паважаных тэатрах, за якія так душа баліць, рэдка адчуваеш вялікае тэатральнае

ло здарыцца ў тэатры, каб мы гадамі не заўважалі гэтую актрысу — быццам ёсць, а быццам і няма яе, гледзячы маглі падушам, што яна ўвогуле пайшла з тэатра. Але актрыса была, і ролі мела, аднак патэнцыял Піскаровай тэатр скарыстоўваў нават не на чвэрць... Як добра, што аднойчы яна ўзяла справу ў свае рукі — літаральна: пераклала на беларускую мову п'есу Ж. Както, паставіла яе на малой сцэне (спектакль ідзе пры аншлагах!) і сама іграе галоўную ролю. Моцная, у росквіце жаночай прывабнасці, прафесійна сталая актрыса... Як ёй удалося захаваць сябе? Моцны характар? Вытрымка?

Неаднойчы даводзілася нагадваць пра Валерыя Шушкевіча, адданасць якога Рускаму тэатру заслужоўвае лепшага. Князь Мышкін у дыпломным спектаклі быў зусім не студэнцкай работай. Яшчэ некалькі ўзлётаў — галоўная роля ў спектаклі У. Матросова паводле Дастаеўскага, роля ў спектаклі «Грама Стрындберга» паводле Ф. Дзюранмата, роля ў «Гульцах» М. Гогаля (абедзве — на малой сцэне Рускага тэатра). Кожны раз — здзіўленне: куды глядзелі? Чаму ніяк не выкажача гэты артыст?

У тых жа «Гульцах» Уладзімір Курган з першага маналогу прымусіў нас прыслухацца да кожнай інтанацыі, сачыць за кожным рухам: прываблівалі іронія і такт, тонкасць і дакладнасць выканання, поўнас разуменне і заглябленасць у матэрыял п'есы. Актёр з няпростага, але такой акрэсленай індывідуальнасцю. Але і сучасныя, і класічныя п'есы прыходзяць міма...

Калі на купалаўскай сцэне з'явіўся «малы Уладзімірскі» — Аляксандр, мы прыгледзіліся уважліва, прыдзірліва, нават падазраюць: чым ён падобны да слаўтага дзеда і да бацькі? Чым не падобны? Гэта ўжо доля такая — нашчадан вядомай тэатральной сям'і, яму быццам наканавана прадоўжыць тэатральную дынастыю — але ці варты ён таго, ці «пацягне»?

Аднак нават самая шчырая адданасць тэатру не дае права выхаду на сцэну: тут што маеш у сабе — тое і прад'яўляеш. Першыя з'яўленні на сцэне пачыналі адоранасць пачаткоўца, але ішчэ больш — яго добра сумленнасць, працавітасць. Ён шчыраваў у масоўных, вырабляючы да бласку аднаму яму вядомыя дэталі. У даручаных яму ролях (усё больш уводах) цягнуўся да пераўвасаблення, вострай формальнасці (Малыш у «Зацюканым апостале»: БТ запісала спектакль, і не так даўно мы маглі перананаца, якая гэта моцная, вострая, яркая работа...) Але, прызнаюся, мяне літаральна ўразіў Рахім у «Плэчы перапёлкі» — роля без слоў, якую рэжысёр спектакля В. Раеўскі беспамылкова дару-

Лілія БРАНДАБОУСКАЯ

«...Як дарагі раяль», або Арыя спевака за сцэнай

З БЛАКНОТА РЭЦЭНЗЕНТА

прыдзірліва выбіралі артыстаў у тэатр, ды не проста «ў запас» (некаторыя гаспадарнікі так любяць: набыць каштоўнае абсталяванне — і няхай стаіць да часу, нічога, што ржаве), а з прыцэлам на ролю ў новым сезоне, няхай і невялічкую, але — па здольнасцях. Часцей бяруць артыста не па неабходнасці, а некай так — няхай, маўляў, будзе, месца не прасядзіць... Ці — не бяруць.

Памятаю, як кожны гадоў назад ўсе гледачы на дырэктарных экзаменах у адзін голас запэўнівалі: вось гэтай дзіўчыцы самім лёсам наканавана быць на сцэне купалаўскага — фантура, мова, тэмперамент нечым няўлоўна нагадваюць Галіну Макараву (разумею, што таное падабенства зусім не «гарантыя якасці», але проста хачу нагадаць тую дзіўчынку, бо сёння я ў тэатры не сустрачэ — ні ў купалаўскім, ні ў коласаўскім; для даведкі — артыстка плёна працуе ў Белдзяржфілармоніі, не бядуе, але для тэатра яна прапала... Хто ведае, як бы ўсё адбылося? Можна, і яна сёння сядзела б склаўшы рукі і няла лёс. А можа, і рэцэпіравала б Альжбэту? Чаму ж я не «запрасілі» ці не «ўзялі» ў тэатр? Ці ж на ролі нацыянальнага рэпертуару ўжо выстраілася чарга маладых артыстаў адна за адну лепшая?!

Магу атрымаць у адказ, што ў галоўнага рэжысёра А., Б. ці В. свае меркаванні аб перспектывах фарміравання трупы, якіх нам не зразумець. І гэта, вядома, ягонае святое права мастака. Згодна. Але чаму ў тэатрах такое цяжкае становішча з моладдзю? Фармальна — усе пасады занятыя, а на самай справе? Кажуць, што калі ў тэатры можна размеркаваць «Го-

ролі? А можа, з цягам часу мы зразумеем, што не ў кожным тэатры і не ў любы час ёсць Гамлет, і няма чаго саромецца: няма, значыць — няма... Прызначыць Гамлетам немагчыма.

Але ж атрымліваецца дзіўна: няма ў тэатры Гамлета, няма Тарцюфа, няма Рамэа — тым не менш ставяць «Гамлета», ставяць «Тарцюфа»... А можа, і ёсць яны — Тарцюф і Гамлет — але іх не «ўбачылі»?

«А ТЫМ ЧАСАМ...», як пісалася ў шіраках нямога кіно, — а тым самым часам набіраюць — не запрашаюць! — маладых артыстаў у тэатр. Набіраюць не на ролю, не на перспектыву. Патрэбны свежыя тварыкі, гнуткія фігуркі, доўгія ногі — хай сабе скачучы... Праз нейкі час пацяжее фігура, вочкі пабялкнуць, стаіміўшыся «трымаць усмешку», зморшчынкамі расчараваннаў перакрэсліцца тварык... Нічога, прыйдуць новыя, новенькія, навюткія!..

І вось у нашага тэатральнага лесу няма падлеска, ніхто нікому не «наступае на пяты» і няма каму «перадаваць эстафету». Таленты ёсць, здольныя ёсць, але няма, як кажучы, «напрамку»... Балюча вымаўляць гэтыя словы, тым больш, што тэатр — справа жывая, і пакаленне на пакаленне не прыходзіцца, не кожны год нараджаюцца таленты, многія з тых, хто сёння не «наступае на пяты» сталым талентам, дарыў і дорыць нам імгненні тэатральнай радасці. І ўсё ж трэба прызнацца сумленна: у тэатры бывае і вельмі горка. І не толькі таму, што прырода адпачывае пасля таго, як падаравала нам багата сустрач з непаўторнымі індывідуальнасцямі. (Не вельмі ж яна

ўзрушэнне. Прычын вельмі многа — і гістарычных, і сацыяльных, і грамадскіх, і ўнутрытэатральных. Не возьмусь таксама штучна вылучаць нейкую адну прычыну. Але не дае спакою думка, што сённяшні агульны стан тэатра мае не толькі «аб'ектыўныя прычыны», але складзецца і з асабістай творчай незадаволенасці, нявыяўленасці, недарэалізаванасці. «Душа мая — як дарагі раяль, ключ ад якога згублены», — скардзілася гераяіна чэхавскай п'есы. Мы недаатрымалі тэатральных уражанняў. Мы не бачылі лепшых нашых артыстаў у поўным іх характэ, а ў іх магчымасцях, у іх прыродзе была закладзена такая вялікая выбуховая сіла! Лілія Давідовіч, Марыя Захарэвіч — дзе тыя вялікія пачуцці і думкі, якія маглі б прагучаць іх голасам?.. Ці дастаткова выявілася Галіна Талкачова? Бяру на сябе смеласць сцвярджаць, што і Віктара Тарасова ў родным тэатры абышлі ролі, у якіх ён шмат мог сказаць «гораду і свету». Пяцьшэць роляў з класікі — ці для такога артыста дастаткова?!

СПЯШАЮСЯ да другіх — да тых, хто, маючы поўнае маральнае права быць на сцэне, на доўгія гады затрымаўся на перыферыі тэатральных інтарэсаў. Назаву трохчатырох: іх лёс тыповы.

Як пачынала Ніна Піскарова, якую будучыню ёй абяцалі... Соня ў «Дзядзку Вані», неаслужана абыдзеная шчасцем, — такая засяроджаная, стрыманая, паглыбленая ў свой складаны духоўны свет, гарманічная, адухоўленая і нязломная дзіўчынка!.. Ліка ў «Маім бедным Мараше» — сама жаночасць, чароўнасць, мяккасць і стойкасць... Што ж павінна бы-

цы пагналі на пашу. Гэта зусім вывела начальніка з раўнавагі, і ён стаў біць войта нагамі.

— Я те покажу выпас, март месяц, снег в поле лежит, я тэа самога на выпас, — падгаворваў ён.

Гледзячы на начальніка, салдаты пачалі збіваць астатніх вясковых мужчын. Білі жорстка і моўчкі. Гукалі якога: «Эй, как тебя зовут?». Той адказаў. Пачыналі біць. Потым гукалі наступнага. І зноў б'юць. А ён зноў маўчыць.

Старых і малых не краналі, хоць і яны адмовіліся казаць пра абоз. Ці сапраўды не ведалі, ці не разумелі пытанняў.

Агульны запал перадаўся Сашу, і ён крыкнуў у натоўп:

— Вскоре всех вас поведут в Сибирь. Но нам не нужны все. Нам нужны зачинники.

Начальнік на тое ўсміхнуўся Сашу і ўсклікнуў: — Правильно, юнкер. Знают, ...их мать, всё они тут знают. Только пугнуть — сейчас расскажут. Гоните-ка их, Саша, в хлев за плетением, где уставщика отпустили. Сейчас расскажут. Только дымком постращаем!

Саша наблізіўся да натоўпу. Яму было трохи боязна, але ён зараз жа зразумеў, навошта білі мужчын: цяпер няма каго баяцца.

— Черта им в Сибирь! — крычаў тым часам начальнік.

Усё адбывалася вельмі хутка. Сяляне зайшлі ў

хлеў. Салдаты зачынялі вароты. Начальнік паклікаў Сашу зайсці ў плябань.

Яны падняліся на ганак. Дзверы былі адчыненыя.

— Святой Андрей Баболя... — прысвіснуў начальнік, разглядаючы абразок на сцяне ў святліцы. — Вот тебе и католический ксендз!.. Вы, юнкер, возьмите Грязнова и Сопрыкина да пострачайте этих дураков. Они, наверное, ничего не знают, но всё-таки... Не тянуть же их с собой.

Махам ён збіў са стала вялікі стос кніг і скіраваўся да дзвярэй, гаворачы:

— А я с остальными поеду, пощцу в лесу этого библиотекаря... Чушь какая-то. Срамно гибнет.

Что б еще за деньги, за женщину... Да хоть бы за водку, черт возьми! А то же за ерунду. За наречие. Не понимаю...

Ужо на ганку ён дадаў:

— Когда закончите, идите за деревню, на до-рогу. Будем абрека стрелять! — І засмяяўся.

Заданне падалося Сашу і цымяням, і занадта простым. Не было ў ім ані перастрэлкі, ані рукапашнай, пра якія ён думаў, выязджаючы ў рэйд. Адное, што «пострачаць дымком»... Ці то начальнік пашкадаваў яго і таму не ўзяў з сабою, ці то пасмяяўся з яго, пакінуўшы пры гэтых... І супакойваў сябе Саша толькі тым, што атрымаў за-гад.

Ён прыйшоў да варотаў хлява і загадаў салда-

Эпілог

(Заканчэнне. Пачатак на стар. 8—9).

«Пасля ціхіх — маўчанне», — падумаў я. Вынес з дома сак і прыточваў яго да сядла.

Я ўжо скакаў ад іх проста туды, дзе ўзыходзіла сонца. І кожную хвіліну чакаў каманды ці стрэлаў у спіну. Але чуў толькі той самы няўстрымны й бадзёры маладзёцкі рогат.

5.

Ад плябані яны рушылі ў вёску. Салдаты выводзілі з хатаў заспаных людзей і паганялі іх на пляц каля касцёла. Некаторыя заходзілі ў хаты, выносілі нейкія рэчы, складалі на воз.

Нявыпытны ў рэйдах, Саша хадзіў пабочным назіральнікам, слухаў размову начальніка з войтам. Войт казаў пра смерць тутэйшага пана. Начальнік быў моцна ўзбуджаны, і калі войт сказаў, што нічога не ведае пра завадатараў, рэзка выцяў яго па твары. Войт упаў. А начальнік, не даючы яму падняцца, спытаў, куды падзелася ўся вясковая худоба. Войт адказаў, што тавар з рани-

КОЛІШНІ ВІЛЕНСКІ— ЗБЕРАГЧЫ!

Такім быў будынак Мінскага чыгуначнага вакзала на пачатку XX стагоддзя.

чыў А. Уладзімірскому. У спектаклі ўзнікала жудаснае аблічча персаніфікаванага фашызму — усёдазволенаць, адмаўленне чалавечыя... Але такія ролі, якія патрабавалі б вялікіх душэўных і творчых намаганняў, прымушвалі б узняцца над сабою, — выпадаюць артысту надзвычай рэдка, а ў апошнія гады іх амаль няма...

Тыя, хто названы, — відэаочна адораныя людзі. І неаднойчы гэта пацвердзілі. Тэатр і не думае з імі развітвацца, але чаму ж не дае ім пасапраўднаму працаваць? (Не ведаю, што страшна для грамадства — калі не скарыстоўваюцца механізмы, набытыя за валюту, ці калі не скарыстоўваюцца «духоўныя капіталы», у якія ўкладзена «душэўная валюта» настаўнікаў, што не шкадавалі ні часу, ні нерваў, ні натхнення?). І хто так распаздзіўся?

ДАВЯЛЮСЯ ва ўспамінах пра Паўла Антакольскага прачытаць: «Ён цягнуў нас (пачынаючых паэтаў. — Л. Б.), як санітар параненага на полі бою...» Спіс тых, каго ён упарта і палымна «цягнуў», — квэцень нашай паэзіі, некалькіх яе пакаленняў!.. Ці не мог ён, Антакольскі, аднойчы кінуць: талент, маўляў, сам заўсёды прабецца? Не мог. Яны не былі яму ні роднымі, ні землякамі, калі ён хадзіў за іх, званіў за іх, прасіў за іх, абураліся, грукаў кіем, крэсліў радкі вершаў, пісаў прадмовы, рэкамендаваў на паэтычных вечарах. Яны былі яму роднымі і землякамі з аднаго краю — краю Паэзіі.

Што ж «землякі» з краіны Тэатр такія абьякваны да сваіх паплечнікаў: няўжо лёгка бацьчы па-за сцэнай — згаслыя вочы, а ў час твайго натхнення — сумны твар?! Ці ўжо няма на сцэне той вялікай радасці партнёрства, узаемнага разумення з паўслова, з першага ж позірку?

Новы час настае, новыя адносіны нараджаюцца — цяжка, няпроста, у супрацьборстве з апрыклым шматслоўем, з таннымі абяцанкамі. Але нараджаюцца. Новы час надыходзіць і ў тэатры вельмі няпроста. Ды нельга гаварыць са сцэны пра дабро і высакароднасць, не зважаючы на тое, што ў сваім доме — побач — нешчаслівыя людзі...

Віктар Астаф'еў неяк зазначаў: «У таленавітага чалавека лёс быў, ёсць і будзе асобны». Асобны — значыцца, больш цяжкі, больш складаны за іншыя? Відзец, так. Можна, ужо досыць рабіць яго яшчэ больш складаным? Ноша таленту і без таго цяжкая. Удава цяжэй — ноша незапатрабаванага таленту. І ад гэтага церпяць страты не адны толькі таленты.

У «Ліме» за 18 снежня 1987 г. быў змешчаны ліст Э. Ялугіна «Паміць, залітая бетоном». Аўтар справядліва звяртае ўвагу на недапучальнасць значна важных адносін да гістарычнага мінулага, у выніку чаго яшчэ адзін з муткоў Мінска страціў сваю самабытнасць: брукаваная плошча пакрыта асфальтам. Цалкам згодзен з Э. Ялугіным, што гэты ўчынак прыкры і недарэчны. Пры гэтым зусім няважна, якімі намерамі кіраваліся адпаведныя службы гарвыканкома.

Аднак Э. Ялугін у сваім лісце дзе-нідзе адыходзіць ад агульнавядомых гістарычных фактаў. Напрыклад, звязвае плошчу (ён называе яе «Плошчай Мяснікова») з мітынгам у кастрычніку 1905 г. і жудаснай расправой над мітынгуючымі мінчанамі, хоць, як сведчаць дакументы, гэта адбылася на плошчы перад будынкам вакзала Лібава-Роменскай чыгункі (сучасная Прыванзальная плошча). У нарысьце сваёй версіі аўтар не прыводзіць доказаў, абмяжоўваючыся словамі «мяркую», «Нельга думаць (чаму? — В. К.), што стральба вялася ля будынка вакзала».

Па-другое, не мае рацыі Э. Ялугін і тады, калі заліўце, што мінчане «сабраліся на мітынг пратэсту супраць ілжывага царскага маніфесту аб грамадзянскіх свабодах». Тут аўтар неправамерна «мадэрнізуе» ход гістарычных падзей, выдае жадаемае за рэчаіснасць. У праіламацы Мінскай групы РСДРП «К грамадзянам гор. Мінска по паводу расстрэла 18 октября 1905 г. в гор. Мінске» адзначалася: «Утром Минск плакал от радости по поводу «конституции», вечером кровавыми слезами расплатился за свою радость». Вядома, што царскі маніфест 17 кастрычніка 1905 г. быў вырваны ў самадзяржаўна-рэвалюцыйным рухам. Напачатку шырокія колы насельніцтва Расійскай імперыі былі падмануты маніфестам, а значная колькасць шыра паверыла ў свабоды, абвешчаныя Мікалаем II. Працвержэнне адбылося вельмі хутка...

Па-трэцяе, аўтар недакладна

карыстаецца гістарычнай хроналогіяй. Ён вызначае час Курлоўскага расстрэлу 31 кастрычнікам. Але ў савецкай гістарычнай навуцы агульнапрынятым з'яўляецца выкарыстанне дат да лютага 1917 г. па старым стылі. Царскі маніфест быў абвешчаны 17 кастрычніка 1905 г., а расстрэл мінчан адбыўся на наступны дзень, гэта значыць, 18 кастрычніка. Сам Э. Ялугін ужывае дакладную дату, калі гаворыць, што 25 кастрычніка 1917 г. у Петраградзе перамагла пралетарская рэвалюцыя (у аваротным выпадку давлялося б весці гаворку пра 7 лістапада). Недакладна вызначана дата Курлоўскага расстрэлу (31 кастрычніка) і на памятным знаку ў вестыбулі станцыі метро «Плошча Леніна».

Па-чацвёртае, волю для палітзняволеных мінчане патрабавалі не ў канцылярый астрага, а ў выконваючага абавязкі мінскага губернатара П. Курлова. Дзеля гэтага частка мітынгуючых накіравалася на Саборную плошчу (сучасная плошча Свабоды), дзе знаходзілася губернатарская рэзідэнцыя.

У сваім лісце Э. Ялугін вядзе гаворку аб «Плошчы Мяснікова». Але плошчы з такой назвай у Мінску няма. Не знойдзем гэтай назвы ў выданні «Мінск. Энциклопедический справочник», іншых даведніках. Няма гэтай назвы і на дамах, якія стаяць на гэтай плошчы. Імя Мяснікова было прысвоена былой Нова-Маскоўскай вуліцы ў 1932 г. В. Жучкевіч — аўтар кнігі «Улицы помнят. История, события, люди в названиях улиц и площадей города-героя Минска» адзначае, што гэта адбылося яшчэ ў 1926 г. Папроні ў адрас Беларускага добраахвотнага таварыства аховы помнікаў гісторыі і культуры і Дзяржаўнага музея БССР, вядома, абрунтаваны, але зусім незразумела адсутнасць прэтэнзій да Міністэрства культуры і адпаведнага аддзела Мінгарвыканкома. Менавіта гэтыя арганізацыі маюць рэальныя паўнамоцтвы ў справе аховы помнікаў.

Заслугоўвае падтрымкі прапанова Э. Ялугіна, каб у Мінску з'явілася назва, звязаная з рэвалюцыйнай 1905—1907 гг. Да Вялікай Айчыннай вайны ў нашым горадзе існавалі назвы «Плошча рэвалюцыі 1905 г.», «Плошча ахвяр рэвалюцыі 1905 г.», «Плошча Пуліхава», якія адносіліся да сучаснай Прыванзальнай плошчы. Тут жа яшчэ ў снежні 1925 г. быў пабудаваны помнік, прысвечаны памяці ахвяр Курлоўскага расстрэлу.

Зараз ідуць работы па рэканструкцыі чыгуначнага вакзала. Будынак вакзала павінен быць знесены і на яго месцы ўзведзены новы гмах. Гэтае рашэнне абгрунтаваецца шэрагам доказаў, якія выглядаюць неабвержымі. Аднак пры гэтым забываем, што сучасны будынак вакзала з'яўляецца помнікам гісторыі і культуры і павінен ахоў-

вацца законам. Мінск не можа пахваліцца багаццем помнікаў, таму знікненне яшчэ аднаго выклікае заканамерную трывогу. Ці не атрымаецца ў нас, як у вядомым афарызме Казымы Пруцова: «Что імеем — не храним, потерявши — плачем».

А брук патрэбна аднавіць, і не толькі ў раёне вуліцы Савецкай і Мяснікова, але і на плошчах Леніна, дзе ён схаваны пад асфальтам, і Кастрычніцкай, дзе брук быў да пачатку будаўніцтва метрапалітэна.

В. КАСМЫЛЕУ, выкладчык кафедры археалогіі, этнаграфіі і дапаможных гістарычных дысцыплін БДУ, член камісіі па перайменаванні вуліц пры Упраўленні культуры Мінгарвыканкома.

АД РЭДАКЦЫІ. Адно з пытанняў, якое закрануў у сваім допісе В. Касмыл'еў, у прыватнасці, верагоднасць знішчэння будынка мінскага чыгуначнага вакзала, хвалюе і іншых нашых чытачоў. Той факт, што будаўніцтва новага вакзала ідзе поўным ходам, вядома, радуе. Аднак захаванне старога будынка, які з'яўляецца гістарычным помнікам, павінна стаць клопатам і абавязкам гарадскіх улад, усёй грамадскасці сталіцы. «На маю думку, трэба не толькі не зносіць стары вакзал, а, наадварот, надаць яму першапачатковы выгляд», — піша нам рабочы А. Барноўскі. І яго прапанова ў рэдакцыйнай пошце не адзіная.

Не так даўно на сустрэчы творчай інтэлігенцыі з кіраўніцтвам Беларускай чыгункі было пастаўлена канкрэтнае пытанне: «Чаму б не стварыць у старым будынку вакзала музея гісторыі Беларускай чыгункі?»

Пытанне гэтае застаецца адкрытым, і мы яго адрасуем гарадскім уладам, а таксама Рэспубліканскаму таварыству аховы помнікаў гісторыі і культуры.

«ДЗЯКУЕМ ЗА АЎКЦЫЁН...»

Гэтыя шчырыя словы прадстаўнікі Беларускага фонду культуры і Саюза мастакоў рэспублікі чулі пасля заканчэння першага ў сталіцы Беларусі аўкцыёну маладых мастакоў ад рабочых і інжынераў, педагогаў і студэнтаў, ваеннаслужачых і хатніх гаспадынь. Усе яны прыйшлі ў Палац мастацтваў не толькі дзеля таго, каб адчуць непаўторную атмасферу аўкцыёну, асалоду сустрэчы з маладым мастацтвам, але, зразумела, набыць творы.

Вядома, далёка не ўсім з прысутных лёгка было не памыліцца ў вартасці работ, якія прадстаўляў са сцэны канферэнц-залы анцёр Беларускага

дзяржаўнага акадэмічнага тэатра імя Янкі Купалы Яўген Нікіцін. Дапамагалі яму мастакі і мастацтвазнаўцы. Яны пазнамілі прысутных з творчай лабараторыяй калег, іх біяграфіямі, сакрэтамі майстэрства. Менавіта за гэта і выказваліся добрыя словы тымі, хто набыў творы. Усяго прададзена 37 з больш 100 прапанаваных.

Удалым лічыцца аўкцыён, на якім рэалізавана 20—25 працэнтаў з прадстаўленага. Аналагічная лічба мінскага аўкцыёну — каля 30 працэнтаў. Асноўную суму ад продажу карцін атрымаюць аўтары, а 10 працэнтаў яны пералічаць на рахунак нумар 702 Беларускага фонду культуры на правядзенне мерапрыемстваў, якія і ў далейшым будуць садзейнічаць паспяховай творчасці моладзі рэспублікі.

Дарэчы, гэта ўжо чацвёрты аўкцыён, які арганізуе Беларускі фонд культуры сумесна з Саюзам мастакоў БССР. Пасля хова прайшлі выстаўні і продаж твораў двойчы ў Гомелі і ў Гродне.

В. КУДРАУЦАВА.

там адчыніць іх. Калі адчынілі, Саша ўзбуджана крычаў усярэдзіну:

— Чо сбились? Жить надоело? Где ваш треклятый ксёндз?

Але ніхто не адказаў, ды і пытанні прагучалі неяк няўпэўнена, што і зусім раззлавала Сашу.

— Грязнов, — крыкнуў ён салдату, які быў бліжэй, — запирай ворота. — Давай-ка их дымом!

Салдаты падпальвалі салому, якая сям-там звисала з-пад страхі, а Саша адыхоўся ўбок і пазіраў, як з дыму прарываюцца першыя языкі полымя...

...Ужо праз хвіліну ён бегаў вакол хлява, гукаў салдатаў, Гразнова і Сапрыкіна, але ніхто не адказаў яму. Толькі пазней Саша сустрэў іх на шляху, разам з атрадам.

Зараз жа яму зусім не хацелася верыць, што яны ўцяклі. Аднаму Сашу рабілася вусцішна каля гэтага падпаленага хлява з людзьмі. Ён разумее толькі, што дзеецца нешта зусім непатрэбнае, лішняе. І ўжо не было як спыніць гэты пажар ці хоць бы падысці да варотаў.

На ўсе грудзі гульні ўдарамі білася сэрца. Ён то ўздумваў нешта рабіць, то зараз жа раздумваў. І гэтак кідаўся ў бакі, пакуль не пачуў, што ў хляве завалі бабы і нехта спрабуе высадзіць вароты. Як-небудзь дапамагчы Саша ўжо не мог. Тады і найшла на яго цемра, і ўбачыў ён страшныя люцыпаравыя катлы.

— Скоты! — закрычаў юнкер, не памячы сабе і, выхапіўшы рэвальвер, стаў страляць у хлеў...

Ніхто ўжо не біўся там, усярэдзіне, а ён усё паліў і паліў. Спыніўся толькі тады, калі не пачуў жаночага энку, калі хлеў прагарэў наскрозь.

Тады Сашу павяло і, званітаваўшы, ён у адчайнай зноў стаў клікаць Гразнова і Сапрыкіна, ды, не пачуўшы адказу, кінуўся быў упрочкі. Аднак зноў вярнуўся і, не разумеючы, што робіць, ірванаў абвугленыя вароты хлява. Яны паваліліся, і Саша заскочыў быў усярэдзіну, але зараз жа выскочыў назад.

— Выходите, выходите же, — гукаў ён сарваным голасам.

Але ніхто не йшоў. Хлеў роўна і ціха дагараў...

Увесь вымурзаны ў сажу, ён быў падобны да лесавіка, калі выбраўся за вёску, у лес. Яшчэ нейкі час ён то рыдаў і клікаў на дапамогу маці, то, звярэючы, адчайна мацярыўся. І самлеў.

Ачуўшыся, ён доўга пазіраў у неба, спрабаваў маліцца... Але неба было пустое, і не было ў ім бога.

А пасля, ідучы праз лес пакручастым шляхам, ён пачуваўся зусім адсутным. І не адрасу заўважыў чалавека, які бадзёра шыбаваў насустрач. Гэта быў дробны сярэдніх гадоў мужчына, ус-

мешлівы, з яснымі вачыма.

— Скажи, батюшка, — звярнуўся ён да Сашы, — далеко ли здесь селение Любиша?

— Здесь, отец, — паказаў Саша рукой.

— Спаси бог, друг любезный, — сказаў чалавек. — А я, значит, новый здешний священник. Был пасломщик в Сызрани, а теперь, значит, поп. Иду, так сказать, осматривать нивы своя.

— Но там никого нет, — млява прамовіў Саша. — Кому служить?..

— Будут, — усміхнуўся поп. — Переселенцы. Батюшка, будут.

І яны разышліся.

Дзень прамінуў поўдзень. Лес расступаўся ў бакі, і дарога выводзіла Сашу ў поле.

Ён стомлена апусціўся на ўзбочыну, на шырокі пенёк.

Яшчэ з год таму тут стаялі густыя прысады. Здалёк, нават ранній вясною, у разлапістых дрэвах цяжка было адрозніць чалавека. Таму прысады спілавалі і аж пад самы далягляд абапал шляху віднеліся гэтка самыя круглыя плешкі пнёў.

Вось і ўсё. А што было потым?

Саша сядзеў на ўзбочыне і пазіраў, як канае дзень.

Насупраць, на рудаватым палетку, марнела ў бязветрыне голае дрэва. За дрэвам цягнулася стужка Каргоцкага лесу. Над лесам висела ружовае сонца. Не свяціла. Не грэла...

ДА ЧЫТАЧА — ШЛЯХАМ ПРАЎДЫ

(Заканчэнне. Пачатак на стар. 4—5).

нага ў ім і вакол яго не адбываецца...

Мне здаецца, цяпер у нашай літаратуры, у тым ліку і ў маладой, ідзе своеасаблівае назіранне сіл, падрыхтоўка рэзэрваў для таго, каб неўзабаве яна змагла запоўніць пэўны разрыў, што адбылося паміж нашай выдатнай так званай вайнавай прозай і прозай надзённай, прозай, якая заглябіцца па-сапраўднаму ў нашы сённяшнія горкія і вельмі ж нялёгкае праблемы.

Загадчык рэдакцыі выдавецтва «Советский писатель» Арнольд ТАМ СКАЗАЎ:

— Доўгія гады мы жылі досыць спакойна, не надта звязваючы на тое, што так званы сярэдні ўзровень літаратуры падчас аказаўся проста шэрым. Сёння так працаваць ужо нельга. Вось мы прыкінулі план на 1990 год і ўбачылі, што ён шмат у чым не задавальняе, творы, якія былі ў пашане ў нас учора, сёння ўжо друкаваць не выпадае. Тут гучалі імёны Мікуліча, Гарэцкага. Мне думаецца, яны павінны як мага хутчэй прыйсці да рускага чытача. Гэта і будзе адным з напрамкаў нашай работы сёння. Гэта тычыцца і ўсіх іншых лепшых твораў, пра якія тут ішла гаворка. Мы не павінны жыць на падножным корме, не павінны чакаць, пакуль кніга выйдзе ў рэспубліцы, і толькі тады займацца яе перакладам на рускую мову. Трэба нам працаваць з вамі так, каб твор у трэцім экзэмпляры трапляў і да нас. Тым самым мы істотна скарацім той праемаж, які пакуль што існуе паміж прыходам кнігі да беларускага і да ўсесаюзнага чытача. І яшчэ. Вось ужо год-другі вы гаворыце пра вострыя праблемы, якія існуюць у рэспубліцы, — нацыянальнага, экалагічнага характару, скажам. Чаму б не зрабіць нам сумесна, — пісьменнікам і выдаўцам, — адну-дзве праблемныя, публіцыстычныя кнігі, у якіх разгляд ваших праблем быў бы ў духу часу?

З выступлення маскоўскага крытыка Сяргея КОШАЧКІНА:

— Есць нейкі гук, нейкія нюансы, нейкія інтанацыі, якія ўласцівы толькі беларускім пісьменнікам, беларускай літаратуры. Гэта нешта тое няўлоўнае, па чым я заўсёды беспамылкова, не глядзячы на экран, пазнаю ў праграме «Время» беларускага карэспандэнта. Даўно маючы сувязь з Беларуссю, з беларускай літаратурай, з многімі яе творцамі, чытаючы іх кнігі, я прыйшоў да высновы, што ёсць уласна беларуская літаратура і літаратура на беларускай мове. Беларуская літаратура — гэта тая, якая нясе ў сабе, у сваіх глыбінных непадманна адчуванні адметнасці вашага народа. Трэба, каб гэта не страчвалася і ў перакладзе. На жаль, цяпер, чытаючы некаторыя зборнікі беларускіх паэтаў на рускай мове, я некалькі ўлоўваю гэтай беларускай акрасы. Не ведаю, чым гэта вытлумачыць, аднак жа... Вось у мяне ў руках кніжка Н. Тулушай, першая яе кніжка, выдадзеная сёння ў «Советском писателе». Паасобныя вершы на рускую мову пераклала С. Яўсеева. Яна таксама жыве ў Беларусі. Але, тым не менш, некаторыя творы знаходзяцца быццам на адлёце, калі можна так сказаць, ад беларускай інтанацыі. Напрыклад, верш «Кадырыя». Не магу пазбавіцца ад уражання, што гэта нешта ад Твардоўскага, ад ягонай карціны скокаў з «Краіны Муравіў». А мне, рускаму чалавеку, хацелася б прачытаць твор беларускага паэта, а не беларускі варыянт нейкага рускага твора.

З выступлення маскоўскага крытыка Уладзіміра КАЗАРОВА:

— У апавесці «Яго батальён» В. Быкаў дае адказ на пытан-

не, што рабіць, калі ты не можаш рабіць таго, што павінен? Адказ такі: рабіць, што можаш. Як ні дзіўна, гэта мае дачыненне да пісьменнікаў, што пішуць пра дзень сённяшні. Сітуацыя апошнім часам, вядома, змянілася, сёння ўжо многое можна сказаць, тым не менш пытанне канчаткова не знята з парадку дня. Паглядзім, як гэта сітуацыя адбываецца на паэзіі і прозе. Паэзія ў параўнанні з прозай знаходзіцца крыху ў лепшым становішчы. Для таго, каб адбыўся ўзлёт паэзіі, дастаткова якой-небудзь стрыжнявой, духаўтваральнай ідэі. У беларускай паэзіі яна, здаецца, ёсць. Гэта ідэя нацыянальнай самасвядомасці. Гэта вельмі ўдзячная і высакародная ідэя ў тым сэнсе, што яна дае духоўны стрыжань любому паэту, і ўсё далейшае залежыць ад яго імкнення да дасканаласці, ад майстэрства і г. д. І таму беларуская паэзія сёння ірванулася ўперад, у вас сёння шмат цікавых маладых паэтаў, і сама ваша паэзія вельмі цікавая з'ява, на мой погляд, нават больш цікавая, чым паэзія руская. Што датычыцца прозы, дык тут сітуацыя іншая. Калі ўважліва азірнуць беларускую прозу, ад вядомых пісьменнікаў да маладых, дык убачыш адну і тую ж карціну. Адчуванне такое, быццам усе (ці большасць) празаікі кіруюцца прынцыпам: пра гэта пісаць не будзем, бо гэта ўсё адно не надрукуюць. А пісаць жа ёсць пра што! Узняць хоць бы тое, што адбываецца на Палессі ці з беларускаю моваю. Гэта ж чыстыя тэмы для прозы!

З выступлення Таісы БОНДАР:

— Мы гаварылі аб тым, што было ўчора і пазаўчора, і мала гаварылі аб тым, якая літаратура сёння, і амаль нічога пра тое, якая яна будзе заўтра. Не буду гаварыць пра сваё пакаленне. Кажу пра тых маладых, якія сёння ўваходзяць у літаратуру. Крытыка пра іх абозвучыла не гаворчыць, а калі гаворчыць, дык вышуквае такое, да чаго можна прыдрацца, маўляў, як гэта можна параўнаць тралейбус з аўтарам! Малады часцей дакараюць, папракаюць, часам б'юць, а разабрацца, хто яны такія і з чым прыйшлі, не надта хочучы. А ў іх жа няма самага галоўнага — выхаду ў друк, у прэсу. Тут гаварылі пра нашы часопісы і нашы тыражы, пра тое, што друкаецца ў гэтых часопісах. Класікі займаюць плошчу не толькі ў тоўстых з іх. У нашым тонкім часопісе (я працякую на меснікам рэдактару часопіса «Беларусь») мы таксама давалі п'есу І. Шамкіна ў трох нумарах, начыста выцесніўшы ўсю прозу.

Есць праблемы і з выпускам нашых кніг у Маскве, з публікацыяй нашых твораў у цэнтральнай перыёдыцы. Кніжкі нашы сяды-тады ў Маскве выдаюцца. Але што значыць кніжка без часопіснай публікацыі? Яна вельмі часта губляецца ў моры кніг, асабліва, калі не была заўважана крытыкай. Кніга прыйшла і пайшла. Вядомасць, увага да пісьменніка прыцягваецца часопіснай публікацыяй. Аднак жа ў цэнтральных часопісах нас друкуюць вельмі мала.

І яшчэ пра адно. Мы шмат гаварылі тут пра нашы нацыянальныя праблемы. Гэта невыпадкова. Максім Танк у сваіх «Лістках календара» некалькі раз сказаў пра Хлебнікава: гэта мог дазволіць сабе паэт, над якім ніколі не вісела пагроза знікнення яго мовы. Над намі ж практычна заўсёды вісела такая пагроза. І калі нас часам папракаюць за апісальнасць, за злоўжыванне славацём вязьмом, дык хацелася б, каб таварышчэ тым не зразумелі. Мы пастаўлены ў такія ўмовы, што ледзь не свядома ідзем на гэта, прагучы зберагчы тое ці іншае слова, выраз ад-

нябыту. Вазьміце нашу выдатную паэтку Дануту Бічэль-Загнетава. Яе пісьмо надзвычай маляўнічае, мо аж занадта. Але ж я разумею, яна хоча зберагчы, захаваць назву кожнай травінкі, кожнай краскі і ўносіць гэтыя смачныя, народныя назвы-скарбы ў вершы. Чалавеку рускаму, магчыма, зразумела гэта цяжка, а нам усё гэта вельмі і вельмі зразумела...

З выступлення ўкраінскага паэта і перакладчыка Паўла ГІРНЫКА:

— Верш П. Панчанкі «Развітанне», пра які тут не раз гаварылі ўжо, нарадзіўся не проста так. Бываюць такія сітуацыі, калі чалавек, як кажуць, не можа больш трымаць і крычыць ад болю. Такія сітуацыі бываюць і ў жыцці народаў, нацыяў: калі гінуць народныя асновы, калі знікае мова, калі да зямлі пачынаюць адносіцца толькі як да нейкага сродку вытворчасці. Вось на такім зломі і нараджаецца нешта неверагоднае па чалавечаму болю, па вышыні духу. І таму верш Пімена Емяльявіча, на мой погляд, — гэта адзін з тых выпадкаў, калі паэт не канстатуе факт (да чаго нас прывучылі), а робіць прадбачанне, і гэта самае галоўнае ў літаратуры, якая павінна прадбачыць будучыню, глядзець наперад хоць на дзень-два. Хай гэтага ніколі не здарыцца, але думаць пра гэта — трэба.

Літаральна два словы пра канкурэнцыю ў літаратуры, пра што тут таксама гаварылася. Чуліся заклікі пісаць на роднай мове лепш, і тады нас будучы чытаць, маўляў. Такая пастаноўка пытання прынамсі несур'ёзная. Што за канкурэнцыя літаратур? Што за канкурэнцыя моў? Кожны народ павінен мець сваю нацыянальную літаратуру. Але сваё нацыянальнае аблічча яна будзе мець толькі тады, калі будзе падтрымка, грунт, на якім усё гэта можа вырасці. Калі гэтага грунту няма, дык паліваць вы такое дрэва ці не паліваць — пладоў не дачакаецеся.

І апошняе. Працягваю словы нашага вядомага празаіка Рамана Іванчука, якія тычацца перабудовы ў літаратуры. Ён сказаў: «Лепшая перабудова для слабага і сярэдняга пісьменніка — гэта перастаць пісаць».

З выступлення Вячаслава РАГОЙШЫ:

— Калі гаварыць аб рабоце беларускіх перакладчыкаў, дык можна ўжо сім-тым і пахваліцца. Мы пачынаем выпускаць стотомную серыю «Скарбы сучаснай літаратуры»: ужо ў наступным годзе выйдзе том трагедый і санетаў Шэкспіра. «Доктар Фаўстус» Томаса Манна і том вершаў і паэм Тараса Шаўчэнкі. Можам пахваліцца і тым, што летась упершыню правялі міжнародны семінар перакладчыкаў нашай літаратуры. Можам пахваліцца і пэўнай работай з моладдзю. Скажам, пры Саюзе пісьменнікаў Беларусі створаны клуб маладых перакладчыкаў. Больш таго, можам пахваліцца, што Беларусь — адна з самых перакладаючых рэспублік нашага Саюза. У нас працэнт перакладных кніг сярод кніг на нацыянальнай мове складае 26 працэнтаў. Для параўнання скажу, што на Украіне такіх кніг 11 працэнтаў, а ў РСФСР — толькі 3 працэнта. Ды справа ў тым, з якога боку паглядзець на гэтыя працэнта. Усяго ў Беларусі выдаецца прыблізна тры з паловай тысячы кніг тыражом каля 55 мільёнаў экзэмпляраў. Але толькі каля 400 кніг — на беларускай мове, гэта значыць 11,5 працэнта. Тыраж гэтых беларускіх кніг — усёго каля 4,5 мільёна экзэмпляраў. Значыць, на кожнага беларуса прыпадае ўсёго па паўкнігі! Беларусь — адзіная рэспубліка, якая па колькасці кніг на нацыянальнай мове засталася на ўзроўні 1940 года. І гэта вынік

выдавецкай палітыкі. Раней выдавецтвам прадпісвалася дзесьці чвэрць кніг выдаваць на беларускай мове. Цяпер жа некаторыя нашы выдавецтвы толькі намінальна называюцца беларускімі: яны выпускаюць адну-дзве, а то і ніводнай кнігі на беларускай мове. Дык вось і паглядзім, ці многа мы выпускаем перакладных кніг. Вядома, шмат, калі браць кнігі на беларускай мове. Але і вельмі мала, калі мець на ўвазе мастацкія кнігі. Патрабаваць нашым перакладчыкам выдаваць больш перакладных кніг — значыць, ушчамляць арыгінальную нацыянальную кнігу. Цяпер, калі выдавецтвы пераходзяць на гасразлік, колькасць перакладных кніг, як і арыгінальных на беларускай мове, знізіцца яшчэ больш, бо яны ў пераважнай большасці — нерэнтабельныя. Таму і прасіў бы Савет па беларускай літаратуры звярнуць на гэта ўвагу і нейкім чынам паўплываць адсюль, з Масквы, на выпраўленне гэтага становішча, бо кіраўнічыя таварышы з нашага Дзяржкамвыда не надта зніклі мяняць такую заганныю выдавецкую практыку і палітыку.

З выступлення Алеся ЖУКА:

— Часам я лаўлю сябе на думцы, што гэта ўжо становіцца ці не модай — паплакацца аб сваёй мове, трагічнай сітуацыі з культуры і г. д. Есць, мне здаецца, людзі, якія выходзяць на трыбуну, каб паплакацца, нічога не робячы. Сёйтой ратуе за мову, але, выбачайце, як напісаны ягоны твор? Як ён зроблены? На якім прафесійным узроўні? Шкада, што мы не чуюм часта крытычнай ацэнкі гэтага ні ў сябе дома, ні тут, у Маскве, маскоўскія таварышы шкадуюць нас. А можа, не трэба? А можа, рэальна трэба паглядзець, якую шкоду наносіць і нашай літаратуры, і нашай мове вось гэтая так званая сярэдняя літаратура? Сераднякоў, на жаль, няма. І ім выгадна, каб нашы гаворкі выліся па глабальных праблемах, але толькі не аб іх прафесійным узроўні. І таму нам варты запанавыць і правесці спецыяльнае пасяджэнне і непрудзятая, шчыра пагаварыць менавіта пра набалелыя пытанні нашага прафесійнага майстэрства...

Хачу адказаць на два пытанні, якія закраналіся тут таварышамі. Сяргей Пятровіч Кошачкін гаварыў аб тым, што з рэпертуару знікаюць п'есы Андрэя Ягоравіча Макаёнка. Што ж, прычыны доўга шукаць не даводзіцца. Па-першае, у нас толькі тры тэатры, якія працуюць на беларускай мове (да слова, тэатраў у рэспубліцы менш, чым было да вайны). Па-другое, у тэатрах зараз праходзіць эксперымент, і там пачалі ставіць тое, што дае прыбытак, нацыянальная ж п'еса там ужо не надта і патрэбна. Сітуацыя, трэба шчыра сказаць, тупіковая: як можа развівацца нацыянальная драматургія пры адсутнасці нацыянальнага тэатра?

Другое пытанне тычыцца Буцінцкага поля. Яўгеній Захаравіч Вараб'ёў папракаў тут кіраўніцтва СП рэспублікі. Наўрад ці заслужылі мы такіх папракаў. Мы ў свой час разам пра гэта добра пагаварылі, унеслі прапановы, але — раз'ехаліся і забылі. Як чыноўнікі, як бюракраты: забылі, паклалі пад сукно. І таму ці трэба так мусіраваць цяпер тое, што не зрабілі? Мне здаецца, мы ўжо забыліся на самога Канстанціна Міхайлавіча Сіманова, на яго памяць, напавярх выйшлі амбіцыі, таму трэба спыніць гэтую сварку і лаважыць саміх сябе і добрую памяць пісьменніка.

З заключным словам выступіў Янаў ХЕЛЕМСКІ. Ён сказаў:

— Спадзяюся, што размова, якая адбылася за гэтым сталом, нямала дала і нам, і нашым беларускім гасцям. Прынамсі, мы шмат пра што ўзаемна даведліся, шмат што для сябе ўяснілі.

Хачу падтрымаць тых, што гаварылі тут пра Убарэвіча, Гамарніка, Цішку Гартнага. Усё гэта людзі, якія стваралі беларускую дзяржаву, шмат зрабілі для яе станаўлення і развіцця, і іх памяць трэба ўвекавечыць. І добра, што паявіліся ў вас першыя работы пра іх, і дзякуючы аўтарам і часопісам за публікацыі. Думаю, што мы ў даўгу і перад Кузьмой Чорным, і зноў жа добра, што паявіцца яго дзённікі, і павінна быць ажыццёўлена сапраўднае рускае выданне яго твораў. Мы ў даўгу перад памяццю У. Караткевіча. Намечана чатырохтомнае выданне яго прозы. Але мы забыліся пра Караткевіча-паэта. Ягоны зборнік «Быў. Есць. Будзе», які выйшаў у Мінску, неабходна выдаць на рускай мове. Тое ж самае хачу сказаць і пра М. Стральцова. Выйшла ў Маскве пасмяротна яго першая кніжка вершаў. Але я думаю, што ў «Худлите» павінен выйсці і добры том ягонай прозы. І яшчэ. У 1962 годзе, калі выйшаў трохтомнік беларускай паэзіі, А. Твардоўскі папрасіў мяне напісаць пра яго артыкул. Я напісаў. Называўся артыкул «Чатыры стагоддзі беларускай паэзіі». Канчаўся ён так: адкрываецца трохтомнік С. Палацкім, а завяршаецца юнай студэнткай Гродзенскага педінстытута Данутай Бічэль-Загнетавай. Гэта было так даўно. Мяркую, што надшыоў час выдаць новую анталогію, трохтомную ці чатырохтомную, аднавіць у ёй імёны, якія былі выкраслены з беларускай паэзіі, уключыць туды Гусоўскага. Наогул у нас знізілася культура анталогій, аднатомнікаў. Думаецца, што перад намі стаіць і гэта задача. Скажам, чаму не выдаць анталогію сучаснай беларускай паэзіі? Анталогію, якая канчалася б сённяшнімі вашымі маладымі, мы ж ведаем, што прыйшлі ў вашу паэзію многія харошыя паэты, — вось бы і даць сапраўдную карціну яе сённяшняга стану. Яшчэ на адну думку наштурхнула мяне факсімільнае выданне «Матчынага дару» А. Гаруна. А можа, прыйшоў час выдаць такім чынам і газету «Наша Ніва», як выдадзены пушкінскі «Современник», як выдадзена «Северная лира»? Там жа, на старонках «Нашай Нівы», вытокі ўсёй беларускай публіцыстыкі, пра якую мы сёння тут гаварылі.

Пра беларускую мову. Канечне ж, яна існуе і будзе існаваць. Мые абрадавала павядомленне В. Рагойшы пра стотомнік. Аднак жа трэба падбаць пра тыраж. Бо памятаю, як У. Дубоўка дарыў мне томік сваіх перакладаў з Шэкспіра. Гэта выдатны пераклад, яны бліжэй да Шэкспіра, чым Маршакі. А ён мне дарыў кніжку са слязамі на вачах, гаварыў, што не хацелі выдаваць яе наогул і выдалі ўрэшце тыражом у тысячу экзэмпляраў... Адным словам, работы ў нас непачаты край. Усё, што тут было сказана, трэба сур'ёзна абдумаць, асэнсаваць, усе канструктыўныя заўвагі і прапановы ўлічыць, уключыць у нашы рабочыя планы. І адно з чарговых нашых пасяджэнняў мо сапраўды варты, як гаварыў А. Жук, прысвяціць аднойдзю кнігам, каб абмеркаваць іх глыбока, усебакова, на першы план вылучыць менавіта пытанні майстэрства, прафесійнага ўзроўню пісьменніцкай работы...

Вось такая гаворка адбылася на пасяджэнні Савета па беларускай літаратуры СП СССР. Не ўсё са сказанага на ім можна прыняць, не з усім можна пагадзіцца — як пачаць заўважыць чытаць, былі думкі спрэчныя, ацэнкі катэгарычныя, мераваныя прадукцыяй. Аднак жа прагучала і нямала слушнага, разумнага, талковага. Дабратворна адбылася на гаворцы, мне падалося, атмасфера часу — яна была, не ў прыклад ранейшым гаворкам, шчырай, адкрытай, даверлівай, да ўсяго ж — прычынкавай, патрабавальнай і ў добрай ступені крытычнай. Агульнымі намаганнямі ўсіх, хто прыняў удзел у дыскусіі, былі зроблены пільныя літаратурныя агляды, кінуты ўважлівы і заклапочаны погляд на беларускую літаратуру 1987 года. І, думаецца, з ім, гэтым каленным поглядам, будзе цікава і карысна пазнаміцца лімаўскаму чытачу.

Мікола Гільб, спецыяльны карэспандэнт «Літаратуры і мастацтва».

Хораша пад ушацкую завіруху
грэцца ўтрапёным Парыжам.

Апячы далоні і вусны каштанамі
з гарачай жмені жароўні.
Ядзінне гэтае нагадвае
пастухоўскі ласунак з вогнішча ўвосень,
калі да чарнаты падгарыць бульбіна
і даўкай белаў мякаці
нестасе шэрых дажджынак солі.

Апячы ўпотаікі пажадныя думкі,
нібыта не бачачы сексакарыятаў,
што голалыгія і голарукія
падпіраюць вуглы дамоў і пад'езды,
а на адпаведным месцы
з чырвонага замяняльніка скуры
гараць лісцінкі фігавыя,
як карты званковай масці,
з выклікам пытаючыся,
чый козыр старэйшы.

Апячы душу сустрэчай
з маладымі сваімі гадамі,
п'ючы з цяпер да канца парыжанкай
гарбаты на бульвары Сен-Жэрмен
у кавярні, якую любіў Віктар Някрасаў
і дзе ён казаў пра сваё захапленне
асобаю Васіля Быкава.

Апёкшыся радасцю,
можна доўга дзьмухаць пасля
на смутак паўсядзённасці,
слухаючы рухавую завіруху.

Білет з парыжскага метро

Білет з парыжскага метро,
як лістападаўскі жаўталіст,
магічна праводзіць па хітрых ходах
абжытага, абгараджанага падзем'я,
дзе рэкламы запрашаюць у Нью-Йорк
за 2000 франкаў,
раюць, які крэм і як расціраць,
каб цела было сексуальна прывабнае,
прапануюць ласкавую мяккую мэблю,
у якой самі сябе рэкламуюць
паставы адпаведна-пажадныя.

Грае лацінаамерыканец, як наш
асмуглелы Лявончык
на такіх жа, амаль як у нашага дока,
цымбалах,
толькі магчыма крыху зычнейшых,
зрэдку ападаюць у самотны капляюш
скаменаныя лісцінкі франкаў
ці бязважкая луска драбязы.
І на зямлі і пад зямлёю
доля гусларская прыблізна аднолькавая.
Лістапад на парыжскіх вуліцах
ідзе ў сакавітазелянай вятроўцы,
лістапад у падзем'і
хваравіта бляднее ў электрадзённым
святле.

І приходзяць сюды пушкінскія радкі:
А на далёкай поўначы—ў Парыжы—
Магчыма, неба хмарамі акрыта,
Халодны дождж ідзе і вецер стыгне...
Наогул, усё адносна адноснае —
і праўдзіваць і мана, і прыязнасць
і варажэча,
і далеч і блізкасць, і спэка і сцюжа.
Гэта ў зладзелым падзем'і шахтаў
Авідзіў трыццаць сёмага года ўздыхаў:
А недзе там, на поўдні, Магадан,
Амаль недасягальная планета...
Як далёка на поўначы Лауры
з «Каменнага гасця»
уяўляўся слатой ахінутым
ласкавапагодны Парыж,
як далёка на поўнач у часіны сіберных
прасунутыя былі сталінскія здраўніцы,
калі Магадан апынуўся на поўдні!!

Білет з парыжскага метро,
як лістападаўскі жаўталіст,
ляціць падзем'ямі прыпамінаў,
следам за ім—
мае думкі восеньскія.

Сустрэча

У Нью-Йорку, у Вашынгтоне
сустрэкаўся я з Віцебскім маладосці
мамы маёй
з вулачкамі-крывулачкамі,
з анёламі сумнымі і вясёлымі,
са скрыпкамі—паветранымі скрыпкамі,

з казой-дзеразой,
што бегла цераз масток
і ўхапіла кляновы лісток.
І тут, у цэнтры Пампіду,
а дзедзайчына Жоржа Пампіду, дарэчы,
у Заслаўі, у гасподзе нашай Рагнеды,
сустракаюся зноў з Віцебскам.

Бо Шагал родны свой горад
у прадчуванні наступных навал
спяшаўся захаваць на палотнах,
хоць і палотны, таксама як гарады,
знікаюць ад загадаў барбараў і ад
войнаў,
але з вачэй у вочы, з душы ў душу
перадаюцца выявы палотнаў
і такім чынам жывуць у Сусветах
памяці.

Калі адразу па вызваленні
у Віцебску пасля 1100 дзён і начэй
няволі

не сустрэўся з Маркам Шагалам
у нашым Віцебску.
Чакаю.
Dum spiro, spero.

Традыцыі

Мой самы ўлюбёны настаўнік
выкладчык беларускае мовы
і літаратуры
Фадзей Францавіч Багдановіч
да самазабыцця любіў свайго цэзку
прозвішчам,
Максіма Багдановіча лічыў ён першым
паэтам,
хоць пад той час афіцыйна-праграма
лічылі не так.
Настаўнік нас папракаў, што граматыку
ведаем кепска,
а вось Максім Багдановіч замежных
мовы ведаў,

пасвіць няма каго індывідуальна,
Іван з камсамольскай рашучасцю
пазбаўлены
усіх комплексаў у тым ліку, у першую
чаргу

дробнаўласніцкага, аднаасобніцкага,
бо за гэтыя перажыткі дзяды і бацькі
цялят адпаслі там, дзе Макар іх
не пасвіў.

Цяляткі цяпер масава, як на культурным
загадзя арганізаваным мерапрыемстве,
адкормліваюцца на комплексах
не муромом зялёным,
а кормам, адпаведным нормам,
гармонным.

А потым масава, як заплыў на Янцы,
набраўшы вагу і трацячы яе,
вытрымаўшы чаргу,
рухаюцца на бойню.

Дый мову беларускую
па сцверджанню Лёсіка блізкую
да французскай,

як цялят са шкоды,
выганяюць са школы,
з высокіх дамоў,
з устаноў
зноў і зноў,
выганяюць дамоў.
А дом, дамоўе, хата, дзе?
Ні прытулкаў, ні дамоў прыстарэлых
для мовы яшчэ не прадугледзелі
у перспектывных планах.

І ні тут, у Парыжы, ні ў стольным
Мінску

нічога сказаць не магу—
цяляты язык ад'елі.

Алёна лён трэ,
Іван цяля пасе
у граматыцы Лёсіка...

Французскі смех

Анры ДЭЛЮІ

Усё, ад парфумы французскай
Да французскіх уцех,
Вядома бадай што любой бабулі,
А што такое французскі смех,
Не скажаце, бо не чулі.

Здаецца, з вар'яцкага дому
Збег
Шалёны і прэца па чыстым полі;
Здаецца, падраўся з бомамі
Мех

І гукі бомаў усіх на волі;

Здаецца, з перазімельх
Стрэх
Снег
Шухнуў і нерастуе доле;
Здаецца, разбіўся келіх
Калег
І свеціцца ў настрою ў прыполе;

Парыў і надрыў,
Разбег і спех,
Спектакль,
Дзе ўсе вясёлыя ролі.
Вы не чулі,
Як раскашувецца французскі смех,
Значыць, не чулі смеху ніколі!

Салют Парыжу

Гуляка і філосаф закаханы,
Транжыр і жмот, гультай і працаўнік
На эксперт звык збываць свае заганы,
Ажно запыхаўся вякоў цягнік.
Глядзіць з нябёс анёл закалыханы
На твой, напханы Сенаю сяннік.
Грудзей красунь спякотныя барханы
Турбуеш, каб нашчадны пал не знік.

Чырвона-жоўты шарф, дзе фара ў фару,
На Елісейскіх выпасах да твару
Табе, пастух вачэй і душ, Парыж.
Прыняць хацеў бы, як заслугу, кару.
Тваю насмешку ўбачыць марна мару
Я, ўшацкай араллі азяблы глыж.

Парыжам трэба загрузіцца

Ды так,
Каб потым нязмушана
Ён успываў са дна
Свядомасці,
Імгненнасці,
Замілавання,
Як поўна затанула
Маладзіком,
Як мілосць загублена
Успамінам,
Як забыццё маладое
Старым жыццём,
Паўтараючыся,
Паўтараючыся,
Паўтараючыся
Да выразнасці.

ПАЭЗІЯ

Рыгор БАРАДУЛІН

3 НОВАЙ КНИГІ

выжыла 118 чалавек,
хоць нехта з іх ды помніў
шагалаўскі местачкаваты Віцебск,
які некаторым апантаным русаманам
закарцела, ці, як у нас кажуць,
загарэлася бяраста ў задзе,
назваць толькі рускім горадам.
І калі гасцінныя французскія сябры
перакладалі мае такія-сякія вершы,
у біяграфічнай кароткай даведцы

значылася:
нарадзіўся ў рэгіёне Віцебска,
у Беларусі,

і тут жа ўдакладнялася ў дужках:
радзіма Шагала.

Для французцаў Беларусь перагукваецца
з Шагалам.

І паўсюль на пашпартах палотнаў
маэстра

пазначаны старадаўнябеларускі горад,
які даў яго свету мастацтва—Віцебск.

Славуты «Падвойны партрэт»—нібы

касманавт,

Шагал лунае з Бэлай, а ўнізе Віцебск.

Дзвіна цячэ, як Палата ў «Слове пра

паход Ігаравы».

Сорак Трэці год. Бежанцы, як і

ў часіны Батыя,

жанчына распрыгоненымі рыжымі

валасамі

палае, як газнічка, ў апраметнай,
высвечваючы шляхі пакут, жахаў, ахвар.

Шагал—сам бежанец з зямлі на нябёсы,
Віцебск насіў у сабе, каб ніхто

не выкраў,

Віцебск з усёй яго люднасцю,
жыўнасцю.

Так у свой час Сузін

з хлечука ў Смілавічах

у парыжскі салон загнаў свінню

ружовую.

Кожны мастак багаты сваёй радзімай.

100% cotton.

Іван пры ўсёй джынсовой красе

цялят не пасе, дубеючы на сцюдзёнай

расе,

французскую, напрыклад, як сваю
беларускую.

Дык вось,
Фадзей (мы за вочы яго называлі
Чарадзеяй) Францавіч

пры выпадку і без такога
не ўпускаў падкрэсліць,
што мае адносіны непасрэдна
да Францыі,

бо ён жа Францавіч,
і яшчэ абавязкова даводзіў

вясёлае сцверджанне Лёсіка,
што мова наша такая ж, як
і французская,

(пра гэтае ж яшчэ казаў і Мацей
Бурачок),

у якасці гарэзнага доваду Лёсік
прыводзіў:

Алёна лён трэ,
Іван цяля пасе...

Фадзей Францавіч у дадатак
незразумела тлумачыў,
што выраз, каб цябе пранцы, дужа
пашыраны

у паўсядзённай, бытавой лексіцы,
мае таксама французскі карань...

Сёння хаджу па вулках Парыжа,
спрабую гасціраваць рэ,
паўтараю сабе пакрысе:

Алёна лён трэ,
Іван цяля пасе...

А на самой справе лён Алёна не трэ,
бо лён—

ён прадмет старадаўняга экспарту,
і старанна вывозіцца ў Еўропу,
ў Японію,

і потым да нас ідзе гатовым
прадуктам,

і Алёна не ў лёне, а ў нейлоне, балоніі
шукае, каб прачытаць на нашыўцы

Іван пры ўсёй джынсовой красе
цялят не пасе, дубеючы на сцюдзёнай
расе,

СТО РАДКОЎ ПАСЛЯ ПРЭМ'ЕРЫ

ЧАКАЙЦЕ... ФІНАЛУ

«Зоркі на ранішнім небе»
А. Галіна. Рэжысёр — М. Абрамаў. Мастак — К. Чамакаў.
Рускі тэатр БССР імя М. Горкага. 11 сакавіка 1988 года.

На сцэне — прастытуткі. Тама спентакля — прастытутцыя. Тама самая, казаць пра якую два-тры гады назад было ўсё адно што ўзводзіць паклёп на... чыталівае нашага грамадства. Нарэшце яно само, не без мужнасці, прызналася, што прастытутцыя ў нас ёсць, і праблема гэтая звязана не толькі з мараллю індывідуума: да ўсяго яна яшчэ і сацыяльная, і яе трэба вырашаць. Гадоў так вострым назады, да прыкладу, пад час Алімпіяды міліцыя ўжо «вырашала» яе — дасціпным спосабам, папрасіўшы пананак з Масквы на нейкі падмаскоўны кіламетр...

Рускі тэатр «папрасіў» іх на сцэну і прапанаваў нам уразлівы партрэт чатырох прастытуткі найстарэйшай жаночай прафесіі. Чаму? Таму, вядома, што яны таксама — людзі, а прызначэнне тэатра — людзей вывучаць... І тады, калі яны ў талачу, і малі паасобку. Навошта? Каб «разабрацца» з імі па-мастакі: што гэта за жанчыны, якія іх лёсы, што яны робяць па-за роднаю Масквою (дакладней, па-за грамадствам)? Думаю, што быць гледачом — гэта разумець «правільны гук» — пазіцыю тэатра, і ў згодзе (ці нягодзе?) з імі сачыць за падзеямі спентакля. Вось і я ўглядаўся ў акцёраў, услухоўваўся ў каструбатыя тэксты.

Пасля — у залу. І з чаго яна, паўночная, рагоча? Хіба гэта можа быць смешна? Планаць трэба: зламаныя лёсы, драма асобы, драма грамадства. Ды не планалася, спрабаваў спачуваць гераніям — не спачувалася: паненкі хвацка пілі, палілі, даяліся, брахалі... сабакам... Спрабаваў пагарджаць імі — не пагарджалася: герані ўсё ж адмыцця хочучы (і гэта падкрэслена эфэктна іграецца). Спрабаваў абуралася — не абуралася: шчымымі-наіўна распавёў жанчынам сваю версію пра бязграшнае зацэце Аляксандра, і тыя адпаведна адрагавалі...

«Зоркі на ранішнім небе». В. КЛЕБАНОВІЧ (Ганна) і А. АКСЕНАВА (Лора).

Урэшце, знайшоў, як успрымаць гэтае відовішча (зражэнасць няпэўнасці аўтарскай і рэжысёрскай пазіцыі, нявызначнасць жанру спентакля): трэба адзінуць прымітыўную каструцыю п'есы А. Галіна, яе схематычны, адыграфны хады! Ёсць штрыхі біяграфій, перадумовы і прычыны падзення, нават момант прасвятлення — у Ганны (прыклад акцёрскага пераўвасаблення В. Клебановіч). І лёс, і характар прастытуткі Аляксандра (А. Тіаханан). У некаторых сценах псіхалагічны стан сваіх гераній на момант дзеяння зафіксавалі М. Мартыненка (Марыя), Г. Маланіна (Лора), З. Асмалюшкіна (Валіяціна). Драматургічную заданнасць, адзначнасць вобразаў Клары і Мікалая Н. Чамадурава і Ю. Рассталына пераадолець не маглі і... не змаглі. Усе акцёры ў асобных сценах і паасобку былі больш-менш дакладнымі і ў пластыцы, і ў вымаўленні тэкстаў, і ў сцэнічных настаноўках. Але толькі не ў сувязях паміж сабою, не ў канфіліце з грамадствам ці са сваім сумленнем.

А вось у фінале «пафас» спентакля зрабіўся зразумелым. Мізансцэна, калі скульптурная група персанажоў узіраецца ў неба, расквітае алімпійскім феерверкам (а неба — не для іх, а святла — не для іх), падкрэслівае думку, якая нікі не хацела гучаць у спентаклі: не дзе там, пад феерверкам — людзі. А тут? І паспрабуецца пасля гэтага сцвярджаць, што спентакль не вырашаны...

Падзякуем рэжысёру М. Абрамаву, што ён абвясціў сваю думку — хоць у фінале. Што заінтрыгаваў нас такім чынам на дзве з паловаю гадзіны. Але ці не зашмат ілюстаў, мітусні і гвалту — дзеля аднаго толькі фіналу!

Вячаслаў РАКІЦКІ.

КАЛІ Ж гэта мы з ім пазнаёміліся? І як? Ды не проста пазнаёміліся, а знайшлі агульную мову, адчулі ўзаемную сімпатыю.

Прайшло багата часу, і цяжка зараз абавірацца на памяць. Як на падмацаванне добрага сяброўства, спашлюся хіба на адну акалічнасць. Тодар з жонкаю папрасілі мяне быць кумам на хрэсьбінах першай свае дачкі, а значыць, вясці ўрачыстасць, віншаваць бацькоў і гасцей. Хто быў за куму, не ўспамінаецца, нібыта Тацяна Бандарчык, тады актрыса БДТ-2.

І ўсё ж — пра самы пачатак знаёмства. Біяграфія Кляшторнага няма, не паспела скласціся, расшукваць весткі з яе — не стане адпушчанага мне лёсам часу. Будзем карыстацца даступнымі сродкамі перыядычнага друку.

У «Чырвоным сейбіце» (1926, 23.ХІ. № 3) быў надрукаваны верш Кляшторнага «Кастрычнік» і мой — «У Беларусі радзіўся і рос», з адзнакай: «14 лістапада, 1926 г., Менск».

Маглі тыя даты пазнаёміць нас? Так, безумоўна.

Неўзабаве зноў вершаваная сустрэча з Кляшторным у тым самым органе друку. Вершы былі відавочна навесны пасадкай дамоў на зімовыя канікулы. І ў аднаго і ў другога апісвалася сонная вёска, спявалі пеўні: мой — кукарэкаў, абуджаючы раніцу, Тодараў — частаваў сябровак пасыпаным гаспадыняй зернем, не забываўся на свой абавязак працягнуць курачы род. Пазней гэтыя радкі сарамліва рэдактар замяніла прэснымі, некляшторнаўскімі.

30 снежня 1926 года, усё ў тым жа «Чырвоным сейбіце», Кляшторны надрукаваў верш «На ледзяной гітары». Назва адразу насцярожыла крытыкаў і неўзабаве перайшла ў разнасныя артыкулы ў якасці ганебнай мянушкі. «Ледзяная гітара» вытлумачвалася як упадніцтва. Гэтая з'ява шумавала па Маскве ў паводцы добрага паўсотні літаратурных кірункаў і пльняў (імажыністы, касмісты, нічавокі). Не абмінула і нашай паэзіі, хоць і выглядала тут больш модай — патужыць над саламянай страхой, павыхваляцца напускной адзінотай і захмеленай душой. Я не агаварыўся — модай, сапраўдная спустошанасць душы была чужою для маладых паэтаў, выхадцаў са здаровага працоўнага асяроддзя.

Прачытаем некалькі строф, паколькі верш зараз невядомы, а прызнанні паэта даволі дакладна пераносяць у той час. Транскрыпцыя і пунктуацыя захаваны.

З вішнёвых хмар на ледзяной гітары
Зара заплакала па сонечнай вясне,
І быццам з вёснамі развясняе мары
На успамін застылі на вакне.
Ты гаварыла, — ты мне гаварыла:
— Наш прасты шлях не звязуць туманы,
Што ты душу і сэрца падарыла
У шыпучы кубак сонечнай вясны.

Пад вершам дата: Менск, 1 лістапада 1926 г. Падпісаная толькі прозвішча, без імені ці хоць бы пачатковай літары яго. Тое самае, між іншым, і ў «Аршанскім маладняку» (1925, № 2), яшчэ ў адным ці двух нумарах «Чырвонага сейбіта» і ў № 3 «Узвышша» за 1927 г. З «Узвышша» № 4 з'яўляецца літара «Т» перад прозвішчам, спачатку пад вершам, а ў далейшым — пад паэмамі «Праксэда» і «Калі асцядае муць», настала ўпісанай крытыкай у свой негатыўны памінальнік.

У вершы «На ледзяной гітары» асабісты перажыванні лірычнага героя ад нечаканага і незразумелага яму растання з каханай крытыкай пераводзілі ў план грамадскага абагульнен-

ня. Чаму «неба вычарнілі хмары»? Якое неба, наша? Чаму «адпяваеш сонечныя дні»? Што за яны, у нас жа дні бадзёрай рэчаіснасці!

Не будзем заплюшчваць вочы: у Кляшторнага трапіліся розныя вершы — і тонус паніжаны, і афарбоўка калі не песімістычная, дык і не ружовенькая. Адкуль гэта, у тыя часы не разбіраліся. Не маю намеру, з аловачкам, па часе, расстаў-

лачкі — майстэрна, ятак з мясам. І яшчэ там тоўкся і шумеў тандэнтны рыначак, дзе з рук продлаў за бесцань боты і адзежу, старызну і новае.

Усяго было аж занадта, асабліва як на мае вочы, вясковага хлапчука. Увесь гэты дастатак, як з неба, паліўся на згаладалы горад, вяртаючы яму аблічча нажывы, ашуканства,

верх над чыстым, здольным, сапраўдным, гэтага абурэння ставала.

Ніхто з маладых тагачасных паэтаў, у тым ліку і Кляшторны, не мог цалкам уявіць і зразумець, як далёка бачыў Ленін, чаго ён хацеў дамагчыся, часова развязаўшы рукі прыватнаму капіталу.

А Ленін дбаў пра тое, каб абуць, апрануць, накармаць

СТАРОНКІ УСПАМІНАЎ

Тодару Кляшторнаму цяпер было 6 85 год. Не дайшоў да нашых дзён таленавіты паэт, на каго ўскладала вялікія надзеі беларуская паэзія. Змрочны цень культуры асобы ўпаў на яго і на ягоную сям'ю. Зараз Тодару Кляшторнаму вернута добрае імя паэта і грамадзяніна, творы яго хваляюць і радуць чытачоў.

**НАШ РУХ
-калодзеж
непачаты...**

ляць усё на месцы, збівацца на літаратуразнаўчы троп.

У якую пару з'явіўся і рос гэты паэт, які шмат абяцаў нашай літаратуры?

Па мінскіх вуліцах імчаліся шыкоўныя рамзінікі, білі капцэты рыхлікі, запрэжаныя ў пралёткі са скураным верхам. Узімку іх змянялі вазкі з ваўчынай апонай на ногі, а на шыях у коней калаціліся шамкі — скураныя, падбітыя лямцам абручы ў металічных шарыках, з даволі зухаўскім і меладзічным звонам.

На сядзеннях раскашаваліся раскормленыя цёткі, дамамі іх ніяк не назавеш, хоць і хадзілі яны ў каракулях і ў сабальях, бо так і перла наверх вульгарнасць гаворкі, рухаў, няўмельства насіць дарагую вопратку.

Поруч з жанчынамі ўмошваліся іх увішныя спадарожнікі, больш цёртыя ў сэнсе элітанасці і абыходлівасці, у абавязковых бабровых шапках — стаўбунах і ў футрах з бабровымі ж каўнярамі. З-пад караткаватага крысся верхняга адзення была відна стрэлька абвужаных портачак з англійскага бастону. Мужчыны, нават зімой, насілі лякеркі, праўда, з прысцэжкамі — халюўкамі зверху, здаецца, іх называлі — гетры, у жанчын на нагах абсыпаліся зубным парашком боты з белага фетру.

Гэта былі оптавыя гандляры скурай і крамінавай, уласнікі багатых магазінаў на цэнтральных вуліцах. А на бакавых і ў завулках дымелі дзсяткі прыватных пякарняў, стукалі кравецкія машыныкі, шаўцы сукалі драгва, салнікі білі скупленых свіней, вэндзілі каўбасы, у кожным квартале абавязкова свяціла з якога-небудзь акна шыльдачка «Хатнія абеды», вечарамі абівалі тратуары начныя жанчыны.

На адной толькі Нямізе было, пэўна, больш за сотню дробных крамак — не помню бех іх ніводнай вакольнай ву-

жабрацтва і багачця. Усплывала, аджывала, вырастала змеценае рэвалюцыяй.

Не разумеючы яшчэ нічога, чаму і што адбываецца, глядзелі мы, разв'яўшы раты, і на непманаў у бабрах і на іхніх жанчын у белых фетравых ботах.

Партыйныя і савецкія работнікі тады жылі і апраналіся вельмі проста: нясвежыя гарнітурчыкі, магчыма купленыя на той самай Нямізе, кашулі з касым каўняром і рудаватыя боты на галіфе. Больш не дазваляла малая, для большасці камуністаў роўная зарплата (партмаксимум). Вось і А. Р. Чарвякоў і М. А. Ляўкоў, у каго я прайшоў кароткі курс навукі жыць, насілі па многа год адны і тыя ж пінжакі і бязгалыштучныя кашулі.

У горадзе не ставала працы для ўсіх вольных рук, на біржы працы былі чэргі. Стаялі ў чарзе нават мастакі-графікі, чакуючы, калі прыйдзе іх пара атрымаць заказ з выдавецтва.

Многія разгубіліся, сярод беспрацоўных апынуліся ўдзельнікі грамадзянскай, нават яе героі. А тым часам з усіх шпараў лезла, пладзілася нечысць, атрускі старога свету. Неспакойна было і ў партыі, узгараліся дыскусіі, пачыналася барацьба групавак і фракцыяў.

Скажаце, пераказ вядомага? Але я бачыў усё на свае вочы, прайсці паўз гэта нельга, не ўявіш духоўнага свету, супярэчнасцей, ваганняў і ўцех таго, аб кім пачалася размова.

Кляшторны не мог не бачыць, што наверх усплывае «муць», ажывае і засланяе дарогі новаму жыццю. Дакладней, па маладосці, ён мог і не дачуць усіх крокаў сацыялізму. А вось абурэння нахабным укараненнем багачця, абурэння нікчэмнасцю, якая часта брала

краіну і — абавязкова — падвучыць, паставіць на змену старой інтэлігенцыі сваю, народжаную Кастрычнікам і бязмерна адданую яму.

Цэлая армія хлопаў і дзяўчат у тагачасных дублёнках, паўкажушках з саматугам вырабленых аўчын рушыла кожную раніцу да дзвярэй універсітэта на Земляробчым завулку (зараз не існуе), тэхнікумаў — па Савецкай і Карла Маркса, Камвуза — па Універсітэцкай (зараз — Кірава).

Гэта была магутная плынь, узрастаючая паводка інтэлігенцыі, якая, на жаль, не шмат бачыла светлых дзён. Праз нястачы, вайну і ўсе іншыя напасці многія, і лепшыя, не дайшлі, не дабыліся да сённяшняга.

Тады паднятыя і выхаваныя нашым ладом людзі недадалі, даношвалі падшывы ў чаравіках да шкарпэтак, а то і да ўласнай скуры і не жаліліся. Трымаў энтузіязм, чаканне сусветнага паўстання, перавароту ва ўсіх краінах планеты. Трымала вера ў справядлівасць, у будучае. З гэтай бязмеры моцнай сілай мы падужалі ворага ў апошнюю вайну.

Тады, галаднаватыя, але бадзёрыя і, як заўсёды ў маладосці, вясёлыя, пазіралі на раскашаванне нэпманства і не зайздросцілі, толькі здзіўляліся: «Дакуль?»

Менш трывалыя і больш уражлівыя перажывалі, прымалі ў істоту тую няроўнасць, ламаліся, кідаліся на недастойныя ўчынкі, гінুলі. А ў тых, што пісалі, прарываліся разгубленасць, цямняныя і цёмныя фарбы, радзей — асуджэнне, адмаўленне ўсяго чужога і наноснага.

Вось які цяжар звальваўся на нашы юначыя душы, клаўся на нашы неадузельныя плечы, калі мы з Кляшторным апынуліся ў сталіцы, каб «грызці граніт навукі».

Чамусьці ўсе знаёмыя называлі яго Тодзік, памяншальна. І ўсімхаліся. І ў яго самога на твары гасціў ласкавы выраз нібыта, як цяпер часта пішуць, у нечым чуў правінку чалавек. Ягонае ўсмішка хіліла да сябе, настрайвала на добрабычлівае абязбройваючы тых, хто гневаўся ці гатоў бы ўгневацца.

Валасы ў яго кучаравіліся не так буйна, як, скажам, у Паўлюка Труса, а складаліся ў некалькі русавых хвалек, вядома, без усякага цырульніцкага клопату пра гэта.

Жартавалі, што ягоны, некалькі адлучаны ад рэчаіснасці, дакладней — выцурны выраз вачэй выклікае ва ўяўленні постаць раскрыжаванага Езуса — такія крыжы стаўлялі некалі ў вясковых каплічках і касцельчыках.

Падабенства да евангельскага пакутніка крыху парухала заўсёдна, як быццам прымёрзшая да ніжняй губы папярэска, найчасцей пагасшая. Наогул жа ад яго патыхала няўлоўная дабрата, не падкрэсленая, а менавіта няўлоўная, і гэта вабіла: адчуваўся, гэтакі чалавек не здолен зрабіць блага.

Як доўга захоўвалася тая прывабнасць у чалавеку, хто можа ведаць. Некаторыя асобы, такога самага безабароннага выгляду і, як здавалася, добрыя да ўсіх чыста, у скрутных часы, кажучы больш-менш банальна, выскачылі з агню непадсленя. Як, праз выпадак? Ці, можа, дапамагі бездакорнай працы і ўзорнай біяграфіі? З гэтым лічыліся даўляча не заўсёды, і прозвішчы людзей, чымі рукамі заваўваўся Кастрычнік, адольвалася інтэрвенцыя і рэзрук у грамадзянскую, многа год не ўспаміналіся зусім ці ўспаміналіся ў манлівым святле.

Усяляк здаралася ў тых, паўтару, скрутных часы. Аднак людзі заставаліся людзьмі, а дзе што калісьці ад страху, ратаваўся як мог, і пляміў сябе недастойнымі паводзінамі і сведчанямі.

Кляшторны «не мінуў агульнага лёсу», паводле слова Пушкіна. Праўда з усяго кола літаратараў, з якім ён быў звязаны арганізацыйна, незачэпленымі засталіся толькі адзінкі, рэшта не дасягнула належнага ўзроўню добранадзейнасці.

Тодар трапіў ва «Узвышша» пасля рабфака і першых вершаваных крокаў у «Аршанскім маладняку». Гэта не абяцала абаранкаў з макам з боку крытыкі. Творца ён не быў блізка ні да тагачасных паэтычных лідэраў арганізацыі, ні да тых, што хадзілі ў маладзейшых. Аднак ён уважшоў у згуртаванне, бо прыкметна быў за буйную здольнасць. Самога ж паэта вабіла творчая атмосфера «Узвышша» і, не выключана, — больш шырокая магчымасць друкавання. Наўрад ці знайшлі б месца ў «Полымі» ці ў «Маладняку» паэмы Кляшторнага «Праксэда» ці «Калі асядае муць». Муціць, зараз самы час успамінаць гэтыя творы, — пасля іх з'яўлення крытыка нацверда замацавала за Кляшторным «годнасць» упадніца, спевака «ледзяной гітары».

Добрапрыстойнасці ў метадах тагачаснай вульгарызатарскай крытыкі шукаць цяжка. Аўтару навязвалі ўласныя домслы крытыка, тое, што ў творы і не начавала. Думкі і выказванні героя прыпсваліся пісьменніку нават у тых выпадках, калі ён выкрываў беспадстаўнасць ці памылковасць героявых поглядаў, хоць у выкрыці гэтаму не было мастацкай патрэбы — чытаць разумеў усё і так.

Пагартаем старонкі паэмы «Калі асядае муць» («Узвышша», 1928, № 2). Лірычны герой (ён гаворыць ад імя паэта і ягонымі вуснамі), можа, крыху напышліва, у моднай лексіцы, але шыра і непасрэдна пе-

радае сваё адчуванне ад сучаснага дня:

**Сёння шчасце новае красуюцца
Гордапалкім пульсам маладых.**

І далей усведамляе перабудову жыцця і застарэлых законаў, хоць «хоць староннім не-якім гасцём назіраць, як людзі да бяскраю перайначваюць законы і жыццё».

Назіранне збоку не павінна здоўжыцца, паэт, ахоплены веліччу бачанага і вялікім перайначваннем, сталее, пачынае прэчыць свайму герою, які схілен да распалчывых заўваг аб супярэчлівай рэчаіснасці.

**Не кроім вопратку чужых,
І з плеч чужацін не здымаем,
Сталёвай волі маладых
Мы нешта іншае прыдбаем.
Не наслядоўцы мы, о, не!
Наш рух — нелодзеж непачаты,
Павер, не тут яго канец,
Як і не тут яго пачатак.**

Добрая шчырасць мяжуе тут з сапраўднай глыбінёй думкі, з адмаўленнем падмены ў літаратуры чалавечых якасцей адноснамі чалавеча да машыны. Бо «чытач крычыць, абурэн: «О, дзе ж тут соль? Дзе фарбы веку? Вы дайце, дайце не бетон, Вы дайце ў песнях чалавечка».

Пакрысе паэт прыходзіць да праўдзівай ацэнкі рэчаіснасці і адмоўнага ў ёй. Яму стала відна часовае людцаў «пры партфелі з антычнаю лысінай», «госці аджытых вякоў» мінуца, хоць пакуль у палоненым нэпманами горадзе снуюць «шубы, манто», але ўсё ўзрастае лік «галіфэ саматканых».

**Глянеш... і сэрца палае надзеямі,
Кожнаму променю рад.**

На такім уздыме новых настрояў паэта не здзіўляюць і выразна публіцыстычныя, здавалася б, не ўласцівыя яму шырокамоўныя дэкларацыі, час на якія прыйдзе паэзія, а не ў 1927—28 гг., калі пісалася паэма.

Так заўсёды бывае, пішучы: зачэпіўся за крок аднаго чалавеча, а ўзгортаюцца скібы цэлай пары. Зазірнем у асяроддзе, дзе жыў Кляшторны, глянем на твары людзей, якія бывалі попчез з ім.

Ён здымаў пакой у даволі вялікім драўляным доме па вуліцы Пуліхава. Шлях на гэтую вуліцу, па-даўнейшаму, Архірэйскую слабодку, быў вядомы многа каму. Маладыя паэты, артысты, мастакі, аднакурснікі з універсітэта, часам і выпадковыя знаёмыя. Жартавалі:

— Да цябе, Тодар, больш народу ходзіць, як у архірэйскую царкву.

— А што ж? У мяне можна памаліцца больш вясёламу богу, — меўся на ўвазе Бахус, старажытны бог вінаробства.

«Маленні», вядома, здараліся, але не частыя і не шчодрыя. Атрыманы сёння аванс ці невялікі ганарар неўзабаве выветрываўся начыста, дапамагла крыху павышаная супраць звычайнай стыпендыя з Наркамсветы. Але ж трэба было заплаціць за пакой, абанемант у сталёўку, звадзіць дзяўчыну ў кіно, да таго ж, праз маладую хаду вельмі хутка стоптваліся чаравікі і бліскучымі пухірамі надзімаліся на каленях порткі. Словам, здаралася калі не хранічная безграшовасць, дык бываў стан вельмі падобны да яе.

А пагаварыць, пабыць разам, пачуць новае ад сябра, падзяліцца сваім хацелася. Апроч універсітэцкіх, беллетэрыку-маўскіх калідораў і кабінетаў, памяшкання і магчымасцей задаліць патрэбу ў яднанні з сябрамі не знаходзілася. Дом пісьменніка з'явіўся паэзія дый не вельмі хінула туды: голяя сцены, пара канап, зала для паяджэнняў і велікаваты пакой з шахматнымі і шашачнымі дошкамі на доўгім сталі.

Найбольш прыдатным для сустрэч быў Тодараў пакой, бо ўся кватэра была заселена такімі ж адзіночкімі людзьмі, як наш таварыш. Згоды на бясе-ду ў яго можна было і не пытацца, але надыходзіў далікатны момант: «скідаліся» на пляшку лошыцкага віна з агрэсту ці антонаўкі, малой цаны,

але выдатнага смаку, і на перакус, таксама сціплы студэнцкі — скрылэк кілбасы і палавіну французскай булкі на чалавеча.

Тут Тодар уздыхаў і пачынаў абмацаваць кішні ў пінжаку, старанна абшукваў плашч ці паліто. Нарэшце, заклапочанасць у яго на твары змянялася амаль шчаслівай усмішкай.

— І мая капейчына не шчарбатае, — ён падаваў выпараную ледзь не з-за падбіўкі, скамечаную паперку заўсёды аднолькавай вартасці — рубель. Гэта быў сапраўды «неразменны» рубель і з'яўляўся ён у самы крытычны момант для падтрымкі агульнай «касы», якая звычайна складалася з трох, рэдка чатырох, такіх самых паперак.

Заробкі, ужо ўспаміналася пра гэта, былі марныя. Аднак, калі надыходзіў дзень выплаты па часопісе, Тодар хадзіў пераможам. Запрашаў «паяздзець» усіх, хто трапляўся на дарозе.

Гэта азначала полудзень ці вячэру з гарачай стравой на закрытым ад цікаўных вачэй балкончыку рэстарана «Еўропа».

На звычайную просценькую вячэру Тодаравых фінансаў хапала не заўсёды. Дадавалі нястачу запрошаныя. Тодар траціў выгляд фундатора і вінавата перапрашаў:

— Выбачайце, хлопцы, не разлічыў трохі. Будзем помніць, колькі я каму завінаваціўся.

І помніў, і заўсёды сіліўся разлічыцца.

Як жа назваць тое бадзьяне, нясытае жыццё маладых літаратараў? Багема? Хутчэй за ўсё — не. У кожным разе не тое змрочнае прадонне, якое глынае, не дае падняцца хоць бы на кароткі час работы.

Пры шклянцы таннага лошыцкага збіраліся Хадыка, Астапенка, Броўка з Глебкам, са старэйшых — Зарэцкі і Сташэўскі.

Асабліва хораша спявалася, кліпалася, чыталася, калі да нас далучаліся акцёры. Малчанаў, каго яшчэ не хутка сталі называць народным і Паўлам Сяпанавічам, тады кікалі проста Павел Саннікаў, яшчэ не Канстанцін Мікалаевіч, а Косця Ільцін — не Аляксандр Канстанцінавіч, а Шурка. Ён з маладой сваёй жонкай Аленай Лагоўскай, відаць, пад час гасцёркаў, жыў таксама, як і Кляшторны, на вуліцы Пуліхава, іх маленькі сыноч вельмі сур'ёзна ўтлумачваў гасцям, што «маёнтак — гэта калі два кані».

За жартамі і спевамі пераседжалі і поўнач, перабраўшы на памяць Купалу, Коласа, Блока і, часцей, Гумілёва. Назаўтра мы беглі слухаць лекцыі або сядзелі за працу пры ўласным сталі. Аднам словам, быў узрост і духоўны стан, калі «водку пьеш зарады славы, не потому что хороша».

Абязвалася часам маладая задзірытасць, жаданне пафарсіць легкадумным учынкам, перабольшваннем «вольных» паводзінаў. Даходзілі чуткі аб вымудрах і рызкоўных паводзінах маладых літаратараў з іншых сталічных гарадоў. А мы што, кіпціны загон барануем?

Праціцца па галоўнай вуліцы на рамізніку з шамкамі, пагарлаць модны шлягер было пэўным шыкам, адзнакай свавольства і бяспрашнасці. На пісьменніцкіх сходах падавалі не вельмі тактоўныя рэплікі прамоўцам.

Пакрысе свавольства пачалі аціхаць. На трывалы грунт сям'і сталі многа хто: Чорны, Зарэцкі, Пушка, Паўлюк Трус хіба што раз у паўгода сядзеў на таварыскіх сустрэчах, а зборнаў наогул не цураўся, любіў павыдумляць і парагатаць.

Моладзь ішла паўзверх бар'ераў, навігароджваных артаксамі, заўзятымі ахоўнікамі межаў літаратурных арганізацый. Маладыя сябравалі: узвышэнцы і белапцаўцы выступалі

перад слухачамі ў сталіцы, разам выязджалі ў абласныя гарады.

Справа выкіроўвалася на кансалідацыю, але да вядомай пастаноўвы аб роспуску літаратурных арганізацый было даўляча. А ў іх межах рабілася неспрытульна. Дакучалі размежаванні, адмежаванні, прызначанне памылак, ды хоць бы памылак, а то апісак, раздзьмытых да памераў злачыства.

Не ведаю ў каго, здаецца, у Міхася Зарэцкага, з'явілася думка стварыць новую групу з пісьменнікаў-аднадумцаў.

З намерам усё добра абмеркаваць і вызначыць пазіцыі пад восень 1930 года выехалі ў Гомель Міхася Зарэцкі, Васіль Каваль, Кляшторны і я. Хадзілі на Сож, базале канец жніўня патыхаў амаль паўднёвай цеплынёй раніц і вечароў. Гаворкі, як распачаць справу, што мы скажам пра сябе, як заявім свае мэты? Помніцца: напісалі дэкларацыю, нешта кштаттам праграмы. Ахрысціць сваю групу не ўдавалася, задаволіліся чарнавою, рабочаю назвай — рамантыкі, яна даволі дакладна выражала настрой, накірунак работы ўдзельнікаў.

Захадзі і турботы былі нечакана перапынены, прыйшла цяжкая жалоба вестка: памёр Трус. Нас расшукалі таварышы з «Гомельскай праўды», там Паўлюк працаваў перад тагачасным універсітэтам.

Вечар памяці паэта. У першых радах залы зажураныя і паспакваныя абліччы аднакурснікаў і аднакурсніц адышоўшага — яны сабраліся з Гомеля і з бліжэйшых школ.

Таго ж вечара мы выехалі ў Мінск, і ранаіца засыпаны кветкамі курганок на Вайсковых могілках пасведчыў неадхільнае.

Пасля звароту ў сталіцу пра згуртаванне «рамантыкаў» ніхто больш не ўспамінаў, праўда, абставіны пацяжалі, міжгрупавыя напады ўсё вастрэлі, пападала ад вульгарызатараў Зарэцкаму з Кавалём. А за Кляшторным пацягнуўся яшчэ гусцейшы хвост закідаў за ўпадніцтва. Асэнсаваць усё, што рабілася ў Краіне, якія крокі наперад рабіла яна, будуючыся і засяваючы палеткі, не мог яшчэ малады чалавек, дый яшчэ без належнага выхавання школай і кнігай. Апаоўвала разгубленасць, цвярозыя і паэтычныя задумы Кляшторнага не знаходзілі належнага рэчышча, апрапаналі не ў тое адзенне — мадэрнісцкае, звышвобразнае, а галоўнае — не ўласцівае паэту. Творы абяжалі «кудры лісцяў», «выпітыя гады», «ледзяныя пчолы і сярпы», вязалі на руках «рэстаранная скрыпкі», «келіхі», «шыпучае віно».

Такія пераборы ў слоўнай фактуры дазвалялі як хочаш ператлумачваць паэтыку Кляшторнага, а заадно і змест напісанага ім.

Неўзабаве прыйшла падзея, яна, думалася, дапаможа паэту цвярдзей хадзіць па зямлі, глыбей думаць, больш патрабаваць ад сябе.

Тодар, нехлямяжы наш Тодзік, далёка не элегантны з выгляду і не красамоўны з жанчынамі, на адным са студэнцкіх вечароў у польскім педтэхнікуме (быў такі ў Мінску) выглядаў чарнавокую і чарнасоую Яніну, дзяўчыну зваблівага позірку. Засланіў яе шырокімі плячыма падлепельскага вяскоўца ад цэлага рою прэтэндэнтаў на руку і сэрца.

Ну, з палёгкай уздыхнулася шмат каму, усталоецца і ў Тодара жыццё, адладуць халасцакоўскай звычкі і гасцяванні. Тым часам Яніна, Тодар зваў яе Янка, нарадзіла дачку. Малады бацькі пайшлі за тагачаснай модай запазычываць малым імёны з індустрыяльна-аграрнага абыходку («Трактарына», «Шасцярон») або выдумляць самім вельмі неверагодныя. Дзяўчыну назвалі Тадыяна — ад Тодар і Яніна.

Здавалася, усё самае найдарожшае прыхоўвае ён пад не-

надзейным покрывам лускі: шчырае пад абьяквасцю, даверлівае пад выквіпаннем, дабрата пад вонкавай безудзельнасцю. Каб не зачэпілі, не паранілі выпадкам. А звярніся да яго з ласкай і клопатам, адразу ж аголіцца жывая трапяткая душа.

Лета 1930 года. Тодар вязанне на Лепельшчыну. Не падручыўся сцвярджаць, што ў сваю вёску Парэчка, магчыма, у блізка калгас, дзе старшыняваў ягоны сваяк. Пасля небагатай на вяду мае Слушчыны вочы разбягаюцца: возера на возеры, большыя, меншыя, падобныя да налітых з берагамі кубкаў. Тодар маладзее сярод гэтае прыгажосці і па-дзіцячы радуецца з мае радасці ад нечаканага і незнаёмага багацця. Былы панскі дом на пагорку, наўкол яго запушчаны сад. У самым большым пакоі нам паслалі пахучага мурагу, далі пад вуха падушкі і раднічныя коўдры. Карміцца хадзілі ў вёску да Тодаравых сваякоў: бульба з прыгаркамі, смачны хлеб са свае печы і абавязковая рыба: у чыгунку — юшка, на патэльні — смажаныя плоткі і акунькі. Большай раскошы і жадаць нельга было.

Дом стаяў паміж двух азёраў, злучаных, помніцца, плытка ручайкай. Да таго ж у садзе была сажалка, поўным поўная рыбае драбязы, Карасікі. Клявалі без разбору: на прынаду і без прынады — на канцэлярскую сашчэпку і англійскую шпілку. Кій, пастаўлены ў вяду сажалкі, літаральна стаяў, як лыжка ў густой капусце, не скупой на мяса і прыправы гаспадыні. Аднак рыба траплялася дробненькая і смярдзела тванню. Гаспадыня выкінула ўвесь улоў парасятм і ад нашай рыбацкай дапамогі рашуча адмовілася.

Тодар змайстраваў дзве вудачкі і ранаіца пачаў знікаць з дому да майго абуджэння. Даводзілася доўга чакаць на снеданне, гукнець, а ў адказ — глухое маўчанне. Я пачынаў абшарваць узбрэжныя кусты. І падгледзеў: Тодар з прыстылай да губы папярэскай сядзеў на беразе возера і неадрыўна глядзеў, як скача і жывіцца мошкамі рыба. Вуды ляжалі каля яго ненажмыўленыя. Давялося нячутна адыходзіць, каб не замінаць таварышу ў развагах.

Уратавала гэта Тодара ненадоўга. Гаспадыні трэба было дагледзець нас, дзяцей і паспець на работу. Яна хадзіла па беразе, спынялася каля ўсіх заціхлых мясцін і ласкава клікала:

— Тодар, Тодарка, дзе ты? — Нарэшце, упрошвальныя інтанацыі змяніліся: — Тодар, ліха на тваю галаву! Вылазь, мне на поле трэба бегчы.

Рыбак не паказваўся. Жанчына ўзяла тыху і пачала парочь у кустоўе, расхінаючы галіны. Пасля некалькіх атак паміж лісця пачуўся лёгкі рух. Тодар шыпеў, — маўляў, ціха, рыбу распудзіць — і вылез. Аднак рыбы не было і знаку, ні ў вядзэрцы, ні навізанай на дубчык.

Не рыбацкі азарт веў яго, паэт хацеў пабыць на адзіноце, сам-насам з сабою: з пахам нятопанай травы на беразе, з шапачаннем лязякоў і алешніку, з плюскатам малой хвалі, адкуль выбліскавалі, гуляючы, спрытныя, срабрыстыя стварэнні.

У цішыні ўзнаўлялася і намножвалася духоўная сіла.

І раней даводзілася бачыць, як Тодар раптам спыняўся каля якога-небудзь прывулічнага агародчыка, застываў, усцешаны, слухаў. А там і ўсяе музыкі было, што нейкі птушыны пасвісцёл паўтараў адну і тую ж ноту, каб падвесаць сваю сяброўку ў гняздзе.

Хвіліны такія здараліся не часта, але іх хапала, каб паказаць духоўнае аблічча чалавеча, каму няма чаго рабіць на свеце без зялёнага ліста і птушынага голасу.

Максім ЛУЖАНІН.

ДОЛЯ ПРАВДЫ

Даю бой ананімам. Не па адзіночках вяду агонь, па з'яве. Гэта ўражае. І зручна: нікога не кіраю, ніхто не крыўдзіцца. Паліць і ў невідзімак небяспечна, незнарок трапіш, а тут ніхто, за руку не злоўлены, нехта. І не забіў, і трафеі лічыш. Адно бянтэжыць: ананімак на стральца як не было, так і няма.

Ці дзіва, што сустракаецца так многа курцоў-жанчын? Жанчын у нас, як вядома, даўно ўжо больш за мужчын.

Дэвіз: для чалавека, у імя чалавека, але не цаной чалавека, не за кошт чалавека!

Радавод: запомніце, мы — не вы, аснова ў нас здаровая, рыба гніе з галавы, а мы, дзякуй богу, безгаловыя.

Віраванне жыцця ў спектаклі перадаваў шум за сцэнай. Вялікі шум азначаў вялікае жыццё.

— Ад мяне святло, — казалі цемра, — я зоркі запальваю, а зорак тушыць.

Што адрознівае разумнага ад дурня? Разумны бачыць разумнейшыя за сябе, а дурны — не.

— Апладысменты, апладысменты, — шаптаў суфлёр глядзельнай зале, але ніхто яго не слухаў.

Эра кентаўраў скончылася, калі чалавек, нахвостваючы каня, зразумеў, што паганяе сам сябе.

Марцін КОУЗКІ.

НАЙСУЧАСНЫ

Маналог аднаго паэта

Я так люблю,
Я так хачу,
Я так магу...
Эй, хто там?
На «Волзе» —
Па зямлі імчу,
А думкі —
Самалётам...

Я з гулкай музай сваёй
Паспеў усюды прымільнацца.
Аўтаінспектары са мной
Баяцца сустракацца.

На ўсіх
Мой поспех
Жах наводзіць:
Сябры —
І тыя абыходзяць!

Мікола ЧАРНЯУСКІ.

ЯК УЗНІКЛІ ВЕРАБЕЙКІ

Элін ПЯЛІН

Ну што, Боба, ты зноў прасіш казку? Добра, магу сёе-тое расказаць. Але ж казкі я табе ўсе пераназяў. Зноў расказаць пра дзеда і бабу, ведаю, ты не захочаш слухаць. Яна табе ўжо абрыдла. Пра ваўка і авечку таксама ведаеш. Ведаеш і пра Іванчу і Марынку. Пра дрэннага хлопчыка? Але ж цяпер няма дрэнных хлопчыкаў. Наша педагогіка цяпер дасягнула сваіх вяршынь і не дазваляе, каб былі дрэнныя дзеці. Тысячы школ, расаднікаў добра, укамплектаваных адмысловымі педагогамі, гэтак паймаўся ператвараюць дрэнных дзяцей у добрых, што іх проста не пазнаць. Прызнаюся шчыра, Боба, што я ўжо баюся расказаць дзецям казкі. Гэта небяспечна. Хто ведае, якую трасцу нажыву на сваю галаву, калі ўзлועца які-небудзь вучоны педагог. Бо яны маўчаць, сапуць, паглядваюць скока і думаюць. І кожны год прыдумваюць што-небудзь новае. Яны яшчэ не казалі мне, якія казкі можна расказаць малым, але пастаянна папярэджваюць, пра што не трэба расказаць.

Даволі ўжо, крычаць тыя педагогі, дурцы галавы дзецям рознымі фантазіямі пра дзеда і бабу, пра Іванчу і Марынку. Дайце ім што-небудзь рэальнае, падрыхтуйце дзіця да жыцця, навучыце яго глядзець на рэчы проста. Заўтрашняга грамадзяніна трэба рыхтаваць сёння, а не ўводзіць у зман, каб ён быў сляпы перад рэчаіснасцю, з галавою, затуманенай рознымі фантастычнымі выдумкамі... Дык калі я наслахаюся такіх глыбокіх разваг, Боба, мяне проста страх бярэ. І ад страху забываю ўсе казкі, толькі маўчу і вінавата ўсміхаюся. А то другія з педагогаў сваё крычаць: навошта, каб дзеці ведалі пра розных цароў і царыц, іх прываблівасць у жыцці адышла ўжо. Што гэта за рабалежныя пажы і вернападданнікі народныя масы? У казках павінны быць свабодныя грамадзяне! І ўсе мы, хто любіў расказаць дзецям казкі, перад такімі ўзвышанымі словамі проста драццвелі, Боба.

І пачалі мы з вялікім хваляваннем чкаць ад новых педагогаў новых казак. Чаналі, чаналі, ды так і не даканаліся. Што аказалася,

Боба? Аказалася, што ўсе тое — проста педагогічнае мудрагельства.

Вось бачыш, якія жахлівыя рэчы здараюцца ў рэальным свеце, дзіцятка маё. І калі, снажам, пачну я табе пра ўсё гэта расказаць, пэўна ж табе не спадабаецца, а магчыма, ты нават слухаць не захочаш.

Вось чаму, Боба, я раскажу табе такое, што абавязкова спадабаецца. Я раскажу табе пра верабейкаў. Як узніклі верабейкі. Тыя самыя маленькія шэранькія птушчкі, што ашываюцца ў нашым гародчыку, што не умеюць спяваць, а толькі ціха і жаласна чырынаюць, а ўзімку не маюць чым паласавацца і толькі дзяўбуць крошкі, што ты ім падкідаеш. Дык гэтыя маленькія птушчкі ў свой час былі дзецьмі, як і ты...

А да таго яшчэ жыў-быў адзін пісьменнік. Ты ведаеш, што такое пісьменнік, Боба? Не ведаеш? Гэта людзі, якія пішуць кнігі. І кожны з іх думае, што ягоныя кніжкі — самыя лепшыя. Пісьменнікі — людзі вельмі своеасаблівыя. Яны надта любяць гаварыць пра сябе, а яшчэ больш, каб іншыя гаварылі пра іх, ды не проста гаварылі, а гаварылі з захапленнем. Таму яны і сябруюць толькі з лісліўцамі. Чалавек, які любіць казаць праўду ў вочы, не можа быць у сябра. Няхай ён толькі паспрабуе сказаць праўду, дык ліха не абярэцца, таму што, Боба, яны злапамятлівыя і помслівыя. І калі яны пішуць свае кніжкі, Боба, то ўпэўнены, што робяць для ўсяго чалавецтва самую неабходную, самую ўзвышаную, самую карысную і самую вялікую справу.

У кожнага з іх, Боба, свая спецыяльнасць. Калі тлумачыць табе падрабязна, атрымаецца надта навукова. Але каб ты ведаў, самая адмысловая спецыяльнасць — гэта «дзіцячы пісьменнік». Як ты разумееш, дзіцячы пісьменнік думае толькі пра дзяцей і пішуць хто вершыкі, хто казачкі, і ўсё салодзенькаю, мілаю, лісліваю моваю, толькі для маленькіх дзетак, дзеля іх добра, для насалоды і спажывы іх маленькіх душак.

Дык вось, Боба, адзін такі пісьменнік стаў прычынай, што дзеці, якія чыталі яго вершыкі, ператварыліся ў вераб'ёў.

Сядзеў той пісьменнік цэлымі днямі за сталом і пісаў казкі і вершыкі. Пад анжом таго пісьменніка цэлы дзень стаў выдавец, падхопліваў кожны спісаны арнуш і выдаваў кніжкі.

Пісьменнік усё сядзеў і усё пісаў. Ён не ведаў спачыну. Быў ён вельмі працавіты. Пісаць пераставаў, калі ўжо зусім стамляўся. Але нават калі не пісаў, ён не ўставаў з-за стала. Адапчываючы, ён малываў у альбоме праект помніка, які яму павінны паставіць удзячныя нашчадкі.

Пісаў ён, Боба, вершыкі і казачкі, міленькія і салодзенькія. А каб былі яны яшчэ больш міленькімі і салодзенькімі, ужываў усё ласкавенькія і салодзенькія слоўцы. Каб дзеці лепш разумеі назоўнікі, ён усё назоўнікі рабіў памяншальна-ласкавымі: кветка рабілася кветачкай, леў — лівікам, вока — вочкам, цалё — цяляткам, агурок — агурочкам, бусел — буслікам, мама — мамулькай, тата — татулькам, пісьменнік — пісьменнічкам. Памяншаў ён усё словы, і яны, салодзенькія, рабіліся міленькімі і прыемнымі.

Ён пісаў, а дзеці ўсёй краіны чыталі, вучылі на памяць, бесперастанку дзень і ноч паўтаралі яго салодкія вершыкі і казачкі, чыталі, смяліся, плакалі, пішчалі, снакалі... І ад таго, што так многа чыталі памяншальна-ласкавага, замест таго, каб расці, дзеці пачалі памяншацца. Яны памяншаліся, пакуль не ператварыліся ў маленькіх верабейчыкаў і пачалі чырыкаць і шчабятаяць вершыкамі.

Вось так узніклі верабейкі, Боба.

— А што з тым пісьменнікам, тата?

— Пісьменнік, які пісаў памяншальна-ласкавыя словы, таксама пачаў памяншацца, Боба. Ён памяншаўся і памяншаўся, але як не быў дзіцем, то не мог стаць вераб'ём, а стаў сарокаю.

З балгарскай пераклаў Уладзімір АНІСКОВІЧ.

Мал. М. ШЫШЛОВА.

Мал. А. ПАПОВА.

з 4 па 10 красавіка
4 красавіка, 19.00
ФЕСТИВАЛЬ МАСТАЦТВАУ «МІНСКАЯ ВЯСНА»
Канцэрт намернага аркестра. Трансляцыя з Белдзяржфілармоніі. У праграме творы беларускіх кампазітараў.

4 красавіка, 20.40
«ЗАЧЫТАЙЦЕ МАЕ ПІСЬМО...»
Агляд крытычнай пошты за тыдзень.

5 красавіка, 19.00
ФЕСТИВАЛЬ МАСТАЦТВАУ «МІНСКАЯ ВЯСНА»
Канцэрт сімфанічнай музыкі. Трансляцыя з Белдзяржфілармоніі. Прагучаць творы Соніна, Ісмаілава, Цяпко, Б. Чайкоўскага, Санадзе ў выкананні Дзяржаўнага сімфанічнага аркестра БССР.

6 красавіка, 19.25
«ПАЗЭІІ РАДОР ЧАРОУНЫ...»
Вершы У. Караткевіча чытае Г. Кухальская.

6 красавіка, 21.50
У ТЭАТРАХ РЭСПУБЛІКІ
Ж. Както. «Чалавечы голас». Спектакль Тэатра-студыі мінаанцэра.

7 красавіка, 21.50
«ЛІРА»
Мастацка-публіцыстычная праграма. Адбудзецца сустрэча з галоўным рэжысёрам Рускага тэатра БССР імя М. Горкага В. Маслюком.

7 красавіка, 23.30
«НАКЦЮРН»
Выступае струны кватэрт «Рэтра».

8 красавіка, 20.15
ЛІТАРАТУРНА-МАСТАЦКІ ЧАСОПІС «БУГ».
Спачатку вас чакае падарожжа па старажытнаму Брэсту, потым знаёмства з вершамі А. Бабіцкага з Пішчыны, карцінамі маладога мастака з Брэста Л. Рацько. На заканчэнне выступленне Пінскага народнага ансамбля песні і танца «Палескія зоры».

9 красавіка, 23.20
«ВЯЧЭРНІ КАНЦЭРТ»
Старадаўнія рамансы і вальсы іграе камерна-інструментальны ансамбль Беларускага тэлебачання і радыё.

10 красавіка, 14.30
«МЕТРАНОМ»
Дыскусійная зала фестывалю мастацтваў «Мінская вясна». Прамы эфір.

10 красавіка, 16.15
«ЭКРАН: ПРАБЛЕМЫ, ГЕРОІ»
Народны артыст РСФСР П. Вельямінаў.

10 красавіка, 23.00
«СУСТРЭНЕМСЯ ПАСЛЯ АДЗІНАЦЦАЦІ»
Інфармацыйна-музычная праграма.

У «КНИГАРНИ ПИСЬМЕННИКА»
Ад гарэлікі розум мелкі. Зборнік. Мн., «Мастацкая літаратура», 1988. — 1 р. 30 к.
А. АСПЕНКА. Святыя грэшнікі. Раман, аповесць. Мн., «Мастацкая літаратура», 1988. — 2 р. 30 к.
А. ПЕТРАШКЕВІЧ. Соль. П'есы. Мн., «Мастацкая літаратура», 1988. — 2 р.
М. ТКАЧОУ. Дыханне агню. Раман, аповяданні. Мн., «Мастацкая літаратура», 1988. — 2 р.
КОЛА-ДЗЕН-88. Беларускі літаратурна-мастацкі календар. Мн., «Мастацкая літаратура», 1988. — 1 р. 10 к.

«Літаратура і мастацтва» — орган Міністэрства культуры і правалення Саюза пісателёў БССР. Мінск. На беларусскай мове.

«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»
Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

Індэкс 63856 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
АТ 01128 М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарова, 19.
ТЭЛЕФОНЫ: прыёмнай рэдакцыі — 33-24-61, намесніка галоўнага рэдактара — 33-25-25, адзнака сакратара — 33-19-85, аддзела публіцыстыкі і нарыса — 33-19-65, аддзела пісьмаў — 33-19-65, аддзела крытыкі і бібліяграфіі — 33-22-04, аддзела прозы і паэзіі — 33-22-04, аддзела тэатра, кіно і тэлебачання — 33-21-53, аддзела музыкі — 33-21-53, аддзела выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў — 33-24-62, аддзела народнай творчасці і культасветработы — 33-24-62, аддзела інфармацыі — 33-24-62, аддзела мастацкага афармлення і фотаілюстрацыі — 33-44-04, 33-24-62, нарэнтарскай — 32-20-64, бухгалтэрыі — 23-73-37.

Матэрыялы прымаюцца надрукавання на машыны (праз два інтэрвалы). Рукапісы рэдакцыя не вяртае.

Галоўны рэдактар **Анатоль ВЯРЦІНСКІ.**
Рэдакцыйная калегія:
Заір АЗГУР, Алякс АСПЕНКА, Анатоль БУТЭВІЧ, Уладзімір ГІЛЕП, Мікола ГІЛЬ (нам. галоўнага рэдактара), Уладзімір ГНІЛАМЕДАУ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕУСКІ, Алякс ЖУК, Галіна КАРЖАНЕУСКАЯ, Ігар ЛУЧАНОК, Уладзімір НЯКЛЯЕУ, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Рычард СМОЛЬСКІ, Віктар ТУРАУ.
Адказны сакратар **Андрэй ГАНЧАРОУ.**